

ВОЈНО ДЕЛО

ОПШТЕВОЈНИ ТЕОРИСКИ ЧАСОПИС

БРОЈ 12

ДЕЦЕМБАР

ГОДИНА XI

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Милинко БУРОВИЋ, Буро ЛОНЧАРЕВИЋ, Симо МИКАШИНОВИЋ,
Рудолф ПЕТОВАР, Иван РУКАВИНА, Фрањо ТУЂМАН, Зденко
УЛЕПИЋ, Јефто ШАШИЋ, Милисав НИКИЋ (одговорни уредник)

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД ЈНА
„ВОЈНО ДЕЛО“
БЕОГРАД
1959

СА Д Р Ж А Ј

	Стр.
Пуковник Душан Биланцић: О руковођењу у нашем Народео-ослободилачком рату и социјалистичкој револуцији —	655
Генерал-потпуковник Рајко Танасковић: О неким питањима рада штаба у новим условима — — — — —	681
Контраадмирал Богдан Пецотић: Значај мора и улога морнарица у савременим условима — — — — —	690
Пуковник Миливоје Станковић: О маршу и маневру — — —	704

PRIKAZI STRANIH KNJIGA I ČASOPISA

Pukovnik A. Ašar Žams: Centralizovano i decentralizovano komandovanje — V. H. —	720
Pukovnik Erih Forverk: Noćna obuka —	723
Kapetan Georg Hajnc Vecel: Iskustva i pouke iz zimskog ratovanja —	725
Potpukovnik Hans Joahim fon Jeden: Elastična odbrana —	728
Potpukovnik Brion: Upotreba helikoptera —	729

О РУКОВОЂЕЊУ У НАШЕМ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОМ РАТУ И СОЦИЈАЛИСТИЧКОЈ РЕВОЛУЦИЈИ¹⁾

У епоси тоталних ратова, готово целокупно становништво укључује се у ратни напор, свако према својим физичким и умним способностима и могућностима, што у огромним размерама усложњава проблем руковођења напорима како оружаних снага тако и целокупног народа. Зато се улажу велики напори да се изгради што ефикаснији систем и метод руковођења којим ће се, уз најмање жртава, постићи најбољи резултати.

У историји ратне вештине има примера да су поједине армије пертрпеле пораз услед слабог система руковођења и обратно. Било је случајева да су, под приближно истим објективним условима, за победу или пораз били одлучујући ефикасни односно неефикасни систем и метод организације руковођења.²⁾

Један од узрока брзог пораза готово свих европских земаља у Другом светском рату, поред издаје владајућих војних и политичких кругова, био је и прихватање борбе на отвореном бојном пољу у

¹⁾ Питања која се у чланку третирају спадају већим делом, по својој садржини, у оквир појма „командовање“. За наш рат је, пак, специфично да су штабови од највишег до најнижих обављали и послове командовања, тј. руководили борбеним дејствима — и послове које су им сам рат и револуција наметнули. Војни штабови су добрим делом, а нарочито у првој фази рата, обављали низ послова који по својој природи спадају у надлежност политичких органа и органа власти. Зато појам „командовања“ није у потпуности адекватан израз за сву ону разноликост послова које су обављали наши штабови у рату, већ је погоднији израз „руковођење“.

²⁾ Међутим, погрешно би било апсолутизовати значај и улогу система руковођења. Систем руковођења није самостална категорија ратне вештине, већ је одређен општим условима и карактером рата. У том смислу систем и метод руковођења не само да не може изићи ван објективних материјалних оквира и „противуречити“ карактеру рата, већ напротив, општи услови, карактер и физиономија рата условљавају какав ће бити и систем руковођења. Али, с друге стране, објективни услови вођења рата дозвољавају изградњу мање или више ефикасног система и метода руковођења и у том смислу оно постаје релативно самостална категорија ратне вештине. Управо зато се улога свесног, субјективног елемента, израженог у лицу оних друштвених руководећих снага које су носиоци ратних напора, састоји у томе да, у оквиру објективно датих материјалних услова рата, изграде такав метод и систем којим ће најефикасније постићи ратни циљ. Само у том смислу може се давати оцена колико је у неком рату систем и метод руковођења допринео победи, односно поразу.

облику крутих фронтава које је немачка армија снагом огромне масе технике, пре свега авијације и тенкова, уз примену ваздушних десаната брзо пробрла, и за свега пар дана својим тенковским клиновима расекла нападнуту земљу, услед чега су те армије брзо капитулирале: Пољска за 35, Данска за 3, Холандија 5, Белгија 18, Југославија 12 и тако велика земља као што је Француска за 42 дана.

То говори да готово ниједна од наведених земаља, односно владе и генералштабови нису нашли решење проблема народне одбране у условима велике надмоћности непријатеља у живој сили, а нарочито у ратној техници.

Међутим, КПЈ је у специфичним, неупоредиво тежим условима нашла решење проблема успешног вођења рата и то када је изгледало да је борба немогућа. У време када је ЦК КПЈ доносио одлуку о устанку, 1941 године ми нисмо имали ниједну војну јединицу, ни оружја, ни војних стручњака. Земља је била окупирана и на њој успостављена окупаторска власт коју је штитила војска од око 630.000 добро наоружаних и за рат обучених војника. Насупрот тој сили стајала је КПЈ са око 12.000 чланова Партије и око 30.000 чланова СКОЈ-а и народом који је био спреман да се бори за своје национално и социјално ослобођење.

У таквој ситуацији Централни комитет КПЈ одлучио је да се оружана борба против окупатора поведе у форми партизанског рата, тежећи да читава Југославија постане ратно попрштте, јер се само на тај начин могу постепено мобилисати све народне снаге за борбу против окупатора и кроз борбу постепено изграђивати армија — њен борачки и руководилачки састав —, непријатељ се присиљава да развлачи снаге по читавој земљи и тиме отежава изолација и разбијање појединих жаришта устанка, а једновремено омогућава тучење непријатељских јединица по деловима.

Према томе, *повести масован ослободилачки рат који ће се водити пуне четири године у условима окупиране и раскомадане земље, под ужасима масовног терора окупатора, без штабова и војске која је у дванаестодневном рату капитулирала, без јаче привреде и наоружања које је окупатор заробио и опљачкао, без унапред обезбеђене слободне територије и организоване власти, без непосредне помоћи савезника, често и уз њихове свакојаке сметње итд., а против до зуба наоружане снажне окупаторске-квислиншке армије која располаже релативно великом рутином и знањем ратовања — ето то су, како то истиче у својим радовима друг Тито, били тешки, специфични објективни и субјективни услови руковођења.* Под таквим условима вођен је четворогодишњи рат у којем је непријатељ ангажовао, у разним периодима 1941—1945, 35 до 50 дивизија, што износи готово двоструко већи број дивизија него на италијанском ратишту, приближно исти број пешадиских дивизија као на Западном фронту приликом искрцавања савезника и отварања Другог фронта, или приближно исти број дивизија које су за 12 дана присиле бившу Југословенску војску на капитулацију.

КАРАКТЕРИСТИКЕ РУКОВОЂЕЊА У ПОЧЕТНОМ ПЕРИОДУ
ОСЛОБОДИЛАЧКОГ РАТА

Једна од карактеристика руковођења била је јавно објављивање концепције вођења рата. — Нашавши се пред задатком организовања ослободилачког рата, КПЈ се обраћала радницима, сељацима, омладини и својим члановима прогласима, путем летака и других средстава у којима је јавно објављена концепција свенародног рата против окупатора. По тим отвореним документима се може пратити основна линија КПЈ у припреми, подизању и развоју устанка. Чак и сама одлука о моменту устанка такође је пренесена на народ путем прогласа у којима се сви народи Југославије позивају на устанак.

Концепција о начину вођења рата, о карактеру, задацима, организацији и начину дејстава партизанских одреда односно ратна доктрина Партије објављена је јавно у низу докумената, као на пример у првом билтену Главног штаба НОПОЈ од 10. VIII. 1943.³⁾

На тај начин КПЈ је најважнија питања своје ратне доктрине јавно преносила не само на руководства и партизанске јединице, већ и на широке масе народа. Разуме се да је и окупатор сазнао за концепцију рата и упознао своје команде и органе (први бројеви билтена били су у току рата изгубљени, па су пронађени у полициској архиви у Београду после ослобођења).

Да ли је оваквим јавним публиковањем доктрине рата повређена тајност — једно од темељних начела командовања? У датим условима овај метод је најбоље одговарао потребама и карактеру рата:

— *јер је концепцију рата требало пренети на масе, а не само на руководеће форуме и војне штабове, што претставља правило оваквог свенародног рата,*

— *јер се овакав облик преношења одлука, нарочито у условима непостојања никаквих техничких средстава, показао најбржи,*

³⁾ Не само овај, већ и следећи билтени Врховног штаба који су излазили у току рата одиграли су огромну улогу у преношењу директива, заповести и наређења. У њима је Врховни штаб објављивао опште директиве и објашњења о концепцији рата, упутства о начину извођења борбених дејстава, давао анализе операција (на пример, чланци Врховног команданта о IV и V офанзивама), објављивао ратне извештаје о борбама у појединим крајевима Југославије, затим опште заповести о борбеним дејствима, као на пример, заповест свим јединицама НОВ и ПОЈ које није захватила IV и V офанзива да појачају нападе против непријатеља итд. — па чак и Наредбе о формирању појединих бригада, дивизија и корпуса.

Билтени су се штампали у великом броју примерака: на пример, број 20—22 за септембар—новембар 1942 у 1.200 примерака. Осим тога, сва нижа руководства су га умножавала и растурали. Тако је само техника Окружног комитета КПЈ за Ниш умножила један број билтена у 3.000 примерака и растурали га међу народ. У директиви Врховног команданта од септембра 1941 оперативном војном руководству ЦК КПХ, каже се: „Сада вам шаљемо први број (билтена Д. Б.) у неколико екземплара, а ви га умножите и распарчајте не само међу партизанима, већ и међу широким масама грађана и сељака“, (Зборник докумената о НОР-у, том 1, стр. 41).

— јер окупатор и онако врши ужасан терор и предузима све што може да физички истреби све чланове КПЈ и оне који би могли да учествују у борби, па зато откривање концепције рата неће у том погледу ништа променити. Уосталом, доктрина свенародног рата се и не скрива јер њу треба пренети на народ, а тајни су само конкретни планови. . .

Од пресудне важности је било да штабови усвоје концепцију партизанског рата, како би могли да руководе не чекајући свакодневна наређења и упуства. У оним крајевима где руководства нису усвојила концепцију рата, односно где је она неправилно схваћена доживели смо мање или веће поразе, без обзира на релативну масовност и надчовечанске напоре и спремност партиских организација и народа за оружану борбу.

Комитети КПЈ — организатори устанка. — Након што се Централни комитет одлучио на оружану борбу за национално и социјално ослобођење требало је извршити све потребне припреме за устанак, затим отпочети са устанком и продужити борбу до коначне победе. Искрсле су огромне тешкоће: земља је била распарчана и подељена између четири окупационе силе и разних квислинга, терор окупатора је био свиреп и ишао је за физичким истребљењем људи и жена, везе између партиских руководства поремећене или прекинуте итд. Све је то стварало готово непремостиве препреке у припреми и подизању устанка.

У таквој ситуацији, будући да није било никаквих војних штабова, целокупан рад на припреми, организацији и подизању устанка извеле су организације КПЈ. Мрежа партиских комитета била је стуб устанка. Комитети КПЈ су обављали основне функције штабова, било као целине, било формирањем војних комитета и партизанских штабова углавном од чланова комитета. Треба подвући значајно искуство да су баш комитети КПЈ били изванредно погодни управо за такав облик свенародног партизанског рата који се води на читавој територији. Наиме, територијална организациона структура комитета КПЈ у потпуности је одговарала војним потребама партизанског рата, мрежа партиских организација и комитета покривала је углавном целу земљу и тиме обезбеђивала концепцију свенародног рата. Свака појединачна организација КПЈ — основна, комитет, па чак и појединачан члан Партије и СКОЈ-а претстављала је основну снагу за руковођење оружаном борбом у селима и градовима широм земље.

У оним крајевима где су постојали политички и организационо чврсти партиски комитети, односно мрежа организација КПЈ постигнуту су крупни резултати, брзо су од партиских руководства формирану војни комитети, односно штабови партизанских одреда. Тамо где није било довољно разгранате мреже партиских организација пришло се формирању територијалних штабова од чланова виших партиских руководства или из других, суседних, рејона и области, како би се мрежом штабова по могућности покрила читава територија земље. Врховни командант у напред цитираном писму оперативном

руководству ЦК КПХ пише: „Организујте више штабова по разним местима, али их чврсто повежите међусобно”. Из овог произилази једно од начела партизанског рата: *читаву територију треба по могућности „покрити” штабовима и јединицама који ће покретати народ у борбу против окупатора и руководити том борбом.*

Начин спровођења директива. — Огромне тешкоће настале су у преношењу директива, упутстава, одлука и наређења и примања извештаја. Од врховног руководства устанка до најнижих руководећих органа није било никаквих техничких средстава везе. У недостатку било каквих техничких средстава везе (Врховни штаб је добио прве радиостанице почетком 1942) курири су одиграли главну улогу у преношењу директива, наређења и извештаја. „Недостатак радиовеза је кочио не само командовање, него је отежавао и политичку пропаганду. Задуго се у једној покрајини није знало шта се догађа у другој и то је, разуме се, много кочило развитак НОБ”.⁴⁾

У недостатку брзих веза нижа руководства нису била на време оријентисана како треба радити, није се могло брзо реаговати на њихове грешке и слабости. Поред осталог зато је у почетном периоду рата било и грешака учињених од стране нижих руководства.⁵⁾

Највиша руководства упућивала су своје чланове и делегате у поједине области да пренесу и обезбеде извршење директива и одлука и да са нижим руководством на основу процене локалне ситуације донесу конкретна решења. Овај метод руковођења је био изванредно ефикасан зато што су делегати ЦК и Врховног штаба били наши највиши руководиоци и непосредни сарадници друга Тита, те сами уз њега разрађивали концепцију рата и на тај начин, наоружани познавањем те концепције, а усто истовремено и као чланови највишег војног и политичког руководства, могли су успешно да обезбеде правилан развој Ослободилачког рата и револуције у крајевима где су делегирани.

Метод руковођења у почетном периоду рата био је крајње децентрализован. Тачније речено, *основно начело било је: највећи степен централизма испољавао се у идеји, концепцији, доктрини рата коју је одређивао Централни комитет и Врховни штаб, а највећи степен децентрализма испољио се у извршењу задатака у оквиру дате концепције.*

У тако изузетно тешкој ситуацији читав систем руковођења заснивао се на чврстим идејним везама, на јединству руководеће снаге

⁴⁾ Тито: „Борба за ослобођење Југославије 1941—1945“, стр. 77.

⁵⁾ Партизански рат, због нестабилности слободне територије, због сталног покрета и динамичности борбе, „измешаности“ сопствених са непријатељским јединицама, изломљеног и изукрштаног фронта захтева добре и сигурне радиовезе, али уз обезбеђење максималне тајности у радиосаобраћају. Осим тога, тактика борбених дејстава је таква да у командовању нема потребе за писањем ширеих заповести за борбена дејства јединица, већ је довољно само кратко наређење телеграмског стила и обима, које се може брзо пренети путем радија. Врховни штаб је у току рата месецима командовао свим борбеним дејствима неких корпуса само преко радија — путем кратких депеша.

и устанка и на спремности партиских организација да самостално, према локалним политичким условима, остварују опште директиве ЦК и Врховног штаба. Свако ниже руководство налазило је начин решења задатака према локалним условима уз једину обавезу да обезбеди правилну реализацију концепције партизанског ратовања. Зато је почетни период рата био период максималне самоиницијативе и самосталности свих руководстава.

КПЈ је, нарочито у периоду 1937—1941, остварила потпуно идејно, политичко и организационо јединство. Она је била васпитавана и припремана за „одлучан, последњи бој“ са фашизмом и реакционарним снагама које су га створиле или подржавале. Сви његови чланови су чекали моменат за ту борбу, која је сада наступила. Без ове дугогодишње борбе и припреме Партије не би се могао замислити успешан ослободилачки рат и социјалистичка револуција. То је главни фактор који је обезбедио и успешно руковођење.

Следећи важан фактор који је омогућио успешно руковођење у нашим првим војним јединицама као и доцније је тај, што је стил и метод рада и руковођења који је изграђен у дугогодишњој илегалној борби против ненародних режима пренесен и на војне команде. Наиме, кроз тешку илегалну борбу изградио се такав стил и метод рада у Партији који се карактерисао изванредно развијеним степеном одговорности и дисциплине, одликовао се личном храброшћу, спремношћу на све жртве, способношћу за покретање и руковођење масама у борби за њихова права, а све те и сличне особине биле су неопходне за руковођење у партизанском рату.

Уз остале факторе овакав систем руковођења дао је огромне резултате. „Ријетко има примјера у историји да је у једној земљи која је пала као жртва окупације дошло тако брзо и до тако добро организованог народног устанка као код нас и то свега три мјесеца после окупације.“⁶⁾

ЕВОЛУЦИЈА РУКОВОЂЕЊА

Као што је речено, у припремном периоду рата формиран су при готово свим партиским руководством војни комитети, а из ових у периоду покретања оружане борбе војни штабови. Али, организатори устанка су комитети и организације КПЈ. Централни комитет КПЈ и Главни штаб партизанских одреда Југославије руководе једно-времено и преко националних централних, односно покрајинских комитета и преко покрајинских војних штабова, а ови преко обласних, окружних и средских комитета, односно преко штабова партизанских одреда. Изванредну улогу у спровођењу директива одиграли су нарочито обласни, окружни и средски комитети КПЈ. Они су, иако формално нису били војни штаб, стварали партизанске одреде на територији своје области и округа, учвршћивали их, давали им задатке и често координирали њихове борбене акције.

⁶⁾ Ј. Б. Тито: „Борба за социјалистичку демократију“, књига V, стр. 438, издање „Културе“.

Из овога се види да су се у почетном периоду рата многа питања руковођења решавала преко партиских организација, што је потпуно разумљиво ако се узме у обзир да је КПЈ подигла народ на устанак, да ми нисмо имали војне штабове, па су ту улогу преузели партиски комитети и партиске организације од најнижих до највиших. У том смислу партиске организације су створиле и војне штабове.

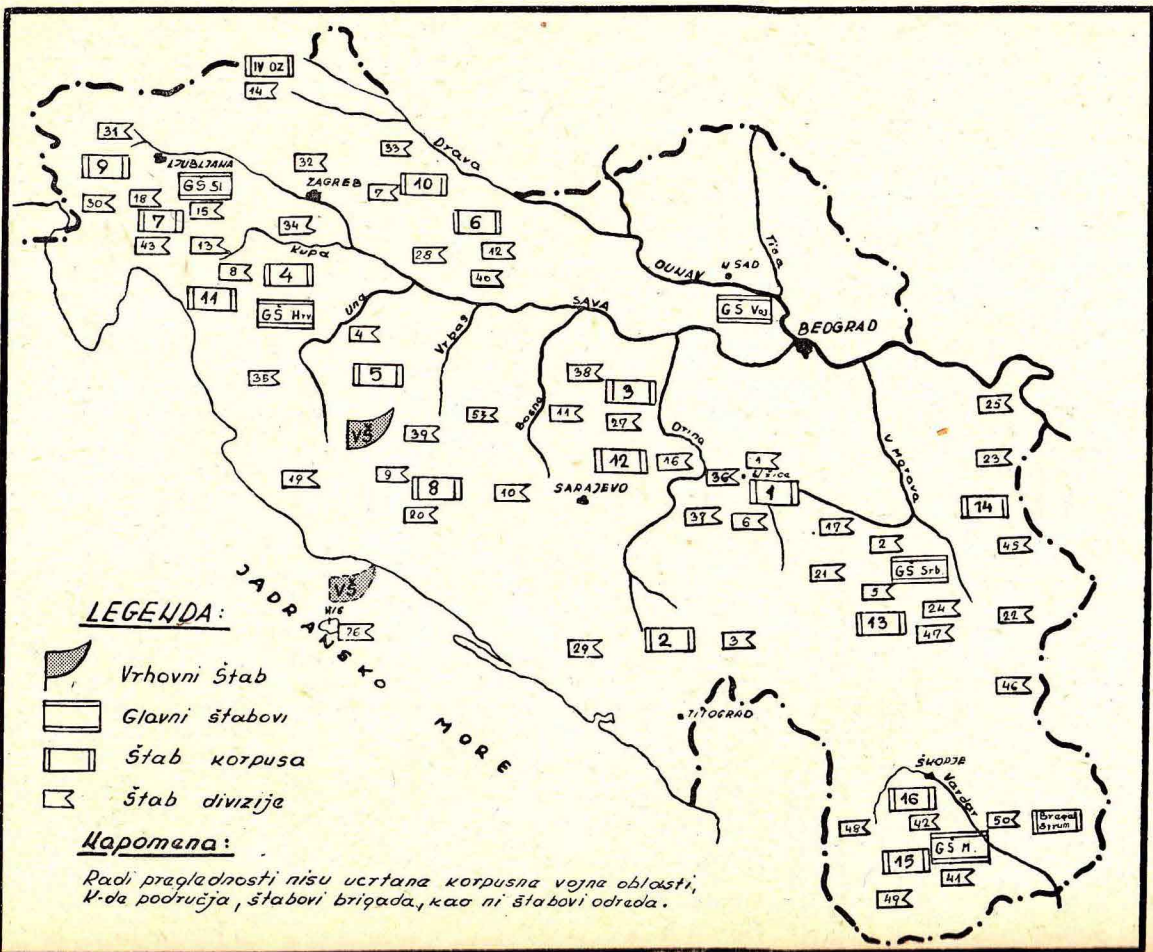
По мери све већег развоја и организационог учвршћења уставних партизанских јединица текао је процес стварања и учвршћења војних штабова на свим степенима командовања. У том погледу велики значај има саветовање у Столицама. Оно је не само даље разрадило и употпунило општу концепцију начина вођења рата у целини, поближе разрадило стратегију и тактику, већ је, уз познати чланак Врховног команданта о тактици партизанских одреда објављен у првом броју билтена, дало основни оквир за изградњу и развој оружаних снага и система командовања. Главни штаб је преименован у Врховни штаб, а по покрајинама су формиран главни штабови који су постојали до краја рата.

У даљем развоју система командовања значајно место заузимају наредбе и упутства које је Врховни командант донео у тзв. фочанском периоду, тј. зими 1941/42 и упролеће 1942, када је почео процес формирања бригада и штабова оперативних зона (из којих ће се доцније развити штабови корпуса) затим команди војних подручја, као и преформирање партизанских одреда по узору на бригаде и паралелно с тим прописи о изградњи система власти.

Ујесен 1942 године формиране су дивизије и корпуси. Створена је НОВ и ПОЈ, па је тиме изграђен потпун и релативно трајнији систем командовања почев од Врховног штаба НОВ и ПОЈ преко главних штабова, штабова корпуса, односно оперативних штабова или штабова оперативних зона, штабова дивизија, бригада и батаљона, као и систем командовања партизанских одреда. Паралелно с тим изграђен је и систем војно-позадинских органа. Кроз тај процес изграђивања војних штабова и јединица изграђивао се и одговарајући систем и метод руковођења.

Истовремено је текао процес стварања посебне ударне групе јединица под непосредном командом Врховног штаба најпре у јачини неколико батаљона и партизанских одреда, као например за одбрану Ужица, а затим преко прве пролетерске бригаде, те групе пролетерских бригада (I, II, III IV), које су извршиле познати поход у Босанску Крајину, групе дивизија (I, II, III и VII) до армиске групе која је извршила продор у Србију и водила борбе за њено коначно ослобођење.

За разумевање карактера и специфичности физиономије система командовања НОВ и ПОЈ најбоље ће послужити скица територијалне разгранатости штабова. Ако узмемо различит временски период за поједине крајеве, полазећи од најразвијенијег периода НОР-а за сваки крај, добићемо овакав приближан распоред војних штабова у свим крајевима Југославије као што је показано на скици.

Ова структура органа командовања, приказана на скици, а нарочито њена територијална разгранатост, могла би се назвати класичним системом командовања у НОВ и ПОЈ, не само по времену трајања, већ пре свега по томе што је тај систем одговарао развијеној фази ослободилачког рата, што је у свим крајевима остао до завршних операција за коначно ослобођење. *Треба истаћи да је пракса нашег НОР-а потврдила да се за такав облик рата мора располагати мрежом оперативно-територијалних команди, које покривају читаву територију земље и обезбеђују спровођење концепције рата на читавој територији.*

Према томе у партизанском рату оваква или слична територијална разгранатост јединица и штабова која покрива целу земљу начелно траје све док се не измени однос снага на штету окупатора, док армија постепено не израсте и постане толико јака и способна да преузме иницијативу за коначно ослобођење земље од окупатора. У нашем рату тај моменат је наступио у другој половини 1944, када су почеле операције за ослобођење Србије, Македоније, Војводине, Црне Горе и Далмације. Међутим, у западном делу земље, у Босни, Хрватској и Словенији овај систем је и даље постојао до коначног ослобођења тих крајева. Све ово има огroman искуствени значај.

КАРАКТЕРИСТИКЕ ПОЈЕДИНИХ ОРГАНА КОМАНДОВАЊА У РАЗВИЈЕНОЈ ФАЗИ НОР-А

Значај и улога Врховног штаба НОВ и ПОЈ. — Након што је пренео своје политичке функције на АВНОЈ Врховни штаб се могао применити војним питањима, тј. вођењу ратних операција и изградњи армије. У том својству треба разликовати три његове компоненте у руковођењу.

Прва компонента: На основу карактера, циљева и политичке платформе Ослободилачког рата и социјалистичке револуције, које је одређивао ЦК КПЈ, Врховни штаб је разрађивао концепцију рата и организовао њено оживотворење на војном плану. Он је разрађивао стратегију и тактику вођења рата, давао опште смернице и сугестије главним штабовима и штабовима корпуса. Осим тога Врховни штаб је руководио извођењем важнијих операција Народноослободилачке војске.⁷⁾

⁷⁾ Ево неких значајних докумената из те области руковођења:

— Чланак „Задатак народноослободилачких партизанских одреда Југо-славије“ објављен 10 августа 1941 у Билтену бр. 1, у којем се дају карактер, организација, начин дејства итд. партизанских одреда. То је капиталан документ о концепцији нашег рата, јер су се по њему управљали сви крајеви у формирању партизанских одреда, а остао је актуелан до краја рата.

— Одлуке донесене на саветовању у Столицама, где су са руководством и штабовима партизанских одреда свих покрајина (сем Македоније) сумирана искуства и разрађена питања даљег вођења рата.

— Статут пролетерских народноослободилачких ударних бригада, чиме је дефинисан карактер бригада, формација, међусобни односи међу старешинама

Кроз документа, кроз све одлуке, директиве, упутства, па чак и кроз најконкретнија и најситнија наређења избија огромна стабилност у линији, ставу и концепцији рата — политичкој и војној. *И управо чврсто и сигурно држање кормила у рукама, одржавање свих потчињених руководства и јединица у оквиру концепције — то је заслуга Врховног штаба, односно Централног комитета, а нарочито Врховног команданта.*

Друга компонента: Врховни штаб је непосредно руководио тим бригадама и дивизијама које су биле под његовом непосредном командом у саставу оперативне групе. У тој улози он је био оперативни штаб за те јединице. Према тим јединицама он се јавља као орган који усклађује дејства јединица које сачињавају оперативну

и борцима итд. Сам статут има шири значај, јер је по њему, а по узору на бригаде, извршено преформирање старих и формирање нових партизанских одреда.

— Упутство Врховног команданта свим партизанским одредима Југославије о начину освајања насељених места од октобра 1941.

— Упутство Врховног команданта од октобра 1941 године о начину одбране слободне територије. Ово Упутство као и претходно о освајању насељених места не односи се на конкретну слободну територију, конкретно насељено место, већ разрађује партизанску тактику у одбрани слободне територије и има шири значај за схватање наше одбране у рату као вида борбених дејстава.

— Директива Врховног команданта од 20. II. 1942 Главном штабу БиХ о стварању маневарских јединица и оперативних група. Исту директиву је упутио и другим потчињеним штабовима.

— Директива Врховног команданта Оперативном штабу за Босанску Крајину од 31 марта 1942 о организацији војске, тактици, обуци, формирању нових одреда, командовању, формирању команди подручја итд.

— Наредба Врховног команданта НОВ и ПОЈ од септембра 1942 године о организацији позадинских војних органа на ослобођеној територији, која садржи устројство, структуру, формацију, организацију и задатке позадинских војних органа. Према томе, Директива је врло значајна јер садржи решење о начину организације позадине у Ослободилачком рату и остала је актуелна до краја рата у свим покрајинама.

— Наређење Врховног команданта од 18. XII. 1942 штабу IV оперативне зоне о формирању секције за Ратну морнарицу. У овом наређењу садржана је и концепција о борби на мору у склопу опште борбе против окупатора.

— Упутство Врховног команданта потчињеним штабовима од 8. I. 1943 год. о командовању, о извођењу борбених дејстава под најнеповољнијим условима за непријатеља, о чувању сопствене живе силе као најважнијег фактора у рату итд. У Упутству се поред осталог каже: „Уколико врста и тежина постављеног задатка није у сразмери са борбеном вриједношћу дотичне јединице у извјесној тактичкој ситуацији, старешине су дужне да своје јединице ангажују под најповољнијим условима, где бројна и техничка надмоћност непријатеља не може доћи до изражаја“. И даље: „Командовати значи предвиђати. То значи, старешине треба да предвиде и пажљиво испитају све што се може у току пројектоване операције догодити и да буду спремни да брзо парирају сваку непријатељску радњу. Старешине морају бити непрекидно у току догађаја и будно пратити на бојишту развој ситуације, брзо мислити, брзо се одлучивати и енергично спроводити донете одлуке у дело. Зато је неопходно да се јединице држе чврсто у руци у току операција. Не сме се ниједног тренутка десити да јединице остају без командног утицаја својих старешина. А ако се ово догоди, онда радити у духу добијеног задатка, саобразно владајућој ситуацији, развијајући максимум корисне иницијативе и активност у раду уопште“.

— Упутство Врховног команданта о организацији и формацији штаба корпуса и корпусне војне области и њених органа од 9. II. 1944 године.

групу. По правилу, Врховни командант и Врховни штаб налазили су се међу тим јединицама, у центру распореда јединица, на попришту саме битке, у колони, на маршу, на тежишту дејства као на пример приликом противудара код Горњег Вакуфа у IV непријатељској офанзиви, на Сутјесци, Зеленгори и сл. У оваквим приликама Врховни штаб доноси одлуке и непосредно командује дивизијама, бригадама а понекада и батаљонима.

Значајно је истаћи питање узрока који су у пракси нашег рата определили Врховни штаб да приступи формирању оперативне групе и да током рата мења њен састав и јачину. Он је морао са одређеном респективном оружаном снагом да утиче на осцилације НОП-а и да у одређеним моментима изрази тежиште, да решава питања даљег развоја покрета у неким областима разбијањем непријатељских снага које су тамо ометале успешнији развој Ослободилачке борбе итд. То се врло тешко могло постићи формирањем оперативне групе ad hoc, јер је таквих „изненадних“ задатака увек било и морало бити у току читавог рата, као на пример интервенција зими 1941/1942 у источној Босни за јачање партизанских јединица у борби против растуће четничке опасности, продор у Босанску Крајину у лето 1942, покушај продора и распламсавања устанка у источним крајевима земље 1943 године, потреба хитног бродора у Далмацију и на обале Јадрана за време капитулације Италије у јесен 1943, продор армиске групе од 9 дивизија у Србију 1944 итд. За такве задатке морале су увек бити и готове и спремне одређене оружане снаге. Осим тога, нису се смеле изненада повлачити крупније снаге из појединих крајева, јер би се тиме испразнио и оголио слободни териториј, непријатељ би га поново посео са гарнизонима и у том крају дошло би до кризе устанка, јер су наши корпуси и дивизије у појединим крајевима, водећи сталне борбе, штитили народ од окупатора и обезбеђивали живот на слободној територији. Све се то могло решити постојањем једне сталне високоманеварске „екстериторијалне“ групације.

Сличне директиве општег карактера Врховни штаб је продужио издати до краја рата. Ту нарочито спадају директиве главним штабовима корпуса за извођење операција. Тако на пример за време зимских операција 1943/1944, познатих под именом Шеста непријатељска офанзива, када је непријатељ имао у Југославији 36 оперативних дивизија, од којих су 24 биле немачке, Врховни штаб упућује директиву свим јединицама да не прихватају фронталну борбу за одбрану слободне територије, већ да офанзивним дејствима, ударом на бокове и позадину непријатеља, постепено леме његову офанзивну моћ. Он непосредно командује штабовима 1, 5 и 8 корпуса, који дејствују на целомитом и компактном оперативном подручју на којем се и сам Врховни штаб налази. Доцније, Врховни штаб управља покретима оперативне групе дивизија, 1. пролетерског и 12. корпуса за продор у Србију. У одређеним моментима преузима команду над 6. корпусом, јер се овај налази на важном делу нашег фронта, готово на самом комуникациском правцу Загреб — Београд.

Посебно је питање јачине и састава оперативне групе при Врховном штабу. Изгледа да она није смела да буде сувише велика, да се не изложи већим биткама, као на пример у IV и V офанзиве, затим да би била способнија за маневар, да би могла ратовати партизанском тактиком, али ни сувише слаба да се не би довела у питање могућност извршења задатака. Из овог кратког излагања излази да она није стратeгиска резерва Врховне команде у конвенционалном смислу те речи, као што би то изгледало на први поглед, већ појава специфична за наш рат. На оперативну групу ВШ не треба гледати само како се то обично чини, са становишта њене војне улоге, тј. непосредног извођења операција, већ и са ширег политичког становишта: стицање драгоцених искустава из тактике, организације, формације, командовања итд. итд., која је ВШ преносио на остале јединице, затим, обезбеђење услова за рад, опстанак и развијање активности Политбироа, ЦК и Врховног штаба.

Сличан је однос Врховног штаба према оним јединицама на чије оперативно подручје би на извесно време дошао. Тако, на пример, када је Врховни штаб дошао на територију Калиновачког партизанског одреда узиму 1942 он је преузео над њим непосредну команду, „прескочивши“ два степена у командовању — Главни штаб БиХ и Оперативни штаб тог подручја, или када је у јесен 1942 дошао у рејон Гламоча непосредно је преузео команду над далматинским јединицама — тј. над штабом IV оперативне зоне која је била под командом Главног штаба Хрватске.

И овај метод командовања је у складу са концепцијом вођења рата. Наиме, ако се на једној компактној слободној територији налази више јединица које спадају под разне команде, све оне морају дејствовати под једном највишом командом која се налази у тој области. Осим тога, недостатак средстава везе намеће да се јединице потчине под команду најближег штаба, јер је одржавање веза са формациском претпостављеном командом отежано. У том смислу у нашем рату је владало начело да се све оперативне јединице, које се из било којег разлога нађу на некој оперативној зони — на оперативном подручју неког корпуса и слично — потчињавају најстаријем штабу који се на тој просторији налази: штабу зоне, штабу корпуса, главном штабу, односно Врховном штабу. Тако је, на пример, за време VI и VII непријатељске офанзиве Врховни штаб непосредно командовао не само јединицама I пролетерског и V босанског корпуса, већ јединицама VIII далматинског корпуса иако је овај стајао под команду Главног штаба Хрватске, али је био на јединственом оперативном подручју са I и V корпусом на којем се налазио и Врховни штаб. У том смислу, наши оперативни штабови носе печат и карактеристику и територијалних штабова.

Трећа компонента: Сасвим неуобичајено за Врховну команду, код фронталног начина ратовања је „циркуларно“ упућивање наређења отвореним текстом свим јединицама НОВ и ПОЈ, без обзира на јачину, почев од групе партизана, преко штабова батаљона, одреда

итд. све до главних штабова. Овај начин руковођења се јавља у оним моментима када треба хитно ангажовати све снаге у одређеном периоду. Таква наређења су издавана путем радиостанице, тако да га сваки штаб, свака јединица, сваки припадник оружаних снага — сваки ратник може примити само ако му је доступан радиоапарат.

Доцније, када су се штабови, отимањем од непријатеља, снабдели радио-средствима за везу, оваква наређења су издавана путем шифрованих депеша. Тако, на пример, Врховни штаб је 17 августа 1944 издао свим јединицама НОВ директиву за једновремени напад на непријатељски комуникациски систем на читавој територији Југославије у садејству са савезничким ваздухопловством. Ово показује да се у партизанском начину ратовања готово једновременим нападом свих снага, може парализати целокупан живот на окупираној територији, онемогућити извршење задатака окупаторске армије итд. — што претставља специфичан облик офанзиве партизанских снага која може имати оперативни па чак и стратeгиски значај. Наше искуство је показало да је било могуће, и у условима када је свако село у земљи било део фронта, остварити планско и систематско усмеравање свих оружаних снага земље на извршење моментано најважнијих задатака.

Да наведемо пример где се стапају све три компоненте руковођења Врховног штаба у једној операцији. У току Четврте непријатељске офанзиве Врховни штаб издаје директиву Главном штабу Хрватске и Штабу I босанског корпуса да њихове снаге остају на својој територији, да пруже непријатељским главним снагама жесток отпор, избегавајући фронталну борбу и тиме да омогуће прикупљање и продор оперативне групе дивизија из западне и централне Босне кроз Херцеговину и Црну Гору у источни део земље. То је најопштија директива која само одређује циљ дејства, а препушта нижим штабовима сва остала питања извођења борбених дејстава.

Једновремено Врховни штаб издаје конкретне заповести штабовима Прве, Друге и Треће, а доцније и Седме и Девете дивизије и управља њиховим покретима ка сливу Неретве. За време битке VIII се налази у долини Неретве, у центру борбеног распореда снага и непосредно командује битком.

Свим јединицама НОВ и ПОЈ које нису захваћене офанзивом Врховни штаб преко радиостанице „Слободна Југославија“ отвореним текстом упућује „позив Врховног команданта“ да „сместа предузму појачање напада против ослабљених гарнизона непријатеља, да сместа предузму уништавање железничких пруга, разних врста транспорта, војних складишта, саобраћајних путева и веза као и свих војних објеката“, да би олакшали тешку борбу јединицама главне оперативне групе, Првог босанског и Првог хрватског корпуса.⁸⁾

⁸⁾ Документ у Архиви ВИИ ЈНА.

Због таквог начина руковођења (поред осталих фактора као што су неразвијеност родова, нестабилности слободне територије итд.), Врховни штаб је био састављен од релативно врло малог броја чланова па је зато био изванредно мобилан. Из такве Врховне команде нису излазили гломазни операциски планови, већ опште директиве у облику писма у којем се разрађује војно-политичка ситуација и указује главним штабовима на најважнија питања датог периода и дате области, затим у облику депеша које садрже задатке и, врло често личним обиласцима чланова Врховном штаба.

И поред свега тога, у Врховном штабу, на овај или онај начин интегрисана су сва питања вођења рата, али претежно решавана методама упућивања директива и инструкција са вођењем најнужније евиденције по најважнијим питањима, зато што су се сва остала питања решавала на нижим нивоима командовања.

Треба напоменути да су се скоро редовно у непосредној близини Врховног штаба налазили централни политички органи (Централни комитет партије, Централна руководства масовних политичких организација) и врховни органи власти и управе (АВНОЈ и НКОЈ), што је олакшало јединствено и правремено преузимање војних, политичких и управних мера на решавању одређених питања развитака рата и револуције.⁹⁾

Главни штабови покрајина. — Главни штабови НОВ и ПОЈ формиран су за руковођење у својим покрајинама. У току рата постојали су главни штабови Србије, Хрватске, Словеније, Босне и Херцеговине, Македоније, Црне Горе и Боке, Санцака и Војводине. *Формирање главних штабова је диктирано не само војним потребама већ је оно и израз решавања националног питања у Југославији.* Водећи доследну политику националне равноправности, борећи се за братство и јединство, а против братоубилачког рата који је желео да натура окупатор, КПЈ је и на питању изградње оружаних снага настојала да изрази националну равноправност свих народа Југославије формирањем националних главних штабова. Ови штабови су заједно са националним партиским руководством на основу општих директива Врховног штаба и Централног комитета и на основу војно-политичке ситуације у својој покрајини, решавали питање вођења рата и револуције.

⁹⁾ Са становишта безбедности показало се да није било целисходно груписати не само војне и цивилне централне органе на једном месту, већ је можда требало и сам Врховни штаб поделити како због могућности изненадног напада авијације и ваздушних десаната, тако и због упућивања група саботера, диверзаната и атентатора, те због могућности изненадног продора брзих јединица непријатеља кроз слободну територију до места распореда Врховног штаба. Најбољи пример је покушај Драже Михајловића да са четницима изврши препад на Ужице и уништи Врховни штаб, затим окружење у V офанзиви или десант на Дрвар у коме су се за време десанта налазили ЦК Партије, АВНОЈ, ВШ, НКОЈ, ЦК СКОЈ-а, Земаљски одбор УСАОЈ-а, Партиска школа ЦК, све савезничке мисије при ВШ, Танјуг, Команда Дрварског подручја, Офиц. школа ВШ и локални политички и позадински војни органи.

По свом карактеру главни штабови су оперативно-територијални органи за командовање, јер су одговорни за сва питања вођења рата на својој територији. Командују свим јединицама НОВ и ПОЈ које се налазе на њиховој територији, изузев јединица које стоје под непосредном командом ВШ.

По методу руковођења и они начелно издају директиве и инструкције у духу општих директива које добијају од ВШ и на основу стања на својој територији.

У случају када треба да остваре тежиште односно да развију и ојачају покрет у неким областима, онда то остварују повременим прикупљањем и упућивањем снага из суседних области. На пример, Главни штаб Словеније упућује почетком 1944 своју 14 дивизију из Нотрањске у Штајерску, Главни штаб Хрватске 12-ту и 28-му из Славоније у Хрватско Загорје, а 7 дивизију из Баније такође у северне пределе Хрватске.

Када су формиране крупне војне јединице, дивизије и корпуси, улога главних штабова као оперативних команди почела је постепено да слаби у односу на ранији период. Врховни штаб је врло често непосредно командовао корпусима, „упадањем“ у радиовезу са њима, и усклађивао њихове операције. Тако, на пример, ВШ је испољавао већи утицај на дејства 8 корпуса него Главни штаб Хрватске. Осим тога, у периоду 1943—1945 операције крупних јединица — дивизија и корпуса све више се и непосредније уклапају у општи план дејства ВШ, па су дејства ових јединица више укључивана за „рачун“ ВШ, што није био случај у толикој мери са многобројним партизанским јединицама у почетном периоду рата. Све ово говори да је положај главних штабова у нашем рату био специфичан и да су они били израз не само војних, већ и политичких потреба рата и револуције.

Штабови корпуса. — Ови штабови су се начелно развијали из штабова оперативних зона и имали су изванредно велики значај у нашем рату. Они су били оперативно-територијалне команде и претстављали су једну од главних карика у систему нашег командовања. Штаб корпуса је руководио дивизијама, самосталним бригадама и начелно групама партизанских одреда или непосредно партизанским одредима, тј. свим јединицама које су се формирале на његовом оперативном подручју, као и — начелно — оним дивизијама и другим јединицама које се упуте, нађу или су у пролазу на његовом оперативном подручју. Осим тога, штаб корпуса је руководио и војним подручјима преко заменика команданта који је био члан штаба корпуса. То значи да су на нивоу штаба корпуса била интегрирана сва питања и све функције вођења рата на његовој територији. До које мере се у томе ишло показује пример наше партизанске ратне морнарице која је била под командом IV оперативне зоне, доцније 8 далматинског корпуса. Истовремено штаб корпуса је она најнижа команда у НОВ и ПОЈ на чијем нивоу је интегрирана оперативно-територијална функција. У упутству ВШ за организацију корпуса од 8 II 1944 стоји: „Начелно територијална војна власт спада у надлежност корпуса“. Упутство одређује

и штаб корпуса у саставу: командант, политкомесар, заменик команданта, начелник штаба и помоћник НШ.

Командант и политички комесар корпуса остварују своју оперативну функцију преко оперативног дела штаба (који има своје отсеке: оперативни, обавештајни, отсек за везу, отсек за наоружање, интендантуру и санитет), а територијалну функцију преко заменика команданта који је истовремено и командант корпуса војне области која има своје отсеке (за мобилизацију, саобраћај, санитет и економски отсек који има своје радионице, фабрике, магацине итд.). Овако потпуна и доследна интеграција оперативно-територијалних функција је последица чињенице да се корпус „територијализовао“. Ово не треба схватити статично ни буквално. Ако се корпус „територијализовао“, нису његове дивизије, а ако је дивизија, онда није њена бригада. Осим тога, комплетан корпус је могао у свако доба да се покрене са свога оперативног подручја, ако би то било потребно, тј. да постане „екстериторијалан“. За такав случај поменуто Упутство каже: „У случају одласка оперативног штаба корпуса и јединица корпуса, заменик команданта корпуса и органи корпусне војне области остају на својој територији и обављају све војне службе. Под корпусну војну област у том случају потпадају и они одреди, односно јединице остављене за безбедност те територије.“¹⁰⁾

За већину наших корпуса типично је да су и они најчешће давали директиве командама потчињених јединица иако су готово увек штабови корпуса били у близини својих јединица. Штаб корпуса је усклађивао борбена дејства дивизија, бригада и одреда. То је и разумљиво када се узме у обзир да је корпус као целина, све до почетка завршних операција половином 1944 — ређе ангажовао све своје јединице на један објект напада. Тако, на пример, осми корпус од свог формирања први пут је у комплетном саставу са све четири своје дивизије напао један објект — Книн децембра 1944, или, пети корпус приликом напада на Бања Луку, трећи приликом напада на Тузлу итд., што претставља мали део од укупних борбених дејстава помесних корпуса. Међутим, у случајевима када корпус успушно дејствује, онда штаб корпуса детаљно планира задатке потчињеним јединицама.

Јединице корпуса нису ни смеле ни требале више дана да буду прикупљене на ужој просторији, јер су се његове дивизије и бригада било на којој тачки територије корпуса да су се налазиле — могле, готово све, прикупити на једној тачки за кратко време, а најдуже за један до три дана, извршити задатак и опет деконцентрисати.

Физиономија нашег фронта одликовала се једновременошћу дејства по целој територији земље. То се могло остварити само покривањем готово читаве територије разним бројем и саставом јединица и штабова. У том смислу и наши корпуси су били везани за територију, тј. они су се „територијализовали“. Јединице корпуса

¹⁰⁾ Документ К. 426, рег. бр. 5-1(Г) у ВИИ ЈНА.

нису начелно напуштале своју територију, сем повремено када би по одлуци ВШ или ГШ требало груписати неке снаге из више корпуса за извршење крупнијег оперативног задатка. Ово је у потпуности у духу концепције партизанског начина ратовања. Јер, не сме се „оголити“ једна и презаситити за дуже времена густином јединица друга територија, пошто би тако олакшали окупатору да прву брзо заузме а другу окружи и наметне груписаним јединицама отсудну битку. Зато су готово сви наши корпуси, сем првог и дванаестог — мада и они у релативном смислу — остајали од формирања до потпуног ослобођења својих области на матичној територији. Чак и после формирања Сремског фронта имали смо у позадини овог фронта 6-ти и 10-ти, између Саве и Драве, 4-ти, 5-ти и 11-ти јужно од Саве, а у Словенији 7-ми и 9-ти и јединице оперативне зоне. Свих седам наведених корпуса остали су на свом оперативном подручју до коначног ослобођења њихове покрајине.

Штабови дивизија. — Штаб дивизије у развијеном систему командовања има специфичну улогу која одговара карактеру дивизије. Наиме, у нашим условима дивизија је била начелно оперативнотактичка јединица. Познато је да је она била изразито маневарска, брзо покретна и екстериторијална јединица. Али, треба имати на уму да је њена екстериторијалност била релативног значаја. Већина наших дивизија није се у току читавог рата померала са територије свога корпуса, односно са територије на којој је формирана или је то чинила на краће време. Према томе, дивизије су у оквиру корпуса односно његовог оперативног подручја начелно екстериторијалне, а у односу на шира подручја начелно територијалне.

Међутим, све наше дивизије и бригаде су биле у толиком степену екстериторијалне да су могле да се упуте у било који део Југославије од Словеније до Македоније и од Војводине до Јадранског Мора (тако су, на пример, 6 личка и 28 славонска упућене у операције за ослобођење Србије). Али је концепција вођења рата захтевала да свака област има „своје“ дивизије и бригаде, зато што смо водили рат на читавој територији. Тек у завршним операцијама настала су већа груписања и померања дивизија, што је у вези са општим променама у физиономији рата. Тако су 1-ва, 2-га, 5-та, 6-та, 11-та, 16-та, 17-та, 28-ма и 36-та из централних и западних крајева Југославије упућене у Србију ради коначног ослобођења источног дела наше земље, у садејству са тамошњим јединицама.

Према томе, сваку нашу дивизију могао је ВШ упутити из ма којег у ма који рејон Југославије и у том смислу имамо потенцијалну екстериторијалност свих корпуса, дивизија и бригада.

Друга карактеристика наше дивизије која битно утиче на систем командовања унутар саме дивизије састоји се у томе да она понекад дејствује одвојено по бригадама, а понекад ускупно, на један објект напада, када затвара један правац, напада један гарнизон, маршује у једној колони и сл. Због тога се штаб дивизије у првом случају јавља као организатор боја, усклађујући дејства својих бригада, а

у другом случају штаб дивизије поставља својим потчињеним јединицама детаљне задатке што је у складу са природом и начином извођења борбених дејстава.

Дивизиски штаб је био углавном ослобођен територијалних функција, јер су оне лежале на штабу корпуса и командама војних подручја. Међутим, „оне дивизије које су везане за неку територију обавезно морају успоставити војну власт (територијалну, Д. Б.) како је то предвиђено за корпус“, каже се у напред цитираном Упутству за организацију корпуса.

Штаб бригаде и нижи штабови. — Бригада је у нашем рату била типична екстериторијална, маневарска, брзопокретна формација, најпогоднија за партизанско ратовање: она је била довољно снажна да се самостално одржи и месецима на земљишту различите конфигурације, довољно еластична да се укључи у дивизију или оперативну групу бригада, довољно снажна да приреди заседу вишеструко надмоћним непријатељским јединицама, да нападне, уништи или разбије непријатељски гарнизон, да успешно затвори тактички, па и оперативно-тактички правац, да се самостално пробија из окружења итд., а истовремено, с друге стране, није била прегломазна јединица, па се због тога није излагала опасности прихватања фронталних борби, врло лако се кретала и маневрвала, а исто тако релативно лако се снабдевала на терену.

Зависно од степена развитка наших оружаних снага, затим зависно од услова (нарочито од земљишта и јачине непријатељских снага на одређеној територији) бригаде су веома различито дејствовале. Неке бригаде су већ од свог формирања дејствовале начелно ускупно, као на пример Прва пролетерска — мада је и она понекада дејствовала одвојено по батаљонима. Неке су, додуше ређе, подељено дејствовале све до друге половине 1944. Понекад је бригада дејствовала ускупно са дивизијом, а понекад самостално. Међутим, начелно наше бригаде су, нарочито у другој половини рата, недељиве.

У складу са таквим карактером, местом и улогом бригаде, стоји и начин командовања. Штаб бригаде, начелно, детаљно разрађује задатке потчињеним јединицама, нарочито кад оне дејствују ускупно и имају један, заједнички објект дејства и детаљно организује садејство. Зато је штаб бригаде непосредни реализатор и, да се тако изразимо, управљач боја: он са нижим командама на земљишту поставља задатке, организује напад, одбрану, руководи сусретном борбом, руководи јединицама на маршу итд.

Према томе, штаб бригаде је био онај непосредни мајстор тактичке вештине и реализатор задатака на терену. За штаб батаљона и команду чете ове карактеристике су још изразитије: те команде су, не само непосредни организатори борбе на терену, већ су и саме лично на челу јединица полазиле у бој и предводиле своје борце на јурише. Ову чињеницу овде само констатујемо, не улазећи у анализу њених добрих и лоших страна.

Штабови партизанских одреда. — Партизански одреди су почетна форма војне организације у нашем рату. Али, треба истаћи да су они били и трајна организација једног дела наших оружаних снага, организација која је постојала све до коначног ослобођења земље.

О карактеру партизанских одреда као дела наше НОВ у току рата, постоје различита мишљења. Наиме, њима се понекада, несвесно, натура „нерегуларан“ карактер полазећи од тога да су партизански одреди били полувојничке организације везане за своју територију итд. а да је тек формирањем прве бригаде створена и прва регуларна јединица наше армије. Порекло оваквих ставова треба тражити у признатој и познатој чињеници да смо преласком на формирање бригада извршили огроман квалитетан скок у читавом систему наше војне организације, што је имало крупне реперкусије на оперативнотактичка дејства и уопште знатно изменило физиономију фронта уношењем таквих новина у партизански рат да се управо наш рат може сматрати за нов квалитет партизанског ратовања. Међутим, ова чињеница никако не сме бити повод и узрок третирања партизанских одреда као нерегуларних, јер, уствари, почетак стварања наше армије пада у прве дане стварања партизанских одреда улето 1941 године и у том смислу партизански одреди су као почетна форма војне организације потпуно регуларне јединице нове ослободилачке и револуционарне армије. Борци партизанских одреда и сами одреди нису ништа мање саставни део нове армије од доцнијих наших бригада које су се и развиле из одреда.

Међутим, карактер, улога и задаци партизанских одреда мењали су се у току рата. У почетном периоду рата они су у извесном смислу јединце, чији је главни задатак да дижу народ у оружану борбу. Још у првом броју билтена од 10 августа 1941 г. Глави штаб наређује штабовима партизанских одреда: „Партизански одреди морају неуморно развијати отпор народа дижући народне устанке и стављајући се на чело тих устанака као борбено језгро“. У првим данима рата, разуме се, није могла бити одмах организована цивилна ни војно-позадинска власт. Управо зато штабови партизанских одреда су у почетном периоду рата решавали готово сва питања вођења рата на својој територији: командовање јединицама свога одреда у борбеним акцијама, разбијање окупаторског система власти, организовање војне позадине и контрола исте, па чак и формирање органа нове народне власти у неким крајевима и обављање низа послова из надлежности органа управе и органа правосуђа итд.

И начин командовања одредима еволуирао је: у почетном периоду одредима руководе Врховни штаб, главни штабови, а добрим делом и комитети КПЈ, нарочито обласни и окружни, јер још није био изграђен механизам командовања од врха до дна. У развијеном систему командовања штабови оперативних зона односно штабови корпуса руководе групама партизанских одреда или непосредно самим одредима. Када су сви ови виши штабови образовани, мења се

улога партизанских одреда. Додуше, они су и даље остали оперативно-територијални органи свога краја, али су многобројни послови прешли у надлежност војно-позадинских органа, органа власти и виших војних штабова. Сада се њихов борбени задатак састоји у томе, да дејствујући на свом оперативном подручју спречавају испаде непријатељских снага на слободну територију, да штите народ од терора окупатора, да изводе офанзивна дејства партизанском тактиком и даноноћно будно „стражаре“ на границама слободне територије, штитећи народ и нову народну власт, а разбијајући окупаторску власт. С друге стране, они врше мобилизацију и обуку нових бораца, проводе их кроз низ мањих борбених акција, дајући им потребно борбено искуство за упућивање у бригаде и дивизије. Понекад се комплетни ударни батаљони из састава одреда упућују у састав бригада и дивизија.

Овакав карактер задатака партизанских одреда има за последицу да ове јединице начелно не напуштају своју територију. Управо због такве своје улоге они су постојали кроз читав рат, самостално или уз паралелно постојање бригада, дивизија и корпуса.

Позадински војни органи. — Наредбом Врховног команданта од септембра 1942 године утврђена је организација позадинских војних органа, а допуњена Упутством ВШ за организацију корпуса од 8 II 1944. На основу тих докумената главни штабови и штабови корпуса формирали су корпусне војне области на чијем челу је био заменик команданта корпуса у својству помоћника за територијална питања. У оквиру корпусних војних области формирана су подручја. Заменик команданта корпуса као и потчињене команде подручја имају одговарајуће отсеке, односно референте за мобилизацију, саобраћај, економска питања (фабрике, радионице, магацини хране и опреме), санитет итд.

Команда подручја успоставља на својој територији команде места у већим насељима и партизанске страже као своје извршне органе. Све партизанске страже на територији једне команде места чине војну јединицу чији је командир командант команде места, а све партизанске страже једног подручја јединицу, чији је командант командант подручја. Ако непријатељ привремено окупира подручје, ове јединице остају као територијалне борбене јединице свога подручја. Партизанске страже, нарочито оне на границама слободне територије, често изводе и борбена дејства, организују заседе, препаде итд.

Задаци позадинских војних органа били су:

— мобилисање људства за јединице НОВ;

— старање о исхрани, снабдевању и смештају свих оперативних јединица које се налазе на њеној територији, без обзира на *формациску припадност тих јединица*. За ове задатке свако подручје је располагало мрежом магацина, болница и радионица за израду и оправку одеће, обуће и наоружања;

— старање о транспорту трупа и материјала;

- старање о реду и поретку на територији;
- организовање обавештајне службе;
- одржавање тесног додира и сарадње са НОО-има и старање да се одлуке НОО спроводе у дело.

Карактеристичан је начин сарадње команди и старешина јединица са командама војно-позадинских органа. Сва питања међусобне сарадње решавана су непосредно директним „споразумом“ заинтересованих. Није било потребно да се требовања упућују надлежним каналима од штаба бригаде до штаба дивизије, овај штабу корпуса, а потом обратно од штаба корпуса до команде подручја итд. Основ сарадње је међусобно поверење које је владало међу старешинама и вера у потчињене, а не снага и моћ административне субординације. Ако се притом понегде и јавља злоупотреба оваквих односа за локалне интересе (тражи се више за своју на рачун „туђе“ јединице), то се енергично сузбијало развијањем војне, а нарочито политичке одговорности, а на другој страни то се компензирано експедитивношћу и ефикасношћу у материјалном пословању.

При разматрању места и улога штабова НОВ и ПОЈ и система и метода њиховог руковођења треба имати на уму основну карактеристику нашег рата — да се он константно развијао, подизао на виши степен и да се у том процесу развијала и организација штабова, система и метод руковођења, другачије се постављала „екстериторијалност“ јединица итд. Овде се разматра један општи пресек који је типичан за развијен период нашег рата и у том погледу разматрања морају бити мањкава јер дају мање-више статичну слику ствари.

НЕКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ МЕТОДА РУКОВОЂЕЊА

Искусство не само припремног и почетног периода, већ читавог рата показује да је за *успешно руковођење* потребно да сви штабови од Врховног до најнижих буду на лицу места, тј. у центру своје територије, у центру ратних звукова. То начело је у пракси нашег рата увек поштовано. Сам ЦК је још од 1937 стално у земљи и од тада је могао постати штаб револуције. Чим је почео устанак Политбиро и Главни штаб изашли су на слободну територију, јер су тако ефикасније могли да руководе.

Ово начело се још више односи на нижа руководства. Тако на пример, Врховни командант у једном писму Главном штабу Хрватске истиче да је просторија између Саве и Драве, тј. Славонија и северна Хрватска од највећег значаја за развој ослободилачког рата и револуције у Хрватској, па указује да би Главни штаб Хрватске требало да се пребаци из Лике у северну Хрватску. Или, штаб III оперативне зоне, одвојен винковачком депресијом од Срема, није могао 1942 да испољи ефикасан утицај на свој трећи — фрушкогорски партизански одред.

Код нижих јединица од десетине до штаба дивизије ово је било правило без изузетка. Старешине су увек биле са јединицом, са њом делиле све тешкоће ратног живота. На тај начин, стално се цементирао из часа у час, из дана у дан однос поверења између команданта и његове јединице, тај основни темељ истински борбене дисциплине. Старешине су осећале пулс своје јединице, знале њену борбену вредност, њене врлине и слабости, без чега се не може руководити. Код нас није било бирократске зачаурености старешина у свом штабу. Напротив, изградио се лик официра који је стално међу људима. А командовање је управо однос човека према човеку, у коме претпостављени наређује потчињенима да снагом свих својих физичких и умних способности изврши неки задатак. Без познавања оног ко треба тај задатак да изврши, без односа поверења, задатак се никада до краја и у потпуности не може да изврши.

Централистички метод командовања какав се примењивао у прошлости код фронталног начина ратовања логична је последица физиономије фронта. Наиме, код непрекидних фронта све јединице од највиших до најнижих су мање-више у сталном међусобном наслону, оне чине низ карика једног релативног непрекидног ланца. Све борбене јединице, од најнижих тактичких до оперативно-стратигиских, постављају се, нарочито у првој фази операције, у хомоген и врло збијен борбени поредак одређене дубине и ширине. Свака акција, ма које јединице, одмах и непосредно утиче на извршење задатка више јединице и својих суседа. Тако, например, пробој фронта који изврши једна дивизија или неуспех одбране и повлачење са положаја неке јединице повлачи за собом, чак и по сили инерције, вишу и суседне јединице. Због тога је метод командовања морао бити централизован, са релативно мало самосталности и иницијативе нижих команди. Додуше иницијатива и самосталност се повећава у току борбе по дубини, после пробоја фронта, у сусретној борби, у дејствима по испресецаном земљишту, када се врши претпочињавање јединица подршке и резерви и јединица ојачања, али све то не мења општу карактеристику описаног централистичког метода командовања.

Насупрот такве физиономије фронта и њему адекватног система командовања, у нашем рату имамо другачију физиономију фронта и другачији метод командовања. Овде немамо никакве прецизно одређене линије фронта, читава земља је операциска просторија коју, у развијеном периоду нашег рата, покрива НОВ и ПОЈ са око 50 дивизија, односно око 200 бригада и око стотину партизанских одреда и на којој се једновремено у готово свим крајевима одвија низ бојева и битака.

Читав фронт се стално помера, гиба и креће, јер су главне снаге наше и окупационе армије стално у офанзиви и у сталним покретима, свуда се налазе и наше и непријатељске снаге, врше се смели и дубоки продори наших маневарских група — одреда, бригада и дивизија у позадину непријатеља, а окупаторске јединице продиру у дубину слободне територије. У вртлогу таквог ратног збивања не постоји

чврста граница слободне и окупиране територије, долази до велике инфилтрације двеју противничких армија по „ничијој“ територији.

Таквој физиономији фронта одговара и специфичан метод командовања. У нашим условима, на скоро свим нивоима командовања доносе се самосталне одлуке у духу општих директива или чак само на основу концепције вођења рата. Оквир за испољавање иницијативе потчињених штабова је врло широк, тако да су команде тактичких јединица начелно самостално доносиле одлуке о борбеним дејствима, о времену и циљу дејства, борбеном поретку, борбеним обезбеђењима итд. Најчешће су штабови добивали општу директиву за борбена дејства у различитој форми, а потчињеном се препушта када, којим правцем, каквим груписањем итд. ће извршити задатак.

Кад се говори о централизму и јединству командовања оно се у условима нашег НОР-а огледа, пре свега, у јединственом схватању концепција ослободилачког рата, јединственом схватању оперативнотактичких начела и спремности да се сваки задатак изврши. Није познато да је било која наша јединица чак и у условима вишенедељног прекида свих веза са вишом командом била борбено неактивна. Код свих старешина и свих партизана била је високо развијена одговорност за извршење задатака и за борбену самоактивност у условима самосталног и изолованог дејства. На основу локалних прилика познавања концепције рата, познавање земљишта и услова развитка НОБ у датом крају, свака наша јединица је често више месеци самостално дејствовала.

Даље, елементат централизма у командовању долазио је јаче до изражаја када су се груписале крупније снаге за извршење задатака, као например напад на Бихаћ 1942 године, напад 5 корпуса на Бању Луку 1944, 3 корпуса на Тузлу 1944 и или напад 8 корпуса на Книн итд. Зато се командовање у таквим приликама као и командовање унутар нижих партизанских јединица (чета, батаљона, одреда и бригада) одликује детаљним постављањем задатака, па чак и увежбавањем у извршењу задатака на сличном терену и објекту, зато што ове јединице дејствују као целине и једновремено укупно на исти објекат напада, па се због тога морају свакој јединици, елементу борбеног поретка, прецизирати задаци, како би се усретсредили напори свих јединица и бораца ка извршењу заједничког задатка. У таквом случају јединицама се дају правци, односно рејони дејства, идеја маневра, борбени поредак, почетак и завршетак борбених дејстава итд.

Опште је познато да партизанске јединице компензирају своју техничку и бројну инфериорност вештином ратовања — партизанском тактиком и храброшћу бораца и старешина. Због тога је показана и осведочена храброст у борбама био један од првих услова за избор старешина. Ако је неки старешина испољио неодлучност или недовољну храброст, он је још у току или по завршетку борбе смењиван.

Партизанске јединице су врло осетљиве на губитке у људским жртвама. Зато се није могао одржати на командном положају онај старешина чија јединица трпи релативно велике губитке. Један од

битних услова за чврсто морално-политичко јединство јединица био је тај да се борци у борбеној пракси увере да их њихов старешина успешно и добро води кроз борбе. Борбени колектив хоће да има храброг, енергичног, праведног искусног и способног старешину, али и доброг друга. Поред ових особина које се траже за старешине у сваком рату, у НОВ и ПОЈ тражиле су се и оне познате карактерне црте старешина које су га чиниле револуционаром, човеком новог погледа на свет, борцем за нове, боље и праведније друштвене односе. Старешина је морао бити масовик, вољен и цењен не само од својих сабораца, већ и од народа. Командант партизанске јединице који није истовремено и призната политичка личност „свога краја“ није добар командант.

Према томе, лична храброст, смелост, способност у руковођењу, самосталност, висок ауторитет у јединици и међу народом, лични пример у борби и свакодневном животу, све те и сличне особине старешина имају у партизанском рату неупоредиво већи значај него у фронталном рату. Негативне особине старешина у масовним регуларним армијама неутралишу се и потиру инерцијом огромне људске масе и технике, а ауторитет чува снагом закона, администрације, судства и полиције, док се недостатак позитивних особина старешина, на пример, личне храбрости, политичке зрелости итд. у партизанском рату одмах видљиво манифестује одређеним негативним последицама, па се постојање позитивних особина јавља као један од услова победе у борби. Због тога се колебљив старешина, са недовољно личне храбрости и осталих позитивних особина није могао дуго одржати на челу јединице.

Тешко би било наћи у било којем рату такву тесну сарадњу војних штабова и цивилних органа као што је то било у току нашег НОР-а и социјалистичке револуције. Наиме, у току читавог рата постојало је у свим крајевима земље и на свим нивоима руковођења потпуно јединство и условљеност војних и политичких одлука од врха до дна: на највишем нивоу ЦК КПЈ — Врховни штаб — Претседништво АВНОЈ-а — НКОЈ; затим, Политбиро ЦК и национални ЦК — главни штабови покрајина — земаљска антифашистичка већа; обласни комитети КПЈ — штабови оперативних зона односно корпуса — обласни одбори; окружни комитети КПЈ — штабови партизанских одреда — команде подручја — срески НОО-и; команде места — општински органи власти и општинска руководства политичких организација. На свим тим нивоима остварена је тесна сарадња. Не само то, већ, може се рећи, да ниједно политичко руководство и ниједна војна команда није могла успешно деловати без међусобног ослоњања.

Иако за сарадњу није било одговарајућих позитивних писмених прописа нити мешовитих органа, она се успешно одвијала. Недостатак одговарајућих мешовитих органа надокнађен је одласком најодговорнијих цивилних и војних руководилаца на међусобне састанке и договоре, бирањем извесног броја војних старешина у одговарајућа руководства на терену, непосредним усменим и писменим споразумима

у решавању појединих питања итд., а највише јединством мисли и акције, јединством у схватању концепција ослободилачког рата, које су подједнако знали војне старешине и руководиоци у органима власти и руководствима политичких организација. Све је то чинило услов и основ међусобне сарадње.

Познато је да је начело субординације једно од темељних начела војне организације. Међутим, претерано инсистирање на овоме начелу доводи до крутости и неефикасности командовања. У нашем рату и овај принцип јављао се у специфичној форми, која је опет резултат општих услова и карактера рата.

У писму Врховног штаба Главном штабу БиХ од 20 II 1942 налаже се да овај Главни штаб треба непосредно да саобраћа са партизанским одредима, мимо њихових претпостављених оперативних штабова ако се тиме убрзава и поједностављује веза: „Кад год можете, одредима непосредно достављајте материјал, убрзавајући везу на тај начин. Никада не смете све послове круто схватити и ићи по надлежности заобилазним путем“.

Често је Врховни штаб наређивао неком штабу корпуса, да би добио у брзини, а о издатом наређењу известио Главни штаб. Сличан метод примењивали су и нижи штабови.

Еластичност се испољавала у пракси да нижи орган командовања доноси одлуке из надлежности виших са обавезом да те одлуке буду у складу са директивом или, ако ове нема, са општом концепцијом рата. Међутим, треба истаћи, да надлежност није била стриктно ни прописана. Постављена су била начела руковођења, а у пракси се постепено оцртавала и надлежност. Важно је било да су сви штабови дејствовали према ситуацији, решавајући питања према својим приликама и условима, а на линији и у духу општих интереса рата као целине. И то је био један од фактора изванредне ефикасности командовања.

Даље се еластичност испољава при утаначењу садејства између суседних јединица. Суседни штабови су често доносили врло значајне и крупне одлуке о заједничком извођењу крупнијих борбених акција.

Коначно треба истаћи да се еластичност испољава и у низу других питања. Њу су омогућавале проста и најнужнија документација, јасноћа наређења, а свему томе допринели су и штабови својим устројством које се одликовало врло малим бројем официра и високим степеном покретљивости и оперативности.

Релативна сталност и континуитет у командовању имали су већи значај у нашем рату него у другим ратовима новијег датума. Сталност је и иначе једно од начела сваке организације, јер би честе промене руководећих људи онемогућиле рад за иоле дужи период и изазвале поремећење. С друге стране предуго задржавање истих људи на истим положајима доводи до запарљености и до имобилности читаве организације. У нашем рату и овд има своје специфичности. Народ који се дигао у рат, у борби против окупатора, издигао је своје

људе, јунаке свога краја, који су најбоље познавали тај крај, терен, народ, политичке прилике итд. Често је у једној борби управо то био елеменат надмоћности над непријатељским штабом.

Вештина руковођења стечена у једном крају теже се преносила на нове људе, нове старешине, јер је требало да прође извесно време док они упознају топографију тог краја, народ, навике, потребе, непријатеља, који је такође био добрим делом „територијалан“. Али, с друге стране, понекад је преовладавао локални партикуларизам који се испољавао у тежњи локалних штабова да бране своје село, свој крај, а мање да дејствују на линији општих интереса. Усклађујући ове противречности наша пракса је завела ипак већи степен стабилности, сталности и континуитета штабова него што је то било у условима вођења фронталног рата.

У рату се тражи да се борбени задатак изврши са што мање губитака и жртава, нарочито људских. У нашем Ослободилачком рату, у току којег је требало из ничега створити нову армију, ово има огроман значај. У директиви Врховног команданта од 8 јануара 1943 године указује са свим штабовима НОВ и ПОЈ, поред осталог, на следеће: „У нашем Ослободилачком рату највећу драгоценост претстављају наши борци — ратници. Њима се има поклонити главна и првенствена пажња, како у борби тако и ван борбе, свагда и у свим приликама уопште. То је прва и основна дужност свих старешина у нашој војсци“. И даље: „Основано је правило за сваког старешину да добивене задатке извршава без жртава, односно са минимумом жртава. Извршавати задатке у потпуности и са најмање жртава, у томе се састоји вештина командовања и вођења трупа у рату“.¹¹

Из досадашњег излагања може се закључити да се руковођење у НОВ и ПОЈ битно разликовало од руковођења у армијама које су водиле фронталан рат: ми смо имали мале, лако покретљиве, „оперативне“ команде; командовање се одликовало великом самосталношћу свих штабова како по питању извођења борбених дејстава тако и по свим осталим питањима из њихова делокруга рада; системом руковођења била је обухваћена територија читаве земље — што је израз тоталности рата и нестајања разлике између фронта и позадине; војни штабови су били готово на свим нивоима чврсто повезани са одговарајућим цивилним и политичким органима, што је био израз универзалног, тоталног карактера савременог рата итд.

Као и сва искуства тако и она из области командовања и руковођења у нашем НОР-у и Социјалистичкој револуцији имају веома велик значај и за наше савремене услове.

¹¹) Зборник, том II, књига 7, стр. 281.

О НЕКИМ ПИТАЊИМА РАДА ШТАБА У НОВИМ УСЛОВИМА

Довољно је бацити само летимичан поглед на организацију и рад штабова у прошлости па да се дође до сасвим сигурног закључка да је одувек развој науке, технике и војне мисли имао пресудан утицај на организацију и методе рада штабова и команди. И данас је тако, али ваља истаћи да до сада ниједна историска епоха није донела толико научних и техничких новина као наша. Оно што је некад спадало у домене маште, данас постаје стварност, а нека научно-техничка достигнућа превазилазе и најбујнија маштања. Примена атомске енергије у области наоружања, огромни успеси на пољу теледигитализације, као и многа друга остварења на подручју ратне технике, довели су до револуционарних промена у стратегији и тактици, а самим тим и до квалитативних измена метода рада команди и штабова на припреми, организовању и извођењу борбених дејстава. Није ми намера да се у овом напису упуштам у анализу процеса развоја штабова нити да у том погледу вршим било каква историска разматрања. Покушаћу да осветлим само неке проблеме рада у штабу и то у првом реду са аспекта основних карактеристика савременог рата и услова у којима делује штапска организација. Који су то услови и чиме се карактеришу?

Пре свега, због увођења средстава за масовно уништавање, као и друге савремене технике, у наоружање јединица, њихова ватрена моћ је знатно порасла, док се бројно стање људства осетно смањило. Значи, савремене јединице, на свим степенима командовања, данас имају много већу ударну снагу од јединица са којима се изишло из II светског рата, и то не само због повећане ватрене моћи, већ и зато што им је покретљивост неупоредиво већа. Док се у прошлости, па и у II светском рату, успех борбених дејстава заснивао на употреби већег броја живе силе и масовној примени технике, данас се траже решења у бољем наоружању и боље обученом људству. Полазећи само од тог једног услова, очигледно је да би постојање великог и гломазног штаба, какав је био раније, било у оштрој супротности са потребама командовања малим (у релативном смислу), али зато врло снажним и покретљивим јединицама. Према томе, иде се за тим да се и штапска организација упрости, а број органа у командама и штабовима максимално смањи.

Савремене јединице, зависно од величине, неке мање а неке више, у суштини су здружене јединице у чије саставе су интегрирана, у одређеној сразмери, борбена средства осталих родова и служби, а у крупније оперативне саставе улазе још и јединице — делови видова оружаних снага. Захваљујући томе, савремене јединице (родовске и општевојне) су максимално оперативно-тактички осамостаљене и оспособљене за самостално извршавање борбених задатака, наравно, у оквирима својих конкретних борбених могућности. Имајући у виду те околности, треба уочити да се самосталност савремених јединица не исцрпљује само повољним могућностима извршења борбеног задатка без непрекидне подршке средствима више команде, нити се своди на мању зависност од рада суседа. Самосталност се огледа и у планирању употребе јединица и средстава и то не само у условима самоиницијативног одлучивања о избору циља и објекта дејства, већ и у оквиру добијеног задатка од претпостављене команде. Данас нема никакве потребе да се претпостављени штаб и команда, без обзира о коме је степену командовања реч, упушта у детаљна планирања начина извршења задатака за своје непосредно потчињене јединице, како је то било раније, у условима централизованог планирања. Јединицама су дата моћна средства, материјално су осамостаљене, па им те предности виши штаб не треба ни да планирањем одузима нити нарушава. Самим тим што савремени услови захтевају да се већи део послова из домена планирања борбених дејстава пренесе на непосредне извршиоце задатака, упућује се на закључак да штабови савремених јединица на свим степенима командовања могу и треба да се смање. То се нарочито односи на штабове оперативних јединица и стратетиских тела, који у мањем или већем степену командују директивним путем.

Иако штабови никада у прошлости нису били сврха сами себи, било је појава, а код неких армија чак и у II светском рату, да су се они, због своје гломазности и превеликог броја „штапских стручњака“ и техничког апарата, претварали у своју супротност и постајали типичне бирократске установе. Овакви штабови бавили су се мање-више техничким пословима на оформљењу разних докумената, уместо да своје напоре усмере на реално предвиђање тока догађаја и да се баве оперативно-тактичким планирањем борбених дејстава јединица. Из историје ратова познат је већи број случајева у којима су поједине јединице доживљавале тешке поразе искључиво због тога што су од претпостављеног штаба добијале заповести, директиве и планове, који нису имали никакве везе са стварном ситуацијом на подручју извођења борбених дејстава. Узроке тим појавама не би требало тражити у стручној неспособности официра који су радили у апарту, већ првенствено у слабостима штапске организације која је, у негативном смислу, била превазишла себе. Јер, ако једна организациска поставка захтева да се у штаб укључи велик број официра разних, па и најситнијих техничких специјалности; да унутар штаба здружене јединице постоје још и штабови родова као интегрални део тог општер штаба, и ако тенденција да се обухвате сви сектори деловања трупе

по вертикалним стручним линијама од армије до, рецимо, чете добија доминантну улогу — онда је нормално да се такав штаб мора претворити у своју супротност. Значи, постојећа шема штапске организације која је била на снази условљавала је, добрим делом, да су се штабови бавили администрацијом, уместо да се посвете оперативним задацима. Раније, па и у II светском рату, могли су се, донекле, толерисати велики и гломазни штабови, с обзиром да је то делом било условљено карактером рата и борбених дејстава. Због релативно спорог темпа у извођењу операција и бојева, услед настајања оперативно-тактичких пауза и затишја и сл., грешке које су биле проузроковане постојећом штапском организацијом могле су бити и отклоњене, са тежим или лакшим оперативно-тактичким последицама. Штабови су ипак имали времена да се окрену реалности и да се коригују. Међутим, у евентуалном будућем рату, за који се предвиђа да ће бити веома покретан и динамичан, и у коме ће долазити до наглих, честих и врло оштрих промена ситуација, грешке које би се јавиле као последица слабе штапске организације тешко би се уопште могле исправити. Из тих као и других разлога данас видимо да све армије прелазе, или су већ прешле, на нов квалитет штапске организације, која ће бити најадекватнији одраз савременог рата и борбених дејстава. Стварају се мали, оперативни штабови, окренути искључиво трупним проблемима и задацима. Делатност штаба у целини и појединих органа поставља се на виши ниво оперативности, са јасно израженом тенденцијом што веће интеграције функција родова, видова и служби у штабу као јединственом заједничком органу за дотични степен командовања. Овим се, наравно, ни у ком случају не умањује значај и улога претставника родова и служби у штабу, већ напротив знатно повећава. Чињеница да савремена организациска структура јединица сама по себи захтева проширење функција штаба, тј. родовских органа, на читаву здружену јединицу, а не само на њене родовске делове, говори да задаци официра родова постају сложенији и одговорнији. И не само официри родова и служби, већ и сваког другог официра у штабу, што је опет условљено комплексношћу проблематике коју штаб као орган команданта, а и сваки појединац, треба да решава за јединицу као целину. Илустрације ради можемо се послужити било којим конкретнијим случајем из раније праксе. Узмимо, на пример, начелника или команданта артиљерије пешадиске дивизије. Назив овде није битан, може тај орган у штабу дивизије да се зове и друкчије. По класичним начелима штапске организације начелник (командант) артиљерије у пешадиској дивизији руководио је целокупном артиљеријом дивизије по свим питањима живота и рада, централизовано планирао борбену употребу целокупне артиљерије, без обзира где се она организациски налазила, и непосредно је командовао оним артиљериским јединицама које су ван органског састава пешадиских пукова и оклопних јединица. У таквим околностима он се бавио организациским, кадровским, наставним, материјално-снабдевачким и свим другим проблемима артиљериских јединица, без обзира на то што су у штабу ди-

визије постојали заједнички органи за целу дивизију, за одговарајуће секторе рада. Последице које су из тога произишле биле су:

Прво, због свеобухватности и разноврсности проблематике артиљериски орган се претварао у нов штаб (команду) у коме су се, поред артиљераца, налазили официри (такође артиљериски) који су се бавили послом који уопште није био артиљериски. На тај начин се број официра по једном истом сектору рада повећавао сразмерно броју родовских органа у штабу дивизије. Ако се има у виду да су у једној дивизији били заступљени сви родови и службе, онда се може добити потпуно јасна слика колико је то утицало на повећање људи у штабу.

Друго, неминовно је морало да дође до колизије у раду органа који су се јављали као заједнички за целу јединицу (персонални, организациски и оперативни) и органа родова који су, у односу на родовске јединице, дефакто били самостални.

Треће, долазило је до нарушавања јединства здруженог боја, а самосталност нижих — потчињених јединица сводила се, мање-више, на формалност; често су се стварале велике тешкоће како у планирању тако и код организовања и извршења садејства.

За пример смо узели пешадиску дивизију не зато што су проблеми код ње били најкарактеристичнији, већ у првом реду због тога што је то јединица фиксиране — сталне формације и организације у свим армијама. Иначе, наведени проблеми јављали су се у много оштријим облицима код штабне организације на вишим степенима командовања, као например, у корпусу, армији и др.

За савремену штапску организацију траже се решења која ће бити адекватан одраз конкретних организациских и формацијских промена до којих је дошло у јединицама и која ће најбоље одговарати физиономији будућег рата и карактеру савремених борбених дејстава. Пре свега, у свим армијама се, мање-више, прелази на упрошћенији тип штабне организације са циљем да се до највећег могућног степена обезбеди јединство командовања које би требало да се огледа и испољава углавном у следећем:

— да се командовање непосредно потчињеним јединицама одвија по јединој линији, а то значи да право наређивања припада искључиво команданту, чиме се не искључује могућност и потреба да он у одређеним приликама, за одређено време и по неком конкретном питању неће део својих командних права пренети на неког од органа свог штаба. Само, треба имати у виду да је то нешто сасвим друго од оног кад је, например, начелник (командант) тенковских јединица, рецимо, пешадиског корпуса, издавао борбену заповест која је стизала до сваке пешадиске јединице у којој су се налазили тенкови;

— да сваки орган штаба буде дефакто заједнички, и да у раду (по одређеном сектору деловања) обухвати читав здружени састав (на пример, дивизију), а не само и искључиво ону јединицу која се назива родовском. То практично значи да би, например, начелник инжињерије у дивизији имао задатак да се бави стручном инжиње-

риском проблематиком, али не само инжињерских пукова и баталјона, већ и сваке пешадиске чете, наравно, у одговарајућем обиму. А то даље значи да настава по инжињерији у пешадиским јединицама није само ствар оперативно-наставног органа, већ и начелника инжињерије; да се проблемима противтенковске одбране морају данас бавити скоро сви органи команде и штаба а не само начелник артиљерије; да пешадиска обука у инжињерским јединицама мора бити стална брига оперативно-наставног органа, а не само инжињераца, итд.;

— Да се органи претпостављеног штаба не мешају у командне компетенције команди и штабова потчињених јединица, и да се не ствара никаква линија вертикалног руковођења која би укључивала непосредно руковођење родовског или било ког другог органа претпостављеног штаба јединицама или органима у нижој команди;

— да се обезбеди хармонично функционисање свих органа како би командант у свакој прилици имао довољно сигурних елемената за одлучивање и могућност да у односу на потчињене команданте и јединице издаје комплексна наређења, у том смислу да из њих ништа не испусти што као командант треба да нареди или регулише. А то значи да заповести, директиве и сл., било да се издају усмено или писмено, треба да обухвате све што у одређеној ситуацији има одлучујући утицај на правилно схватање и могућност извршења задатака од стране потчињених команданата. У савременим условима не би се смело дозволити да потчињени команданти, а самим тим и њихове јединице, чекају на пристизање накнадних прилога борбеној заповести, нити би се смеле допустити такве непотпуности у наређењима због којих би потчињени командант морао да писмено или преко средстава везе тражи и чека објашњења.

Поред изнетих захтева који иду за тим да се обезбеди јединство командовања, треба имати у виду да оно неће бити ни јединствено ни довољно ефикасно ако се не реше и други проблеми. Није, наиме, довољно само то да се јединица осамостали у погледу неограниченог права да употреби средства која улазе у њен формациски састав, нити су сва питања командовања решена правилним одређивањем надлежности претпостављеног команданта и штаба у односу на потчињену јединицу. За комплексно сагледавање и решавање овог врло сложеног и деликатног проблема веома је важно како ће се организовати рад унутар штаба, на који ће се начин остварити сарадња између појединих органа и који ће се метод рада применити.

Код разматрања изнетог проблема мислим да треба поћи од чињенице да баш командант поставља задатке штабу у целини и да он руководи штабом. Према томе, од оперативности команданта, његових способности и стила рада зависи да ли ће штаб са више или мање успеха извршавати постављене задатке. Пракса је показала да командант може да руководи штабом на разне начине. Он може да тражи информације и поставља задатке искључиво преко начелника штаба и својих помоћника и да се у том погледу стриктно придржава

прописане организациске шеме надлежности. Исто тако он може да прошири своје компетенције непосредног утицаја и на све друге органе штаба, на пример, на органе родова, ако сматра да ће на тај начин остварити најбољи увид у постојеће стање и обезбедити довољно сигурних елемената за одлуку. То може да буде устаљен стил његовог рада, али постоји и друга могућност, тј. да се његови непосредни контакти са појединим органима штаба сведу на повремену меру и то само по оним питањима за која је он у датом моменту посебно заинтересован. Поред ових, постоје, наравно, и друге могућности и комбинације, што у пракси много више зависи од стила рада команданта, него од прописане организациске шеме штаба и формациске потчињености појединих органа. Кад смо код овог проблема треба имати у виду да командант, и не само он, ради у духу законских прописа и да се стил његовог рада мора заснивати на поштовању законитости, а не да се претвори у самовољу. Иначе, стара је истина да и слабија организација, ако се њом добро руководи, даје боље резултате од извршне организације ако је руковођење лоше.

У свим армијама се начелник штаба јавља мање-више као главни организатор, а пре свега као координатор рада органа штаба, на извршавању задатака које је командант поставио, било кроз своју одлуку или посебним наређењем. Прописана организациска потчињеност органа штаба па и стил рада команданта могу, свакако, да утичу на *начине* којима ће начелник штаба остварити координацију, али не и на могућност извршења те најважније обавезе начелника штаба. Као што командант може да на разне начине испољи свој утицај на рад штаба, тако и начелник штаба има могућност да на више начина организује посао. Но, без обзира на то који се метод изабере, у основама сваке солидне организације штапске делатности мора да лежи: *плански рад, најтешње садејство одговарајућих органа на извршавању заједничких задатака и реалне расподеле послова на извршиоце.*

Најбоље ће, вероватно, бити ако у сваком штабу постоји један општи план рада у коме су изложени основни задаци на чијем се извршењу (у одређеном степену) морају ангажовати сви органи команде и штаба. Те задатке поставља командант, било да их је добио од претпостављеног старешине или да они потичу из интерних потреба јединице, произишлих из претходно извршене анализе текуће проблематике. Задаци које је поставио претпостављени командант треба свакако да имају приоритет у плану рада, јер од обима и важности тих задатака и снага које треба ангажовати на њиховом извршењу, зависи колико се других задатака у датом моменту може унети у план. Познато је да сваки план, а самим тим и план рада штаба, може да буде реалан, мање реалан и нереалан, као што је познато и то да планирати значи, у суштини, предвиђати. Уколико се план рада штаба заснива на објективној процени стања, темељитој и свестраној анализи проблема, утолико ће он бити реалнији, и обрнуто. Могу проблеми у штабу да буду правилно уочени и задаци у

плану рада добро постављени, али и поред тога план неће бити реалан ако се солидно не сагледају објективне могућности људи и средства за извршење постављених задатака у предвиђеном року. Општи план рада штаба не може бити ни општи а ни реалан, ако се у њему, поред напред навадених елемената, не предвиди који су органи или поједине личности у штабу одговорни, тј. носиоци посла на извршавању задатака. Такође је важно да план садржи податке и о томе који орган штаба, на који начин и по којим питањима, сарађује са другим органима у појединим фазама рада. Ово треба да предвиди и регулише начелник штаба консултујући све заинтересоване факторе, а да потврди командант. На први поглед може се стећи утисак да овакав начин израде општег плана рада команде одузима много времена, да је оптерећен непотребним административним детаљима и тсл. Међутим, ствар не стоји тако, јер ће бити много боље ако се више времена утроши на израду плана који ће бити остварљив, него ако се рад штаба одвија без плана, или по нереалним плановима. У пракси се можда греша баш у томе што се на план понекад, нарочито у мирнодопским условима, гледа као на механичко средство администрирања, уместо да се он третира као документ који има стваралачки смисао.

Основу за израду посебних планова рада органа штаба треба да чине задаци постављени у општем плану, на чијем извршењу треба да се ангажује дотични орган. У посебне планове улазе и они задаци који спадају у стручну, интерну проблематику вида, рода или службе на чијем извршењу раде искључиво одговарајући стручни органи. У овим плановима приоритет извршења имају задаци ширег, општег значаја, што никако не значи да и понеки задатак из области чисто стручне делатности неће избити у први план. Планове рада органа треба да одобрава начелник штаба или старешина коме је дотични орган формадиски потчињен. Старешина који одобрава планове дужан је да одреди приоритет задатака и да рокове извршења усклади са поставкама из општег плана рада штаба.

Извршење планова је посебан проблем са којима се сусреће и који мора да решава свака штабна организација. Реч је у првом реду о међусобној сарадњи органа и расподели послова на непосредне извршиоце појединих задатака, тј. о методу рада штаба. Од правилног решења тих питања зависи у великој мери да ли ће планирани задаци бити извршени у потпуности или половично. Прво питање на које треба дати одговор је: на ком нивоу у једном штабу и по којим се критеријумима организује сарадња између органа и у чему се она огледа?

Иако и по тим проблемима може бити више добрих решења, пракса је показала да је најбоље ако начелник штаба обједињује напоре свих органа уколико је, наравно, у питању извршење задатака где је потребно ангажовање целокупног штаба. Може се чак догодити да и на важном послу од општег значаја не треба да учествује цео штаб, већ само два или три органа. И у том случају њихов рад треба да обједињује начелник штаба, а то значи: да организује и руководи

заједничким састанцима; да отклања грешке и неспоразуме у раду; да указује на евентуалне нове моменте који би могли утицати на проширење или сужавање обима задатака; да оријентише дотичне органе на сарадњу са другим организациским јединицама или личностима штаба и команде, ако је то потребно, и да поставља конкретне обавезе у погледу наредног састанка, или за дефинитиван завршетак рада. Иако је у овом случају реч о пословима од општег интереса за штаб у целини, ипак треба имати у виду да од карактера задатака зависи и степен ангажовања појединих органа, тј. мора се водити рачуна о чињеници ко се јавља као носилац посла, а ко је обавезан да сарађује. Некада ће то бити начелник оперативног отсека, некада начелник артиљерије, итд., што значи да дотични орган треба да се јавља као иницијатор сарадње, и то тако што ће први покренути проблем, припремити састанак и предложити начелнику штаба његово одржавање, ако је то потребно.

Као што је речено, поред општих, постоје и задаци мање-више стручног карактера на чијем извршењу, поред стручног органа, треба да се повремено и по појединим питањима ангажују и други органи, или пак поједина лица из штаба. У таквим случајевима погодна сарадња може се остварити на тај начин што ће носилац посла бити организатор и иницијатор окупљања и одржавања контакта са другим заинтересованим органима, без обзира да ли је у питању само информација о неком проблему, или свршавање већ планираног посла. При свему томе треба водити рачуна о три ствари: прво, да састанци буду што солидније припремљени, јер ће само у том случају моћи брзо да се ради; друго, да се тачно зна ко са киме и по којима питањима има право да општи и одржава везу; и треће, да се води рачуна о обавезама органа према општем плану рада и састанцима које организује и планира начелник штаба. У противном, могло би доћи до колизије у раду, до непотребног шетања по командном месту или канцеларијама и до губљења времена на некорисне ствари.

У сваком штабу, поред изнетих задатака, постоје и други који спадају искључиво у домен стручне надлежности појединих органа и на којима они сами раде. То су текући послови (како се популарно називају) на које се понекад троши много времена и исцрпљују радни капацитети људи, што се ни у ком случају не би смело догађати. У првом реду реч је о сувишној администрацији која све више постаје рак-рана савремених штабова и против које се свака штабна организација мора најупорније борити. Говорили смо како отприлике треба да изгледа организација рада и сарадња органа на нивоу начелника штаба и начелника отсека (одељења), али све то неће и не може дати позитивне резултате уколико се официри из којих се сви органи и штаб у целини састоје буду сувише ангажовали на административним пословима. И администрација је, неоспорно, потребна, нарочито на вишим степенима командовања, али се у томе мора пронаћи реална мера и заузети чврст став по питању броја и обима докумената (борбених и радних) које треба писмено оформљавати. Ако штабови

схвате да је документ само једно од средстава планирања, и то не најважније, и да је планирање (предвиђање) много шири област, моћи ће рачунати на успех у раду. Због свега тога лично задуживање официра у органима штаба појединим задацима треба да буде што конкретније, да проистиче из комплекса задатака одговарајућег органа и штаба у целини и да се води рачуна о равномерном оптерећењу сваког појединца.

Ако је штаб стварно окренут трупи и трупним проблемима, ако са њима живи, ако су планови реални, а организација посла и сарадња органа солидно спроведена, не може доћи до појаве да један орган или појединац има мање, а други више посла. Реч може бити о повременом већем или мањем напрезању појединаца, због карактера задатака и момента њиховог извршења, али не и о томе има ли посла за свакога. Трупа је веома динамичан организам у коме сви сектори раде, живе, развијају и свакодневно „рађају“ своје специфичне проблеме које ће штабови моћи да реше само ако постоји беспрекорна организација рада и максимално ангажовање сваког појединца.

Контраадмирал **БОГДАН ПЕЦОТИЋ**

ЗНАЧАЈ МОРА И УЛОГА МОРНАРИЦЕ У САВРЕМЕНИМ УСЛОВИМА

Три су основна, веома крупна фактора који одређују важност мора, а тиме и улогу морнарице у савременим условима, а то су:

— економичност, ефикасност и, у одређеним условима, незаменљивост поморског транспорта било којим другим;

— потреба превозења огромних количина разних материјала преко мора, неопходних за функционисање привреде и живот људи готово свих развијених држава и

— могућност извршења напада и преношења ратних дејстава преко мора на територију коју држи противник.

Код оцјењивања важности првог фактора треба, прије свега, имати у виду два основна момента и то: вриједност корисног терета који неко превозно средство може да понесе и, друго, степен економског искоришћавања погонске енергије на различитим транспортним средствима. Ево шта у том погледу показују упоређења. За превоз једне тоне терета авионом потребно је, просјечно, ангажовати 4 тоне тежине самог авиона. За превоз терета исто толике тежине возом, на тежину самог воза отпада 830 кг, камионом 624 кг, а бродом само 400 кг. У погледу економског искоришћавања погонске енергије, разлике су још у падљивије у корист бродова. Док једна коњска сила може да кроз ваздух покреће само 4—7 кг корисног терета, на цести камионом 40—90 кг, жељезницом 300—900 кг, докле она бродом на мору покреће 1000—4000 кг корисног терета.

Са економичношћу неког транспортног средства уско је повезано и питање његове носивости, како у погледу обима, тако и еластичности у процесу његове примјене. Брод, обични трампер од 6—10.000 тона носивости, може одједном да понесе исту количину терета колико и 25 комплетних теретних возова са по 40 вагона. Ако бисмо тај исти терет хтјели превести камионима (а то је могућно само на краћа отстојања), био би нам потребан парк од 2000 петотонских камиона. Дужина поменутих возова износила би преко петнаест, а колона камиона преко 100 км, док дужина брода адекватне носивости не прелази 150 м.

Изнијета упоређења односе се на носивост само једног просјечног брода. Међутим, таквих, већих или мањих бродова саобраћа дневно хиљаде и хиљаде, било превозећи терете дуж обала једног континента, било преносећи их преко океана са једног континента на други.¹⁾

До каквих се размјера у посљедњих неколико деценија развио прекоморски транспорт, и каквим темпом, прилично јасно могу да илустрирају и слједећи подаци: укупни капацитети свјетске бродске тонаже износили су у 1938 години 66,880.000 тона. Упркос страховитих губитака у току II свјетског рата (око 35 милиона тона), захваљујући великим бродограђевним капацитетима и захтјевима да се потребама прекоморског транспорта чим ефикасније удовољи, већ у 1947 години укупна тонажа износила је 83,5 милиона, а 1958 године преко 118 милиона БРТ, са више од 35.000 бродова.

Све то упућује на закључак о несумњивим преимућствима бродског транспорта и његовој развијености и у условима гдје би иначе било могућно ангажовати и камионски или жељезнички саобраћај, тј. дуж обала једног континента. Међутим, као што ћемо касније видјети, највеће количине свјетског транспорта односе се на прекоморска превозења гдје, наравно, о средствима копненог саобраћаја не може бити ни говора. Транспорт између прекоморских земаља, осим бродовима (ту рачунамо и подморнице), могао би се вршити још само авионима. Треће могућности бар засада нема.

С обзиром на велики пораст капацитета транспортне авијације и непрестана усавршавања и проширивања њене примјене за транспорт, напосе за ратне сврхе, веома је важно имати реалну претставу о могућностима те врсте транспорта тј. о могућностима примјене авијације у прекоморском транспорту. Ево што у том погледу показују прорачуни. Да би се замјенио један транспортни брод на Атлантику, требало би употријевити 20 вишемоторних транспортних авиона, и то под условом да се тим авионима обезбиједи погонско гориво за обратан лет. Сваки, наиме, такав авион на свом путу преко Атлантика једва да би, без икаквог другог терета, успио пренијети погонско гориво за свој повратак. За реалну оцјену овог проблема у ратним условима, врло поучан примјер претстављају анализе захтјева генерала Мак Артура на Пацифику из II свјетског рата. Он је, наиме, ради убрзања снабдијевања своје армије, тражио да се бродски транспорт замјени ваздушним. Прорачуни су показали да би, за дотур његових мјесечних потреба од око 100.000 тона, у замјену за 44 транспортна брода, било потребно ангажовати 10.000 транспортних авиона највећег типа, које би опслуживало 120.000 људи. Но то није све. Да би таква

¹⁾ Рачуна се да самим Средоземним Морем дневно плови просјечно 500 великих транспортних бродова, од којих су 50% танкери, док се у исто то вријеме приближно толики број налази у његовим пристаништима. Ламаншом саобраћа дневно преко хиљаду и триста великих бродова и приближно толики број налази се у сусједним лукама. Колике бисмо цифре добили, ако бисмо само за овај дио свјетског поморског транспорта помножили сваки брод са хиљаду (жељезничких вагона), односно са двије хиљаде (камиона)?

ваздушна флота могла да оперише, прорачуни су тражили још 89 транспортних бродова, ради обезбјеђења материјалних потреба за толики број авиона и људства дуж маршруте у Аустралији.²⁾

Резултати таквих прорачуна и упоређења неминовно упућују на неке категоричке закључке. Прије свега, и поред великог напретка и пораста капацитета ваздушног транспорта, он још увијек не може да на себе прими прекоморско снабдијевање крупних војних јединица, нарочито не за дужи временски период, а камоли још и становништва и привреде; чак ни за поједине брзе прекоморске интервенције већих размјера, он не може да поприми одлучујући значај без ефикасне помоћи морнарице. Даље, поморски бродски транспорт је у савременим условима незамјенљив и постао је један од битних услова живота и развјетка савременог свијета уопште, а посебно великог броја европских земаља. У коликој су мјери привреда и живот тих земаља, а напосе снага и дејства њихових оружаних снага, зависни од прекоморског снабдијевања, постаће нам јасније анализом другог фактора, то јест кад сагледамо колике је количине и које врсте материјала неопходно увозити. Као што ћемо видјети, у томе се посебно истичу земље Западне Европе.

Чињеница је да сировински, индустриски, прехранбени и разни други елементи потребни за живот и развјатак сваке поједине земље, нису на нашој планети, па чак ни унутар појединих држава, ни приближно равномјерно распоређени. Рачуна се, на примјер, да се у земљама Блиског и Средњег Истока налази 70% свјетских резерви сирове нафте, док је толике друге земље немају или је посједују у врло скромним количинама. Велика Британија и Њемачка обилују жељезном рудачом и каменим угљеном, али им зато недостају многи прехранбени артикли, нафта, обојени метали и т. сл. САД располажу великим индустриским и прехранбеним резервама, док управо то веома недостаје азиским, афричким и другим слабо развијеним земљама.

Таква географска разбацаност сировинских, индустрискних и других привредних рејона на разне стране свијета, који се међусобно нужно траже и допуњују и, с друге стране, висок темпо и све већи захтјеви индустриског, научног и опште друштвеног развјатка код свију земаља условили су да је превоз у свим својим облицима постао данас један од битних услова и саставних елемената живота и даљег развјатка свијета у свим његовима манифестацијама.

Превожење у савременом свијету претставља оно што, отприлике, у једном живом организму претставља крвоток. Ми се данас сусрећемо са запањујућим цифрама транспортирајуће робе, која непрекидно, из дана у дан, у великим количинама тече у свим могућним правцима стотинама хиљада километара жељезничких пруга и композиција, камиона, бродова и авиона зато да би хиљадама творница

²⁾ Air Power, Asher Lee, Лондон, 1955 год.

стигле на вријеме сировине и погонско гориво, да би становништво и војска у појединим земљама на вријеме добили довољно хљеба, меса, текстила, да би и сам саобраћај и привреда уопште могли да нормално функционишу.

Поморски превоз, у склопу тог свеукупног врло динамичног ланца совјетског саобраћаја, већ давно је почео да игра значајну улогу, а појавом погонске машине и у процесу све интензивнијег развитка индустрије у свијету, он је из године у годину растао и претварао се у фактор прворазредне важности. То је, коначно, неминовна последица прости истине да море запрема око 70% Земљине површине и својим големим пространством раздваја многе земље и континенте. Од оног дана када се у једној земљи или на једном континенту осјетила потреба за сировинама, готовом робом или људима из прекоморских земаља, започињу и људска настојања да се путем поморског саобраћаја преко широких морских пространава континенти и поједине земље са свим изворима међусобно повежу, да се њихове привреде допуне и тако узајамно развијају.

Захваљујући крупним научним и техничким достигнућима у посљедњих стотину година, постигнути су изванредни резултати у правцу развитка појединих земаља и повезивања економике између појединих континената. Али су у исто вријеме и даље функционисање њихове привреде и њихова економска снага у великом степену постали зависни од поморског транспорта, како у миру тако још више у рату. Ради илустрације тог питања изнијећемо у сљедећем прегледу неколико бројних података:

ПРЕГЛЕД КРЕТАЊА ПОМОРСКОГ ТРАНСПОРТА 1938—56 ГОДИНЕ

(изражено у милионима тона)

Година	Европа		Азија		Африка		Сев. Амер.		Јуж. Амер.		Океанија		Свега ³⁾
	увоз	извоз	увоз	извоз	увоз	извоз	увоз	извоз	увоз	извоз	увоз	извоз	
1938	266	186	67.8	83.8	23.4	28.2	80.9	107	19.5	52.3	91	7.7	470
1947	209	74	46	62	21.7	26.7	139	192	25.3	89	8.29	5.41	450
1954	333	192	97	191	36	43.5	210	166	34	135	16.7	9.1	740
1956	430	210	123	234	42.1	48.3	260	251	36.5	168	21.5	10.6	920

Наведене бројке у овом прегледу показују:

— да је у периоду 1947—56 свјетски прекоморски робни промет порастао више од два пута и достигао цифру од близу једне милијарде тона годишње,

³⁾ Цифре у овој колони изражавају округло узет збир свјетског прекоморског промета који се у истим количинама налази у збиру „увоза“ и „извоза“, јер се извезене количине робе из једног континента показују као увоз у остале континенте.

— да највећи процент тог промета отпада на Европу и САД (рачуна се да преко Атлантика пролази 70%, а свим осталим морима само 30% свјетског поморског промета) и

— да Европа по количини увезене робе стоји далеко испред свих осталих континената.

Европа сама увози скоро 50% цјелокупног свјетског промета, тј. близу пола милијарде тона годишње. Само се, на примјер, сирове нафте увезло преко мора у европске земље 1938 г. 39 милиона тона, а 1955 г. 113 милиона тона, што претставља око 30% цјелокупног европског увоза. Поред нафте, без које се не може замислити индустрија, саобраћај, савремена привреда уопште, Европи недостаје још низ других сировина и прехранбених артикала у износу од око 300 милиона тона годишње које би, ако не би биле довезене бродовима, проузроковале у већини европских земаља катастрофу. Због тога прекоморски саобраћај за те земље не претставља само економски и привредни већ и политички, стратeгиски проблем, и то првог реда.

ПРЕГЛЕД ПОМОРСКОГ ТРАНСПОРТА НЕКИХ ЕВРОПСКИХ ДРЖАВА

(изражен у хиљадама тона)

Држава	У В О З			И З В О З		
	1938	1950	1956	1938	1950	1956
Белгија	14.951	11.924	25.790	11.311	11.562	16.006
Бугарска	119	—	715	169	—	707
Данска	10.602	12.370	14.640	2.049	2.198	3.028
Финска	3.778	4.021	6.797	6.695	6.001	7.440
Француска	35.873	31.522	56.050	12.601	19.232	25.120
З. Немачка	28.776	13.477	41.842	15.000	9.887	15.896
Грчка	2.706	3.116	4.276	1.165	—	1.084
Италија	20.137	21.960	42.537	3.780	4.135	7.926
Холандија	33.062	23.867	67.763	19.522	15.012	21.733
В. Британија	65.637	63.941	103.089	50.463	32.179	36.467
Пољска	3.091	3.215	—	13.210	12.453	—
Португалија	2.396	3.049	3.565	1.540	1.666	2.775
Шпанија	—	4.986	8.241	—	4.051	7.885
Шведска	12.159	16.405	21.079	11.975	13.850	16.759
Југославија	626	2.800	3.500	1.457	1.956	1.957
УКУПНО:	233.913	216.653	399.884	150.937	134.182	164.423

Мада је Југославија релативно мала и још увијек недовољно развијена земља, добрим дијелом свог транспорта оријентисана на копнене и ријечне комуникације (око 50%), ипак је и њен увоз преко

јадранских лука износио: у 1948 години 1,8 милиона тона, 1950 године 2,8 милиона т, 1952 године 3 милиона, а 1958 године око 4 милиона тона, од чега је погонско гориво износило 50% (рачунајући нафту и угљен).

ПРЕГЛЕД ПРЕКОМОРСКОГ УВОЗА У ЈУГОСЛАВИЈУ 1957 ГОДИНЕ
(по врсти робе у БРТ)

Врста робе	Укупни износ
Угаљ	1,127.808
Нафта и деривати	583.545
Руде и концентрати	105.857
Неметали	294.107
Производи металургије	100.678
Обрађено и необрађено дрво	305
Остали грађевински материјал	175
Жито и житни производи	1,065.545
Разно	417.996
Укупно:	3,696.016

Економска зависност појединих земаља од прекоморског снабдијевања у процесу стварања њиховог војног потенцијала, а поготово за материјално обезбјеђење оружаних снага у току рата, може да игра изузетно важну, а у много случајева и пресудну улогу. Зависи од тога о каквим се увозним материјалима и коликим количинама ради, као и од објективних могућности њиховог дотура. Статистике посљедњих ратова, напосе оне из II свјетског рата, пружају врло поучне доказе у том погледу.

Само у току 1940 год. у луке В. Британије доведено је из САД око 33 милиона тона разног материјала, не рачунајући ту готово оружје, као: топове, тенкове, авионе и т. сл. У СССР је у току рата увезено преко мора више од 10 милиона тона разног ратног материјала. Рачуна се да је током II свјетског рата само преко Атлантика прошло 2.200 савезничких конвоја, од којих велики број од преко 100 великих транспортних бродова, пребацивши из САД у разне луке В. Британије 126 милиона тона разне робе и 4 милиона и триста хиљада војника, под цијену великих напрезања и страховитих губитака.

ПРЕГЛЕД ГУБИТАКА ТРАНСПОРТНИХ БРОДОВА САВЕЗНИКА
У ДРУГОМ СВЈЕТСКОМ РАТУ

Којим је средством потопљено	Број бродова	Укупна тонажа	% укупне тонаже
Подморницом	2.770	14,560.000	68.8
Авијацијом	750	2,830.000	13.4
Минама	520	1,400.000	6.6
Површинским бродовима	330	1,570.000	7.4
Осталим средствима	400	790.000	3.8
Укупно:	4.770	21,150.000	100

Но, и поред тако великих губитака, снабдијевање савезника није било обустављено. Да су Њемци успјели да, бар за извјесно вријеме, зауставе оне превозе материјала и људи који су њиховим противницима стизали с оне стране океана, сигурно би се ситуација на европским фронтovima друкчије одвијала. Али, њемачка морнарица и поред великих напрезања, ужасних обостраних губитака и „блиставих” успјеха својих подморница у првим годинама рата (кад су топиле и до милион тона савезничких бродова мјесечно), није била у стању да дефинитивно доведе у питање прекоморско снабдијевање савезника и то из два основна разлога: због осјетне инфериорности своје ратне морнарице и индустриске и привредне неспособности да губитке своје морнарице надомјести, а камоли да је у процесу рата јача, како су то могли савезници.

ПРЕГЛЕД ДИНАМИКЕ НАДОМЈЕШТАЊА САВЕЗНИЧКИХ ПОТОПЉЕНИХ
БРОДОВА У ДРУГОМ СВЈЕТСКОМ РАТУ

Где је саграђено	1942	1943	1944	1945 до маја	Укупно
У САД	5,339.000	12,384.000	11,639.000	3,551.000	32,913.000
У В. Британији	1,843.000	2,201.000	1,710.000	283.000	6,037.000
+ прираст, — губитак	1,063.000	10,973.000	11,927.000	3,376.000	25,213.000

Њемачка морнарица, слично јапанској у другој половини рата, не само што није успјела да спречи прекоморско снабдијевање сво-

јих противника, већ није била у стању ни да осигура довоз неопходне количине критичних материјала из прекоморских земаља за потребе својих оружаних снага, што се у току вођења рата из године у годину све фаталније одражавало како на њен војни потенцијал уопште, тако и на судбину појединих операција. Ево, на примјер, какав разлог за свој пораз у Афричкој кампањи наводи командант њемачких експедиционих снага, генерал Ромел: „Аламејн је изгубљен прије битке, јер смо остали без бензина. Залихе бензина и другог материјала чекале су у Италији, али морнарица није била у стању да их превезе“.⁴⁾

Ова Ромелова констатација у вези са поразом њемачких снага у Африци, у нешто измијењеном и проширеном смислу, могла би се узети као дефиниција једног од крупних извора константног слабљења сила Осовине у току II свјетског рата.⁵⁾ Дејством своје поморске моћи савезници су, отсиједајући постепено осовинске индустријске центре од сировинских база и појединих оперативних подручја, из године у годину све ефикасније нагризали осовински војни потенцијал и уједно знатно доприносили јачању сопственог потенцијала, како у цјелини, тако и на појединим ратиштима, дајући тиме велик допринос побједоносном развоју и завршетку рата у своју корист.

Не може бити никакве сумње у то да би у будућем свјетском сукобу питање економског потенцијала зараћених земаља или блокава, питање квалитета и квантитета њихове производње, снабдијевања: индустрије, фронтава и становништва у процесу вођења рата, као и непосредно прије и после њега, имало још пресуднији значај него што је то било у прошлости. То логички произлази из општеприхваћене процјене да би евентуалан свјетски рат знатно порастао и по обиму и по интензитету борбених дејстава, па према томе, и по степену рушења и трошења људи и материјала. Посматрајући кроз такву призму листе садањег прекоморског увоза појединих земаља, па и читавих континената, мора се доћи до закључка да би се код многих од њих, кад би биле увучене у такав рат, питање прекоморског снабдијевања врло брзо претворило у један од битних елемената не само њиховог економског и војног потенцијала, већ и могућности њиховог отпора и опстанка уопште. Као што се из показаног прегледа може видјети, то ће у приличној мјери важити за већину земаља западне и јужне Европе, које уствари претстављају једно од економски и стратемски најкондензованијих подручја савременог свијета. Према томе, проблем употребе мора у сврху снабдијевања — питање организације и обезбјеђења прекоморског транспорта за

⁴⁾ Хитлерове конференције, издање Морнаричког гласника 1951 год.

⁵⁾ Поготово то важи за Италију и Јапан. Њемачка ратна машина је то, истина, почела да осјећа тек касније. Захваљујући брзом освајању богатих сировинских рејона на самом европском континенту (жељеза у Шведској, нафте у Румунији, угљена и другог у СССР) и неопштењене индустрије многих европских земаља, Њемачка је у првој фази рата могла чак да знатно повећа свој ратни потенцијал. Међутим, касније, нарочито последице губитка Нарвика и богатих извора нафте, она је почела да осјећа кобне последице своје неспособности да те губитке надомјести из прекоморских извора, због инфериорности своје морнарице.

ове земље — поставио би се у далеко оштријој форми него што је то био случај у II свјетском рату, и то не само због знатног пораста потребних увозних количина, него, далеко више, због веома проширених и повећаних могућности уништавања транспортних бродова и конвоја, о чему ће касније бити ријечи.

Као трећи важан фактор који треба имати у виду код оцјењивања важности мора и улоге морнарице, навели смо: могућност извршења напада и преношења ратних дејстава преко мора на територију коју држи противник. Такве ратне подухвате налазимо почев од најстарије писане историје па све до наших дана. То произлази из чињенице да море раздваја континенте и, завлачећи се на појединим мјестима дубоко у њихову унутрашњост, заплъскује хиљаде и хиљаде километара отворених обала, хиљаде и хиљаде већих или мањих отока и, на тај начин, пружа широке могућности избора мјеста и времена, нарочито ономе ко је на мору јачи, да свог противника изненади и тако лакше оствари своје циљеве на копну.

Историски развитак пловне и борбене технике и, у вези с тим, поморске ратне вјештине у појединим ратовима, условљавао је снагу, разноликост и обим таквих напада зависно од степена друштвеног и техничког развитка. Другачије су изгледали и друге циљеве пред себе постављали напади с мора у периоду бродове на весла или касније на једра, а друкчије у периоду I, а поготово II свјетског рата, који ће у историји остати познат, поред осталог, управо и због масовности, разноликости и ефикасности напада који су копну упућивани с мора, почев од минских, артиљерских и авијацијских па све до бројних десаната на Пацифику, у Африци, Италији и на обалама Француске.

Ограничавајући, раније, своја дејства по обали само на домет бродских топова, морнарица је, уводећи у наоружање својих бродова авион, постала способна да тај свој утицај са мора знатно прошири. То је значило крупан квалитативан скок, јер што је касније, временом, радијус укрцане авијације више растао и снага њеног оружја постајала моћнија, то се и појас уплива морнарице ка унутрашњости територије све више ширио и постајао све ефикаснији, било то у самосталним дејствима, било у подршци поморског десанта или јединица копнене војске уопште. О томе довољно увјерљиво говоре искуства Другог свјетског рата, који је започео са 26 носача авиона у саставу свију морнарица свијета, а завршио се са 137 носача авиона само у саставу морнарице САД. Каснији ратови: Корејски, агресија на Египат, интервенција у Либану и уопће распоред и покрети појединих морнарица то још више потврђују.

Од завршетка Другог свјетског рата до данас, у релативно кратком временском периоду остварено је и већ усавршено или се интензивно усавршава неколико епохалних научних и техничких рјешења, која у погледу вођења будућег рата, а наполе рата на мору и са мора по копну, пружају сасвим нове или знатно проширују досадање могућности.

Нуклеарно оружје, конструисано и „само испробано“ при крају Другог свјетског рата, до данас се већ до те мјере развило и омасовило, да су га поједине морнарице уврстиле не само у наоружање своје морнаричке авијације, већ га уводе и у наоружање својих подморница, крстарица па и бродова других врста. Снага новог оружја, његова вишеструка разорна моћ, учинила га је не само доминантним елементом у стратегији велесила, већ и битним фактором у планирању појединих операција, па чак и тактичких рјешења у њима.

Осим посредством укrcане авијације, морнарица је већ данас у стању, или ће то ускоро постати, да дубину свог дејства битно повећа помоћу пројектила избациваних са платформи које претстављају њени бродови и подморнице. Послије успјешних лансирања вјештачких сателита и успјешно примјењиване електронике у вези с тим, постало је јасно и широј јавности, колико се у тој области отишло далјеко и како би широку примјену та врста оружја могла да има у евентуалном будућем рату.

Авијација са носача авиона, способна за извршење нуклеарних удара на даљине и до 2000 км, наоружање бродова пројектилама разних домета и намјене, са или без нуклеарне бојеве главе, и наоружавање подморница пројектилама средњег домета са нуклеарном главом, стварају већ данас, а поготову у перспективи, реалну основу да морнарица битно повећа дубину и снагу свог утицаја на копну. Та чињеница могла би нарочито да погоди оне земље у чијем су приобалском појасу распоређени основни елементи њиховог ратног потенцијала. Ево до каквог закључка, у вези с тим, долази једна специјална комисија за студије у САД: „Кроз врло кратко вријеме пројектили ће у нападу и у одбрани играти велику улогу. Биће могућно производити пројектиле домета готово по жељи, од врло малих дистанца једнаких класичној артиљерији, све до интерконтиненталног радијуса од 5000 миља или више... Подморнице, ионако већ веома моћна средства, постаће још важније пошто нуклеарни погон почне да игра већу улогу. Оне могу угрозити наше луке и наше поморске комуникације са пријатељским нацијама. Као платформа пројектила оне могу наметнути константну пријетњу изненадног, уништавајућег удара из неподвиженог правца... Величина опасности постаје јасна кад се схвати да се 43 од наших 50 највећих градова и 85% индустрије налази унутар 800 км од морске обале. Совјетске подморнице способне за избацавање пројектила су еквивалентне нашим прекоморским ваздушним базама“⁶⁾.

Рјешавањем проблема у вези са примјеном нуклеарне енергије као погонског средства, морнарици сутрашњице се отварају широке перспективе. Многи су стручњаци склони да сматрају да ће замјена класичног нуклеарним погоном на бродовима претстављати револуцију на мору не мање значајну од оне када је морнарица од бродова на једра прешла на бродове на машински погон. Без обзира на то

⁶⁾ Из реферата Панел II, специјалног Рокфелеровог студија — интернационална безбедност, војни аспект, UNN Proceedings, јун 1959.

колико су оваква предвиђања реална, значај атомског погона на ратним бродовима, напосе на подморницама, биће веома велик. То је могућно закључити не само на основу анализе тактичко-техничких преимућстава таквих бродова, него и на основу садањих настојања и већ познатих готових практичних остварења у појединим технички високо развијеним земљама. Тако је, на примјер, познато да СССР успјешно испробава први површински брод на атомски погон, ледоломац „Лењин“. Нема никакве сумње да су они далеко одмакли и у настојањима увођења ове врсте погона на своје нове подморнице. Познато је да Енглези, Французи и Швеђани интензивно раде на реализацији сличних пројеката. Према подаци које даје часопис „Rivista Marittima“ до краја 1961 године биће у опреми морнарице САД укупно 29 подморница на атомски погон.⁷⁾

На основу таквих остварења и напора може се закључити да је подморници, чије су могућности, услијед успјешног развитка против-подморничких средстава, биле постале веома ограничене, давањем нуклеарног реактора не само повраћена некадашња вриједност, него су њене некадашње могућности за рат у будућности далеко превазиђене. Возећи практично трајно испод површине мора, великом брзином, наоружана пројектилама разне моћи и намјене, она постаје далеко теже уловљива од стране површинских бродова и авијације, високо је аутономна, а, наоружана пројектилама великог радијуса, способна је да нанесе изненадне тешке ударце на великој дубини. Због великог повећања депласмана она може бити ефикасно употребљена и као транспортно средство, а и за разне друге задатке.

Атомски погон претстављаће велику предност и за крупне површинске бродове: носаче авиона, крстарице итд., јер их ослобађа потребе честе погуне погонским горивом и даје им већу мобилност, што у нуклеарним условима претставља велику вриједност.

У ери авијације и пројектила опремљених нуклеарним главама, великог домета и са веома развијеним методама електронског навођења на циљ, питање противатомске безбједности непокретних, вишемање већ у миру реперисаних ваздухопловних, поморских а, донекле, и пројектилских база (поготову ако се оне налазе на мањим острвима и груписане на слабо разведеним обалама), изгледа прилично проблематично већ код самог избијања тоталног рата. Фактор покретљивости бродова — напосе то важи за оне који би претстављали моћне авио-пројектилске базе способне за nanoшење атомских удара — омогућује висок степен дисперсије на широком морском пространству, а самим тим важан елемент противатомске заштите; затим, отежава непријатељска настојања да их открије и тачно утврди њихов положај ради упућивања своје авијације и пројектила у напад на њих, што знатно повећава вјероватноћу да ће такви „поморски састави за одмазду“ преживјети први изненадан нуклеарни удар и да ће се затим појавити или концентрисати у подручјима гдје то буде тражила оперативно-

⁷⁾ „Rivista Marittima“, април 1959, стр. 99.

стратегиска ситуација, примичући своја разорна средства рејону њихове намјене на копну и повећавајући тиме њихов домет и тачност погађања.

На основу изнетих података и мишљења о могућностима примјене нових техничких средстава на мору у евентуалном будућем рату, изгледа довољно оправдана тврдња да би се разноликост и ефикасност удара савремене морнарице по обали и копну које држи противник знатно повећале. Међутим, при томе је потребно имати у виду и „другу страну медаље.“

Нова борбена средства битно су повећала ефикасност напада на поморски саобраћај и обалу, али су и знатно проширила могућности противдејства са обалског подручја у правцу непријатеља који на копно покушава да дејствује с мора. Могућност употребе нуклеарног оружја против транспортних конвоја на мору (у којима су у прошлим ратовима потребе разних видова одбране присиле веће скупине бродова да се крећу у сабијеним порецима), нарочито кад превозе војску, претставља данас велику опасност. Осим тога, савремена оружја великог домета и разорне моћи могу бити ефикасно употребљена у укрцним и искрцним лукама, које са својим пристаништима, жељезничким станицама, бродовима и складиштима претстављају веома осјетљива мјеста у систему цјелокупног данашњег саобраћаја.

У организацији одбране копна од напада с мора, поред досадањих средстава, нова борбена средства могу бити такође веома корисно употријебљена. У првом реду авијација, без и са атомским средствима, са аеродрома на обали у захвату свог радијуса дејства може да проналази и уништава непријатељске бродове и подморнице. Досадања средства одбране обале могу бити знатно ојачана пројектилама разних домета и снаге, избациваним са подесних положаја на копну, затим минама са атомским пуњењем, торпедима и т.сл. Не треба изгубити из вида да могућност примјене нових оружја у рату на мору још више истиче важност разведене обале, чија острва, увале и заливи, литице и стрми обронци каменитих брда, у много већем степу него ниске и неразвијене обале, омогућују остварење дисперсије елемената одбране, њихово маскирање, укопавање и изградњу ефикаснијег електронског система, било у циљу ометања и спречавања дејства противничких електронских система (одржавање везе, извиђање, пресретање и навођење са бродова или ниских обала), било у ел 'в'а'л'о'г'р'о и в'л'н'о х'и'о'в'о е'д'р'л'о'ц'л' е'н'ц'л'о'г'е'п' в'ч'н'џ'џ'г'е'д'о л'ч'г'и'п тиме, донекле, компензира могућне негативне последице условљене непокретношћу средстава одбране на обали. Значајки искоришћене карактеристике разведене стрме обале, због тога, у великој мјери могле би да смање ефикасност противничких савремених нападних средстава и знатно повећају ефикасност средстава властите одбране, без обзира да ли се ради о класичним или новим оружјима.

С обзиром на очигледно повећање зависности потенцијала појединих земаља од прекоморског увоза, као и на знатно проширене

борбене могућности савременог оружја у рату на мору и с мора по копну, како у нападу тако и у одбрани, питање обезбеђења мора у своју корист, односно питање спречавања противника да се користи морем у циљу извојевања побједе, знатно је добило на свом значају у евентуалном новом свјетском рату и тим самим, говорећи уопштено, још више истакло значај и улогу морнарице у општем ратном напору појединих земаља или блокова. У чему се, међутим, огледа то повећање значаја и улоге морнарице (или можда смањење) за поједине земље или блокове, у ком правцу треба да усмјере тежиште својих напора у изградњи, организацији и обуци, да ли на велике површинске бродове или на подморнице или на јачање елемената обалске одбране, изградњу малих бродова итд., зависи, с једне стране, од реалног сагледавања битних елемената ситуације у евентуалном будућем рату и правилности оцјене: која од разматраних могућности коришћења мора може да има веће, заправо пресудно значење у општем ратном напору дотичне земље са конкретним непријатељем и, с друге стране, од реалних могућности улагања у изградњу и одржавање своје морнарице у односу на потребе других видова и осталих елемената одбране земље.

Потребе, могућности и тешкоће коришћења мора у будућем рату, или ускраћивање тога свом противнику, у савременим условима постали су, као што смо видјели, веома замршен проблем. Данас је заиста врло тешко тврдити са било којим степеном сигурности, коме би нова оружја у будућем свјетском рату пружила више предности на мору, да ли партнерима чија се моћ, али и опстанак, у великом степену ослања на море и њихову поморску силу⁸⁾ или, пак, онима чија снага много мање зависи од мора, али чија се стратегија мора постарати да у што већем степену спријечи коришћење мора свом противнику, ради слабљења његове моћи. Због тога тај проблем све више привлачи пажњу стратега и техничара готово свију развијених земаља, тражећи хитна рјешења и задовољавајуће одговоре на нека чворна питања из области перспективе вођења будућег рата на мору, због њихове велике важности. И, док се једни, кад су у питању стратегиска разматрања у вези са европским континентом, труде да конструишу таква средства и створе такву оперативно-стратегиску ситуацију да им море може послужити за ефикасно уједињавање

⁸⁾ Под појмом савремене поморске силе треба разумјети: трговачку морнарицу, ратну морнарицу са разним врстама бродова и подморница, морнаричком авијацијом и пјешадијом, поморско-ваздухопловним базама на обали и другим постројењима и установама на копну.

њихових могућности у борби против евентуалног непријатеља, дотле се други брину да за случај новог свјетског рата дејством на мору и по изворима поморског потенцијала свог противника спријече довоз материјала и војске у Европу и на тај начин разједине своје противнике и њихове напоре, настојећи да ове у Европи лише средстава не само за вођење рата већ и за голи живот.

Докле год се у свјетским размјерама овај проблем буде овако појављивао, дотле ће и морнарица у свјетским ратовима у склопу оружаних снага зараћених земаља заузимати важно мјесто и играти веома одговорну улогу у свеукупном ратном напору земље или коалиције земаља. Чиме и на који начин ће морнарица рјешавати тај проблем у будућем рату, предмет је посебног разматрања. Овдје се ипак може подвући да нејасна перспектива побједника на мору у евентуалном нуклеарном рату и мучна визија могућних катастрофалних узајамних жртава може и са своје стране позитивно утицати на изналажење мирољубивих метода у рјешавању свјетских спорних проблема.

О МАРШУ И МАНЕВРУ

Развој науке а посебно достигнућа у области технике наметнуо је потребу другачијег третирања фронта и позадине, а раније коришћени термини су застарели. Појмови „позадина“ и „сигурност“ не значе исто што су значили у прошлом рату. У евентуалном рату целе државне територије зараћених страна, па и групе земаља, претвориле би се у војишта, а свака радња би се морала изводити по принципима који одговарају борбеним условима без обзира да ли се та радња (покрет, одмарање) изводи ближе или даље од фронта. Веома брз пораст ватрене моћи наоружања свих видова намеће потребу брзог маневровања трупима по војишту, растресит распоред и рашчлањено кретање. Али, да би се обезбедила победа непосредна борбена дејства ипак захтевају обезбеђење бројне и техничке надмоћности, као и концентрацију снага и технике на тежишту напора. Нуклеарна и термонуклеарна борбена средства не дозвољавају образовање крутих фронтава, тако да су и одбранбена дејства, па макар се изводила са тенденцијом веће упорности, постала еластична. У тежњи за избегавањем јачег удара атомским наоружањем супротне стране, оба противника настоје да маневром по војишту обезбеде брзо и изненадно приближавање непријатељу у циљу последњег удара и исто тако брзо одлепљивање од њега. Ово је, опет, наметнуло потребу за максималном механизацијом армија. Савремени бој постао је тродимензионалан и врло динамичан.

Маршевање са предвиђањем борбе у сусрету, односно заштитничких борби при отступним маршевима, мора се, више него икада раније, изводити са свим јединицама од чете до закључно са армијом, а понекад и групом армија.

Савременим нападним дејствима скоро редовно ће претходити фаза подилажења, односно приближавања — како је неки називају, стим што ће се у општи напад прећи непосредно из покрета. Полазни положаји нису данас ништа друго него линије развоја које су раније одређиване за јединице другог ешелона. У одбранбеним дејствима предвиђају се испади јачим снагама, као и противудар оперативним и оперативно стратегиским резервама.

Подилажење као тактичка радња практиковала се и раније кад год се губио додир са непријатељем. Само, оно је вршено системат-

ски. Најпре су упућивани извиђачки и предњи одреди са тачно одређеним задацима, а потом се приступило планској припреми напада. Напад из покрета се предузимао на слабо организовану одбрану, кад би се код непријатеља појавило расуло, односно кад би се насилним извиђањем постигли изразито видни успеси. Данас се гледиште по том питању знатно измењено. Неки савремени војни теоретичари, чије мишљење има одраза на стварање доктрине армија водећих светских сила, предвиђају, например, формирање тзв. одреда за приближавање јачине од ојачаног пука до дивизије, најчешће оклопне. Ови се одреди ојачавају артиљеријом и ракетама, а подржавају авијацијом и атомским борбеним средствима. Они немају само задатак да ступе у додир са главним снагама противника, већ да га енергично нападну, разбију његове предње делове и створе повољне услове за ангажовање својих главних снага. Командант јединице која изводи марш прати дејство својих претходничких снага анализирајући истовремено и реаговање непријатеља. Он предузима дубља извиђања из ваздуха у циљу откривања покрета непријатељских оперативних резерви. На основу процене ситуације у целини, која се мора извршити за врло кратко време, доноси одлуку о ангажовању главних снага. Део главних снага се упочетку ангажује за обезбеђење бокова претходница (одреда за приближавање) и омогућавање развоја ватрених средстава главнине, артиљерије, ракетних средстава и специјалних атомских оруђа. Када се донесе одлука о начину употребе главнине предузима се ватрени удар на правцима на којима ће се она ангажовати, а затим се прелази у напад. Кад се јединице из маршевског поретка развијају у борбени, обично се предузима и бацање тактичких ваздушних десаната. Бацање оперативних ваздушних десаната врши се зависно од ситуације, задатка јединица и идеје маневра њеног команданта. Удаљеност линије развоја (са које јединице директно прелазе у борбу) од непријатељских предњих делова првенствено зависи од врсте ватрене припреме, односно од јачине атомских средстава која се употребљавају по непријатељском предњем крају. Практично, задржавање јединица је на тој линији врло кратко.

Као што се види савремен наступни марш има неке нове елементе у односу на раније примењене принципе. Тако, например, маршевски циљ јединице нормално је прецизиран борбени задатак, тј. прелазак у напад из покрета и овлађивање одређеном линијом или објектом. С обзиром на тежњу противника да изводи широке маневре по фронту и дубини, сада је далеко теже него раније одредити линију сусрета са главним снагама противника и зато се мора у току марша рачунати са изненадним сукобом са јаким непријатељским снагама, што намеће потребу да се борбеној готовости маршевских колона поклони далеко више пажње него раније, а разлика између маршевског и борбеног поретка мора бити што мања. Логично је да тежња за повећањем борбене готовости маршевских колона угрожава принцип удобности маршевања, те је вештина помирити ове две супротности.

И убудуће важиће принцип да ће у сусретној борби победити она страна која буде у стању да што пре уведе у борбу најјача ватрена средства, која успе да се раније развије и уведе у борбу главне снаге и уз то примени најцелисходније тактичке поступке. Да би се та тежња могла остварити потребно је да маршевска зона пружа повољне услове за маневровање како по фронту тако и по дубини. Само, у односу на раније стање атомска борбена средства наметнула су нов проблем — потребу за рашчлањеним маршевањем и растреситошћу којом се неминовно угрожава способност јединице да се брзо развије и обезбеди одговарајућа сила удара, нарочито ако у маршевској зони нема довољно добрих путева и ако земљиште није маневарско. Зато се приликом планирања марша мора свестрано проучити ситуација, првенствено земљиште, квалитет комуникација и могућности за маскирање, састав, јачина и распоред непријатељских снага и могућности судара са њима по времену и простору. Тек тада може се донети одлука и приступити формирању маршевског поретка. Како ће се он формирати првенствено ће зависити од циља марша. Ако је ситуација јасна, ако се зна приближно тачан распоред непријатеља, његових обезбеђујућих делова, главних снага и резерви, и ако се жели извршити напад из покрета, маршевски ће поредак бити прилагођен том циљу. Претходничке снаге (снаге за приближавање) биће такве јачине како би могле да разбију непријатељеве обезбеђујуће ешелоне, ухвате додир са његовим главним снагама и омогуће ватреним средствима развој и извршење ватреног удара. Значи, претходница ће претстављати здружене одреде састављене од пешадиских, оклопних, артиљериских, инжињерских и других јединица.¹⁾ За њима, испред главнине, кретале би се артиљериске јединице укључујући ту и специјална оруђа или ракетне уређаје за гађање атомским зрнима. Главнина ће имати онакав маршевски поредак који ће јој омогућити најбржи и најудобнији долазак на маршевски циљ — полазни положај за напад или линију развоја.

У ситуацији кад се зна само распоред непријатељских предњих делова организација марша мора бити друкчија. На пример, правремено се може утврдити (извиђањем из ваздуха, агентуром и другим врстама извиђања) да је непријатељ организовао за одбрану одређену зону и да је утврдио поједине линије. Извиђачким и предњим одредима може се установити распоред непријатељевих предњих делова; може се чак открити и распоред његових главних снага и резерви, али је врло тешко унапред одредити начин како ће све те снаге дејствовати. Ту може да наступи неколико случајева.

¹⁾ Неки други војни теоретичари сматрају да главне снаге не треба увести у борбу пре него што се одреди приближно тачан распоред непријатељских снага. Они нису за формирање одреда за приближавање, већ да треба у маршевској зони сваке дивизије имати по један предњи одред, у циљу „чишћења“ терена од непријатељских истурених и извиђачких делова, и претходнице стандардне јачине које треба да успоставе додир са непријатељским главним снагама и обезбеде развој сопствених ватрених средстава.

Први случај. Страна која се налази у одбрани може да има јаке снаге на првој одбранбеној линији, слабије на другој и такође врло јаке оперативне резерве на трећој линији и у оперативној дубини. Кад би страна која изводи марш са намером да пређе у напад знала да је противник тако организовао одбрану, поступила би као у раније размотреном случају, тј. претходничке снаге биле би слабије, а први маршевски ешелон имао би задатак да врши пробој прве одбранбене линије, док би га остали ешелони обезбеђивали и вршили експлоатацију успеха. Али, ако је ситуација нејасна, онда претходница мора бити јака. У том случају она ће напасти противничку прву линију, стим што снаге главнине морају бити у сваком моменту готове да је подрже ватром и да саме узму учешћа у пробоју.²⁾

Други случај. Кад бранилац има слаб први ешелон, јачи други, а главне снаге у резерви, у основи концепције такве одбране лежи извођење маневра по дубини како би се развукле противничке снаге и створили повољни услови за извршење противудара јаким резервама у циљу преузимања иницијативе. Нападач у том случају мора да има јаку претходницу која би имала задатак да разбије слабије истурене снаге браниоца и ухвати додир са његовим главним снагама. А како ће се ангажовати нападачева главнина? Природно је да се то тешко може унапред предвидети и да одлука о ангажовању главнине постепено сазрева упоредо са уочавањем и анализом битних елемената ситуације. И овде могу да наступе разне варијанте. Ако се уочи распоред непријатељеве главне групаације, онда треба тежити њеном фронталном везивању слабијим снагама, а маршевски поредак своје главнине постепено доводити у еволутивни, и то тако како би се на крилима створиле најјаче снаге које би обухватом, уз подршку авијације и атомских средстава, приступиле уништењу непријатеља. Ако је, пак, непријатељ развучен на широком фронту, онда ће се прибегавати фронталном удару у циљу њиховог расецања, комадања и почесног уништења. Може се десити да се таквим фронталним налетом не расеку непријатељеве снаге већ да се нападачеве заглаве између бочно распоређених или маневром касније изведених снага противничке стране на бокове нападачевог клина, те да сам буде отсечен и уништен.

Трећи случај наступа кад страна која има иницијативу разбије први оперативни ешелон и отпочне гоњење у оперативној дубини па се сукоби са оперативним или стратегиским резервама противничке стране. То је, уствари, типична сусретна борба, с том разликом што нападач нема чист маршевски поредак, већ такав који му обезбеђује извршење гоњења, тј. испред претходнице имаће јаке гонеће одреде. Принципи вођења такве сусретне борбе битно се не мењају у односу

²⁾ Код Бјелгорода августа 1943 год. 1 оклопна совјетска армија која је дејствовала као други ешелон Вороњешког фронта, уведена је из покрета за пробој немачког другог одбранбеног појаса. У претходници је имала један оклопни корпус који је, уствари, и извршио пробој. Главне снаге су штитиле бокове, а затим прошириле успех.

на раније, сем утолико што претходнице у сваком случају морају бити јаче како би сигурно обезбедиле потребно време за маневар главним снагама по дубини. И овде је основно питање ко ће пре да узме иницијативу и наметне противничкој страни своју вољу, дакле, водиће се борба за време и простор, за брже увођење јачих борбених средстава и заузимање погоднијих линија. Код савремене сусретне борбе, обе стране користиле се јаким ваздушним десантима које ће бацати на бокове противничких колона са задатком да их пресеку и развлаче. Поред тога, масовна примена атомских средстава, као и механизоване и врло покретљиве армије, даваће том виду борбе далеко већи интензитет и динамичност. Раније се сматрало да страна која у сусретној борби пређе у одбрану или почне да се повлачи неминовно губи битку. То више не мора да буде тако. Сасвим је могуће да једна страна са претходничким снагама привремено пређе у одбрану на повољним положајима, а да брзим еволуирањем маршевског поретка у борбени предузме обухватан маневар, наткрили противничку страну и пређе у одлучан напад. У савременим условима могуће је практиковати да се претходничке снаге повуку, а упоредо с тим да се на погодан начин врши еволуирање маршевског поретка уназад и избацивање својих главних снага лево и десно, а затим да се непријатељ увуче у клешта, после чега долази до одлучног удара на оба бока и позадину, окружења и уништења.

Поред маневровања и сусретних борби које смо досад поменули, могуће је да до сусретне борбе дође у ситуацији кад страна која се налази у одбрани предузме „испад“ јачим снагама. Раније практиковани испади имали су уско тактички карактер. Данас се, међутим, предвиђају испади јачим снагама који би имали оперативни значај.³⁾ Могућности вршења испада јачим снагама код савремених армија су порасле услед њихове велике покретљивости, јаким ватрених средстава, у првом реду атомских и ракетних, јаким ваздухопловних снага и јаким ваздушнодесантних јединица, нарочито оних које се пребацују хеликоптерима. Страна која врши испад првенствено има за циљ да се бори за преузимање иницијативе у моменту кад је противничка страна осетљива, тј. кад врши еволуирање својих маршевских поредака и развија ватрена средства, артиљерију и ракетне лансирне уређаје. Нападач је у том моменту осетљивији и због тога што је слабије утврђен, више прикупљен и боље осматран.

³⁾ Уствари, испади оваквих размера су „превентивни напади“, односно „превентивне офанзиве“. Идеја о преласку у напад на противника који се припрема да нападне није нимало нова. Овакви преласци у напад предузимани су још од првих дана вођења организованих сукоба. Курска битка у прошлом рату је израз такве идеје у оперативно-стратешким размерама. Али никад раније у историји ратова нису били створени тако повољни услови за извођење оваквих дејстава као данас. Јер, прећи у напад јаким снагама у моменту кад престоји непосредан напад противничке стране, могуће је само ако се располаже високим маневарским способностима, јаким ватреним средствима и јаким авијацијом. То је тежња да се нападачу наметне своја воља одмах у почетку, кад је он тек приступио реализацији својих планова. Неоспорно је да се за такав подухват морају обезбедити одговарајућа средства.

У будућности може доћи до сусретне борбе, као што је то био случај и досад, кад обе стране изгубе додир па теже да га успоставе. У том случају обично се сукобљавају јаче снаге, претежно оклопне, које подржава јака авијација, тако да борба у целини добија широке размере и велики интензитет. Она ће отпочињати обично слабијим снагама са постепеним њиховим нарастањем и предузимањем широких маневара у циљу заузимања повољнијих положаја.

Досад разматрана питања сусретне борбе и маневра односе се углавном на армије великих земаља опремљене најмодернијим наоружањем и техником. Одмах пада у очи да су овакви маневри изводљиви једино на одговарајућем земљишту које је равничасто и добро пролазно у маневарском смислу и које има развијену комуникациску мрежу. Предузимањем маршева и маневра крупним јединицама првенствено се компликује снабдевање. Колоне се неминовно оптерећују огромним позадинским ешелонима што их продужује у недоглед. Да би се избегле сувише дугачке колоне које је иначе тешко обезбеђивати и развијати, потребно је да у маршевској зони постоји већи број комуникација како би свака дивизија могла да маршује најмање у две колоне.

Маневровање крупним јединицама армија засићених техником врло је тешко на јаче испресецаном и планинском земљишту са мало комуникација које се обично провлаче узаним долинама планинских река наткриљених кањонима. Због њихове издужености, а и тешког осматрања земљишта, колоне је врло тешко обезбеђивати, оне постају осетљиве а прерастање маршевског поретка у борбени врло је споро. На таквом земљишту армије засићене техником могу се сударити најчешће фронтално, односно челима претходница, уз ограничену употребу мањих ваздушних десаната, првенствено хеликоптерских. На тај начин долази до негације оних преимућстава која армије засићене техником имају на маневрском земљишту. Планински путеви најчешће јако отежавају двосмерни саобраћај, претицање возила је такође врло отежано, а тиме и маневар ватреним средствима, првенствено артиљеријом, у циљу брзог поседања ватрених положаја. Артиљерија ће се најчешће врло споро развијати за дејство, а њен добар део биће принуђен да отвара ватру са саме комуникације. Уколико то није могућно, онда ће део артиљерије остати за извесно време ван дејства. Развој главнине за борбу одвијаће се споро, а интензитет нарастања удара биће мали. Ако се жели обилазан или обухватан маневар, могућно га је извести само пешадиским снагама. Одвајање од технике и недостатак одговарајућег комфора на који је војник привикао, и недовољна увежбаност за рат на таквом терену чине га мање борбено способним. Према томе, за ратовање на испресецаном, пошумљеном и беспутном земљишту треба имати и одговарајућу „технику“ и добру кондицију и увежбаност људства, тако да се може без резерве тврдити да интензитет сусретне борбе на таквом земљишту и брзина маневровања неће бити управо

пропорционални степену засићености техником јединица које изводе дејства.

Занимљиво је на оваквом земљишту размотрити маршевање и маневровање армија мање засићених техником, затим лаких пешадишких и планинских јединица, као и сусретну борбу јединица таквих армија са јединицама армија богатијих техником.

На брдовитом и планинском земљишту које ограничава или потпуно искључује кретање технике ван комуникација најбоље маневарско средство и даље остају добро извежбан пешак и товарни коњ, а најефикаснија ватра митраљеска са кратких растојања, минобацачка и артиљериских оруђа која гађају непосредно. Услед јаке испресецаности земљишта и врло повољних услова за заклањање, ефект ватре авијације и атомских средстава далеко је мањи него на равном и маневарском земљишту, чак је и ватра класичне артиљерије, нарочито крупно калибарске, услед повећаног растурања, мање ефикасна. Према томе, пешадишки бој на таквом земљишту и даље је од прворазредног значаја. Истина, данас су модерно опремљене армије у могућности да и на испресецаном земљишту спуштају јаке хеликоптерске десанте, а на висоравнима и јаче ваздушнодесантне јединице (бригаде и дивизије), али услед отежаног маневра, спајање са тим јединицама је врло споро и њима увек прети да буду уништене пре него што стигну јединице с фронта. Јер, маколико јаку транспортну авијацију и хеликоптере имала, модерно опремљена армија неће моћи да баца тако јаке ваздушне десанте којима би постигла надмоћност над супротном страном која има претежно лако опремљене јединице, а ратује на земљишту које добро познаје и које је благовремено припремала за рат, а што је најважније, која је цео народ припремала и наоружала за борбу против падобранаца и непријатеља уопште.

Лако опремљене армије које ратују на властитој територији претежно брдског и планинског карактера водиће не мање динамичан рат од армија засићених техником који оне воде на маневарском земљишту. Оне ће такође изводити маневре, како по фронту тако и по дубини, и упуштати се у сусретне борбе. Само, ти маневри и те сусретне борбе биће специфичне и имаће за циљ да непријатеља доведу на такву просторију, односно у такве услове који га лишвају техничког преимућства и присиљавају да води бој средствима исте ефикасности као и противничка страна. Лаке армије, у оперативним и оперативно-тактичким размерама, перманентно ће се појављивати у улози и нападача и браниоца. Оне ће на једном правцу вршити отступне маршове да би избегле уништавајуће ударе непријатељске технике, а на другима наступне и бочне маршове и маневре у циљу напада на слаба места непријатељског распореда, издужене колоне, откривене бокове, позадину, као и напада на ваздушне десанте. Јединице тих армија не могу рачунати с тим да изводе маршове у условима кад их непријатељ осматра, јер неће увек располагати средствима која би им то обезбедила (јака авијација или средства про-

тивваздушне одбране). Оне не могу много рачунати ни стим да стварањем техничке и бројне надмоћности изврше удар по непријатељу те да га тако разбију и униште. Првенствено морају рачунати на то да се маршевање и маневровање изводе скривено — незапажено од непријатеља, а да се удари врше изненадно, блиском ватром, по местима где наоружање којим располажу може да дође до најјачег изражаја.

Поменуте јединице тежиће најчешће, да изводе ноћне маршeve или да маршују по слабом времену које отежава дејство авијације. Дневни маршеви ће се предузимати само ако их непријатељ наметне. На брдовитом и планинском земљишту иницијативу ће имати она страна која буде покретљивија, односно питање иницијативе ће се постављати у сасвим новој форми, а мораће се примењивати и друга мерила за дефинисање тог појма. На пример, јединица засићена техником и везана за комуникације може да испољава офанзивност и да напредује, али само у уском појасу око комуникације. Бранилац, технички слабији, супротстављаће се нападачу фронтално са разним степенима упорности. На положајима који нуде боље услове заклањања и маскирања даваће јачи отпор, да би друге, на којима би могао да дође под удар нападачеве технике, на време напустио. Дакле, у целини, фронтално ће бранилац најчешће бити у дефанзиви, сем у случајевима кад постоје изразито повољни услови за активна фронтална дејства. Али, истовремено са вођењем одбранбених дејстава на фронту, бранилац може да упути према непријатељевим боковима јаке снаге, често јаче него с фронта, које ће из марша прелазити у напад и дејствовати изразито офанзивно. Такви бочни удари биће изненадни и наизменични у виду заседа или брзих препада на више места, при чему ће се тежити да се иницијатива стално држи у рукама. Уколико би запретила опасност њеног губљења, треба предузимати извлачење и мењати место напада.

Јединице које изводе маршeve и врше маневар на боковима непријатељевог распореда и у његовој позадини морају имати изразито еластичан маршевски, односно борбени поредак. Маршевање ће изводити у више мањих колона кад год је то могућно. Колоне не би требало оптерећивати позадинским јединицама, осим оних најнеопходнијих које обезбеђују транспортовање муниције и хране потребних за извршење одговарајуће акције. Ако непријатељ нема планинских јединица, позадини не прети нарочита опасност изненадног напада са земље, те се може, уз обезбеђење, за извесно време оставити у погодном рејону и добро маскирати. Напади ваздушних десаната су могућни те је зато комору најбоље остављати у рејону непогодном за спуштање ваздушних десаната. Остављање позадинских јединица може се практиковати само ако се изводе маневри ограничени по времену и простору и мањим јединицама. Ако јединице предузимају дуже маршeve и покрећу сва своја средства, маршевање на планинском и јаче испресецаном земљишту неће претрпети неке битне промене у односу на раније примењиване принципе. Покривено земљи-

ште омогућује да се маршује скривено од непријатељске авијације, а сусретна борба је могућна са брдским и обичним пешадиским јединицама уз употребу оне врсте технике која може да се креће ван добрих комуникација, што значи да ће таква борба мање-више бити равноправна. Овде је далеко лакше одредити маршевски циљ са великим процентом сигурности да ће се тај циљ остварити, а зависно од маршевог циља вршиће се и постројавање маршевог поретка. У савременим условима само ће циљ марша бити различит. Поред раније извођених маршева у циљу посласка у фронталан напад или поседања за одбрану одређених линија, сада се може вршити марш већим јединицама у циљу бочног напада на непријатељске колоне које продиру дуж комуникација и долинама река. Маршевање са таквим циљем мора се изводити у тајности како би и прелазак у напад био изненадан. У том случају се неће слати предњи одреди, већ само извиђачке групе које треба да открију распоред непријатеља. Јачина претходнице зависиће од идеје маневра. Ако се до маршевог циља предвиђа фронтална сусретна борба (коју у принципу треба избегавати), онда у претходницу треба одредити трећину снага и до половине артиљерије. Јаку претходницу такође треба имати ако она треба да буде носилац маневра приликом напада на непријатеља. И за маршевање на планинском земљишту важи правило да се отстојања између ешелона двоструко повећају у односу на досадашње норме, а да се унутар ешелона маршује прикупљеније. Ешелоне треба осамосталити кад год је то могућно, тј. ојачати их артиљеријом и позадинским јединицама, којом приликом не би постојао посебан позадински ешелон. Али, биће најчешће случај да се у маршевској зони јединице налази само један пук којим могу да се крећу запреге. Тада ће се обично тим путем кретати артиљерија и позадинске јединице у посебној колони, са претходницом и заштитницом као обезбеђењем, док ће се пешаци и товарна грла кретати стазама лево и десно од пута.

И на планинском земљишту, кад год је могућно, треба тежити да се маршује у више колона.

Бочним обезбеђењима колона поклања се потребна пажња.

У поменутих условима маршевања и маневровања постају нарочито актуелна питања борбе са ваздушним десантима. Користећи висоравни и веће пропланке, непријатељ може да спусти и на планинском земљишту јаке ваздушне десанте: батаљоне, ваздушнодесантне бригаде па чак и дивизије. Природно је да ће се правремено предвидети таква могућност и да ће се рејони погодни за спуштање ваздушних десаната запречити, а такође ће се јединицама које су распоређене у њиховој близини предвидети маневар за напад на ваздушне десанте. Ангажовању јединица против ваздушних десаната скоро ће редовно претходити марш. У тој ситуацији марш се најчешће изводи дању и то у условима велике активности непријатељске авијације, која може да користи и атомска средства, што на планинском земљишту чини борбу против ваздушних десаната понекад

компликованијом него на маневарском и равном. На маневарском земљишту против јачих ваздушних десаната могу се ангажовати јаке оклопне снаге — оклопне бригаде па и дивизије које су покретљиве и мање осетљиве на нападе авијације и атомске ударе. И на планинском земљишту, где се очекује спуштање већих ваздушних десаната, могу се користити оклопне јединице, али мање — оклопни батаљони и бригаде као и дивизиони самоходне артиљерије. Те јединице ће се успешно користити само ако је њихов првобитан распоред био такав да у борбу против ваздушног десанта могу да крену у рашчлањеном борбеном поретку, да могу успешно да маневрују и избегавају сасрећене непријатељске ватрене ударе, то јест, ако се и саме буду налазиле на висоравни погодној за употребу оклопне технике. Иначе, ако њиховом нападу буде претходио дневни марш по узаним планинским комуникацијама, онда се од њих не може ништа нарочито очекивати, јер ће бити десетковане непријатељском авијацијом и атомским средствима пре него што дођу до десанта. Отуда ће у планини пешадиске јединице претстављати основну ударну снагу у борби против ваздушних десаната. У циљу приближавања ваздушним десантима пешадиске јединице ће првенствено користити шуму и кретаће се ван комуникације. У напад ће прелазити са ивица шума и, користећи увале и јаруге, тежиће да се што више приближе непријатељу, да ступе с њим у блиску борбу и тако смање или искључе могућност ангажовања авијације или атомских средстава од стране непријатеља. Ако ситуација после бацања непријатељског ваздушног десанта није постала нарочито критична, тј. ако не прети опасност да ваздушни десант јако угрози извлачење наших снага с фронта, и ако у току дана неће доћи до спајања главних снага и десанта, онда је десант најбоље изоловати и спречити му маневар, а у току ноћи енергично га напасти и уништити.

Досада је било речи о ваздушним десантима спуштеним на одређену просторију према којој се потом изводе наступни маршеви у циљу напада на десант, што значи да се маршевски циљ може унапред утврдити, тј. одредити линија развоја на коју се долази у маршевском поретку или, пак, на коју се излази у рашчлањеном — еволуционом поретку, а затим се прелази у напад после краће ватрене припреме или без ње. Овде треба рачунати и стим да може доћи и до сусретне борбе са деловима ваздушног десанта, што намеће потребу слања предњих одреда у циљу заузимања нарочито важних линија и објеката и њиховог држања до доласка главних снага. Такође се формирају и претходнице које треба да обезбеде развој главнине. Маршевски поредак јединица, нарочито ако се изводи дању у условима појачане активности непријатељске авијације, треба да је рашчлањен, али не на уштрб борбене готовости. Зато је најбоље маршевати у више малих колона које би се кретале ван комуникација и покривеним земљиштем. Покрет технике, ако је неопходно да се врши дању, изводи се по мањим ешелонима, брзо и у скоковима.

Борба са ваздушним десантима може да се изводи и у тежим околностима, како на планинском тако и маневарском земљишту.

Ваздушни десант, падобрански или хеликоптерски, могу бити бачени директно на маршеску колону и у њену непосредну близину и то код чела, средине, или зачеља колоне, што зависи од тога какав се циљ жели постићи. Ако страна која баца ваздушни десант жели да привремено заустави противничку маршевску колону или да јој успори марш како не би пре ње стигла до неког важног објекта или линије, онда ће се десант бацити на чело колоне. Ако се жели пометња у противничком маршевском поретку и расецање колоне, десант се баца по средини и, на крају, ако се претпоставља да ће фронталним и бочним ударом непријатељска маршевска колона бити разбијена и натерана на отступање, десант се баца на зачеље у циљу пресецања отступнице. Употреба таквих десаната нормално се условљава потпуном превлашћу у ваздуху, а непосредном њиховом спуштању претходе сасрећени удари авијације и бацање атомских пројектила. Значи, авијација треба да принуди противничке колоне да се заклоне, тј. да их паралише, а онда се изненадно појављују транспортни авиони и хеликоптери који избацују десанте уз непрекидну заштиту сопствене авијације.

Бацање ваздушног десанта на колону изводиће се, највероватније, на тај начин што ће се бацити на одговарајуће земљишне објекте с једне или обе стране колоне. Избор места за спуштање ваздушног десанта обично се врши на основу аерофотоснимака. Удаљеност од колоне треба да је толика да десант успе да се прикупи и запоседне одговарајући земљишни објект пре него што га снаге које маршују организовано нападну. Та удаљеност зависи од услова земљишта и кретаће се од 1—2 км. Првенствени задатак ових десаната биће спречавање маневра непријатељске колоне поседањем нарочито важних земљишних објеката, а употребљавање се у условима потпуне ваздушне надмоћности и у непосредном садејству са трупама које дејствују са земље. Тежња ће бити да се спајање са ваздушним десантом изврши за неколико часова.

Употреба таквих десаната у савременим условима сасвим је реална и с тим треба рачунати приликом планирања и извођења марша нарочито у армијама са слабијом авијацијом и технички уопште слабије опремљеним. Она се предвиђа и против механизованих колоне, али у ситуацији кад непосредно следи блиска сусретна борба и брзо спајање с јединицама на земљи. Очигледно је да ти десанти не могу рачунати на неки успех ако се баце на оклопне и механизоване колоне. Али при ваздушној надмоћности оне и механизованим колонама могу ометати кретање и довести их у ситуацију да изгубе иницијативу (запоседање теснаца и рушење мостова). А ако су у питању маршевске колоне слабо засићене техником, онда их овакви десанти могу довести у врло неповољан положај, нарочито ако престоји блиска сусретна борба.

Изнето разматрање још једанпут потврђује поставку да је у савременим условима, са технички слабије опремљеним јединицама и при ваздушној инфериорности, најбоље избегавати дневне мар-

шеве. Ако ситуација намеће дневни марш као неопходну нужност онда се мора рачунати са свим могућним тешкоћама и бити спреман за њихово савлађивање.

Као врло актуелно поставља се питање организовања маршевског поретка и то не само у технички слабије опремљеним армијама него и у најмодернијим. У модерним армијама чије се људство пребацује оклопним транспортерима — гусеничарима и тенковима, а чија је артиљерија претежно самоходна и делом оклопљена, није нарочит проблем како се борити против ваздушних десаната на маршу, јер њихова пешадија може да води борбу из транспортера, а тенкови су врло ефикасно средство борбе против десаната. У тим армијама је актуелно како комплетирати маршевске колоне и ешелоне у свакој колони и како решити питање рашчлањавања. Као посебно питање се поставља како одредити на маршу место позадинских јединица и других неборбених делова. Услед могућности изненадних напада у току марша са чела, бокова, и из ваздуха, позадински ешелони се јављају као најрањивије место маршевских колона. С друге стране, потреба да се између ешелона, услед могућних атомских напада, држи што веће отстојање још више компликује решење проблема. Ако би се, на пример, желело да се и даље сачува познати принцип да од једног атомског пројектила јачине 20 КТ не сме да страда јединица већа од батаљона, онда ни ешелони не би смели бити већи од батаљона, а отстојање између ешелона требало би да буде најмање 3 км. Али, с обзиром на то да постоје мањи а и већи атомски пројектили од 20 КТ, то изнета норма нема никакву практичну вредност. Отуда се код модерних армија решење више не тражи у неком бесконачном рашчлањавању маршевских поредака, већ у њиховом сигурнијем обезбеђењу од напада са земље и из ваздуха. Постоји, на пример, тенденција да се маршевски ешелони што више осамостале за дејство, тј. да једна јединица претставља целину како на маршу тако и у борби до које може доћи у току марша. Отуда неки сматрају да маршевски ешелон треба да има у свом саставу све потребне елементе, артиљерију, инжињерију, санитарске јединице и неке делове позадине. Овакав маршевски поредак био би врло хетероген. Удобност маршевања била би мала, а возила би се неједнако напрезала, тешко би било држати и прописана отстојања, али би зато борбена готовост била потпуно заступљена и не би било онако рањивих места као што су то били позадински ешелони са зачеља. Противници тих маршевских „мозаика“ сматрају да је боље, нарочито кад у маршевској зони има довољно комуникација, да се образују јаке крилне колоне и то тако како би могле да у сваком моменту приме борбу, а у средњој колони да се крећу сви неборбени делови јединице која маршује. Средња „неборбена“ колона имала би јак челни и заштитнички ешелон. Између ешелона средње колоне кретали би се мањи одреди тенкова и пешадије у транспортерима. Овакав би поредак претстављао компромис између потребе чувања борбене готовости и удобности маршевања. Ако је, пак, маршевање у три колоне немогућно, онда се

неборбени ешелон помера више према средини колоне уз одређивање специјалних јединица за бочно и непосредно обезбеђење самог ешелона (распоред тенкова дуж позадинског ешелона).

За решавање проблема постројавања маршевског поретка постоје, углавном, два решења — или маршевати ноћу, по временским непогодама и кад је ситуација у односу на непријатеља јасна па се држати више класичних принципа при формирању маршевског поретка, или дневне маршеве изводити оним јединицама које су за то способне, уз одговарајућу заштиту авијацијом. Свако друго маршевање треба изводити ван комуникације по испресецаном и покривеном земљишту где непријатељска авијација не може да дође до нарочитог изражаја и где је употреба ваздушних десаната ограничена или искључена.

Оклопне и јединице засићене техником уопште, организовање маршевски поредак зависно од циља маршевања о чему је раније било речи. Ако је ситуација нејасна, те је могућно очекивати изненадну сусретну борбу, онда се осамостаљује сваки ешелон. Основни принцип кога се треба држати при формирању маршевског поретка је да се изврши што веће рашчлањавање по фронту и дубини и да се сачува максимална борбена спремност јединице која изводи марш.

Елементи маршевског поретка остали би углавном исти, стим што ће доћи до извесне модификације њихове унутрашње структуре па и намене.

Например, слање извиђачких одреда онаквог састава и јачине и онакве намене како је то рађено раније, не одговара савременим условима. У прошлом рату су извиђачки одреди формиран и од израито лаких и покретљивих јединица, са малим бројем тенкова и слабом артиљеријом. Њихов је задатак био извиђање и избегавање борбе. Данас се таква употреба извиђачких одреда не би могла практиковати чак ни код армија које ратују на сопственој територији, јер су извиђање из ваздуха и активност авијације уопште далеко већи него раније, а тиме и могућност откривања оваквих јединица, које могу бити нападнуте са земље јаким брзим снагама у садејству са авијацијом и мањим ваздушним десантима. Отуда ће се при маршевању у савременим условима више ићи на формирање предњих одреда јачег састава, са већим бројем тенкова и јаком артиљеријом и који су у стању да самостално воде борбу дуже време. Овакви одреди, поред извршења одређеног задатка — поседања важних линија и објеката и њиховог одржавања до пристизања главних снага и разбијања непријатељских предњих делова — извршаваће задатке и извиђачке природе. Они ће из свог састава повремено упућивати, напред и бочно, извиђачке органе у циљу прикупљања података. Може се рећи да ће предњи одреди бити стални елементи сваког маршевског поретка модерно опремљених јединица које маршују на маневарском земљишту. Зависно од величине јединица које маршују, они ће се упућивати на већа удаљења од главнине него раније, често 50 па и више километара. Овакви предњи одреди нису више само обе-

збеђујући елемент маршевског поретка, већ и борбени. Они треба да „очисте“ терен од непријатељских делова и омогуће несметан покрет својој главнини све до хвататања додира са његовим главним снагама.

За предњим одредом кретаће се претходница. Она и даље мора бити снажан здружени одред у чијем ће се саставу налазити до 1/3 снага јединице која маршује. Какви ће бити састав и јачина претходнице зависиће од конкретне ситуације. Као што је раније већ речено, ако претходница има задатак да разбије први непријатељски борбени ешелон, и то фронталним дејством, онда је нормално да у свом саставу има што више тенкова и најмање половину артиљерије којом јединица располаже. Она би се тада кретала 10 до 20 км од главнине (а ако маршује јединица већа од дивизије и више) и у садејству са предњим одредима извршавала би, прво, задатак обезбеђења главнине, а друго, борбом би стварала главнини најпогодније услове за њено ангажовање. Али, ако се прдузимају бочни маневри у циљу обухвата, онда ће претходница бити најслабији ешелон маршевског поретка. Она ће у свом саставу имати првенствено јака противоклопна средства, нешто мало тенкова и неопходну артиљерију за подршку. Најјачи ће бити онај ешелон који врши обухват и на који пада тежиште дејства. У његовом саставу ће се налазити највише тенкова и јака артиљериска средства. Да ли ће се том ешелону за маневровање дати више или мање артиљерије зависиће од могућности њене употребе на правцу где се предузима маневар, као и од тога да ли је за фронтално везивање непријатеља потребно ангажовати јака артиљериска средства.

Ако је ситуација неизвесна и ако се очекују изненадни бочни напади јачих непријатељских снага, онда је најбоље да сви ешелони, укључујући ту и претходницу, буду сличног састава и јачине и оспособљени за самостално дејство. Значи, овакви ешелони би претстављали здружене одреде са сопственом артиљеријом и позадинским јединицама и органима. Посебан позадински ешелон не би постојао. Бочно, на удаљење 5 до 10 км слала би се бочна обезбеђења, чији би јачина и састав зависили од карактера земљишта и могућности бочног кретања. Отстојање између ешелона требало би да се креће од 5 до 7 км како би се обезбедио слободан простор за развој и маневровање и постигло одговарајуће разређивање у случају јачег напада из ваздуха и атомских удара. Јединице унутар ешелона маршевале би збијеније, како би се ешелон могао брзо ангажовати као компактна целина и обезбедити одговарајућу силину удара. С обзиром да ће се избегавати формирање самосталног позадинског ешелона, то се неће формирати заштитница, јер ће задњи ешелон имати и ту улогу. Заштитница као посебан елемент маршевског поретка формираће се само у отступном маршу. Њена јачина ће бити слична јачини претходнице у типичном наступном маршу. Непосредан контакт са непријатељем у отступном маршу одржаваће се истуреним одредима сличног састава и јачине као што су и предњи одреди.

Тако би отприлике изгледао савремено постројен маршевски поредак оклопних и моторизованих јединица, било да маршују у једној или више колона, стим што треба имати у виду да се у маршевској зони, на пример, дивизије шаље само један предњи одред и једна претходница која се креће испред главне колоне. Остале колоне истурају предња обезбеђења, а састав ешелона им је онакав како је то предвиђено идејом маневра команданта јединице. Тако постројен маршевски поредак нема оних нежељених рањивих места, а у целини је еластичан и способан за брзо прерастање у борбени поредак, као и за извршење одговарајућег маневра.

Може се поставити питање како треба да изгледа маршевски поредак изразито пешадиске јединице која се креће претежно пешке, али која у свом саставу има и тенкове, моторизовану артиљерију, самоходну артиљерију, моторизоване позадинске делове па и сточну запрегу. Постројавање маршевског поретка такве јединице првенствено се компликује постојањем различитих транспортних средстава, чије су маневарске способности неједнаке. Ако таква јединица маршује на маневарском земљишту где је могућан изненадан сукоб са непријатељем и напад његових снага на бокове, онда је врло тешко обезбедити неопходну борбену готовост и минималну удобност маршевања. Приликом маршевања на маневарском земљишту где је могућна сусретна борба, практично је немогућно елиминисати рањива места оваквих маршевских поредака. Али, треба имати у виду да ће циљ марша таквих јединица најчешће бити, не напад и развијање непријатеља, већ прихват сопствених снага и прелазак у одбрану на погодној линији. У том случају, а нарочито ако су могућности употребе оклопне технике каналисане по правцима, што ће такође бити најчешће, онда ће и постројавање маршевског поретка бити олакшано. Ове јединице, исто као оклопне и оне засићене техником, морају да на 30 до 40 км испред главнине упућују јаче здружене предње одреда који би били моторизовани и у свом саставу имали би тенкове и артиљерију. Они би имали задатак да ухвате додир са непријатељем, прихвате наше снаге и да еластичном борбом обезбеде претходници посудање за одбрану најповољније линије. Претходница треба да буде јача и покретљивија применом маневра дивизиских транспортних средстава. У њен састав укључује се највећи део самоходне артиљерије и тенкова и до половине целокупне артиљерије. Она би се кретала на удаљењу од 15 до 20 км од главнине. Кад предњи одреди ступе у борбу командант претходнице би, по одобрењу команданта јединице, изабрао најпогоднију линију за одбрану и на њој развио претходницу. На тој линији би извршио прихват предњег одреда, а затим би продужио одбрану одређеног степена упорности који ће диктирати ситуација, стварајући истовремено главнини потребно време да се, ешелонирајући се по дубини, развије за борбу.

Ешелони главнине кретаће се углавном пешке. Тешко је говорити о осамостаљењу ешелона, јер је немогућно заједно кретати пешадиске и моторизоване јединице. Било би најбоље да се унутар еше-

лона маршује прикупљеније, како би се запрете кретале комуникацијом, на нешто већем отстојању, а са стране, каналима, колоне пешака. Између ешелона отстојање би се морало повећати на 4 до 6 км. У створеним међупросторима кретали би се, у скоковима, моторизована артиљерија, самохотке и део тенкова, који би се користили као обезбеђење од изненадних бочних напада. Позадински делови такође би се распоредили по деловима у међупросторе ешелона, а ако им је одузет део транспортних средстава, онда се могу пребацити посебним ешелоним и то касније, кад се главнина развије за борбу, стим што ће им се упутити посебно обезбеђење.

Код извођења марша оваквим јединицама нарочита пажња обраћа се на противваздушно и АБХ обезбеђење, посебно на службу обматрања и јављања о појави непријатељске авијације како би се могло предузети брзо рашчлањавање маршевског поретка, првенствено склањањем пешадије лево и десно од комуникације.

Pukovnik A. Ašar - Žams:

CENTRALIZOVANO I DECENTRALIZOVANO KOMANDOVANJE¹⁾

Pisac, čije je ime poznato u inostranoj vojnoj literaturi i čiji su neki članci već prikazani u toku ranijih godina i u »Vojnom delu«²⁾, razmatra ovog puta pitanje centralizovanog komandovanja i eventualne nesloge koja iz njega može da proizide, kao i pitanje decentralizacije u komandovanju. Iznoseći dobre i rđave strane jednog i drugog načina komandovanja, uslove i prilike koji zahtevaju, pa čak i nameću, njihovu primenu, pisac se kroz ceo članak trudi da zadrži svoj neutralan stav da bi se tek na kraju konačno opredelio za jedan od njih.

On je mišljenja da dobra organizacija, prilagođena određenom cilju, predstavlja glavni uslov uspeha u svakoj zajednici, a pogotovu u vojsci. Među elementima organizacije u vojsci, a u okviru taktičkih i strategijskih problema upotrebe oružanih snaga, često je proučavan *stepen centralizacije ili decentralizacije u komandovanju koji bi odgovarao svakoj situaciji*. To se pitanje ne postavlja samo u ratnim okolnostima već i u mirno doba; organizacija oružanih snaga, opšte uređenje jednog vojišta — ratišta, zahtevaju da se ono mnogo ozbiljnije razmatra. Međutim, pisac smatra da to pitanje nikada nije bilo predmet nekih širih studija i da čak ni ovim člankom ono ne može biti razmotreno u potpunosti. No, zablude u jednom ili drugom smislu stvaraju takve neugodnosti da nije beskorisno dotaći ovaj problem, čak i ukratko i površno,

ne bi li makar i to poslužilo kao potsticala za eventualna dublja razmatranja.

Kao osnovu pisac je najpre uzeo obične taktičke slučajeve. Princip organizacije u vojsci sadržan je u jednoj kratkoj rečenici: jedan zadatak, jedan komandant, sredstva. U tom okviru, centralizovano i decentralizovano komandovanje se karakterišu inicijativom koja se prepušta potčinjenim, odnosno, složenosti akcije zbog koje im se i dozvoljava slobodan izbor dejstva. Jedna složena akcija se najčešće sastoji iz više običnih zadataka, dok je taktička radnja određena ciljem, pravcem, pojedinim objektima, datumom izvršenja itd. Zadatak dat potčinjenima može sadržavati sve ove elemente na jasan i određen način, a može im naznačiti samo neke od njih. Najzad, on se može ograničiti samo na određivanje cilja koji treba dostići, što je svakako minimum, pod pretpostavkom odricanja od svake koordinacije između potčinjenih i bilo koje komande. Ovakav način davanja zadatka ograničava inicijativu potčinjenih stepena s obzirom da je viša komanda već izvršila izbor rešenja koje se tiče njih; to je centralizovano komandovanje. Ako su svi ovi elementi dati od strane više komande, inicijativa potčinjenih je ravna nuli, odnosno centralizacija komandovanja je potpuna. Ako je dat samo opšti cilj, onda je inicijativa potpuna i decentralizacija komandovanja apsolutna.

Pisac je mišljenja da svaki od ovih načina komandovanja ima dobrih i rđavih strana. Centralizacija treba da omogućiti potpunu koordinaciju i odgovara snažnim i silovitim akcijama; to je obrazac za proboj neprijateljskih snaga. Decentralizacija pruža gipkost i odgovara operacijama u kojima brzinu i manevar treba suprotstaviti snazi neprijatelja. Zato

¹⁾ Centralisation et désordre, par Colonel A. Achar - James, *Revue militaire générale*, Francuska, oktobar 1959.

²⁾ Videti *Vojno delo* br. 3/52 str. 102, 3/54 str. 84, 4/55 str. 93, 5/55 str. 92 i 12/57 str. 891.

se komandovanje decentralizuje obično pri eksploataciji uspeha.

Koji taktički faktori odlučuju o primeni jednog ili drugog načina komandovanja, odnosno traženju nekog srednjeg rešenja? Svaki od njih je zasnovan na razmatranju četiri klasična faktora: zadatka, zemljišta, sredstava i neprijatelja. Ako komandant više jedinice potpuno poznaje ove faktore i ako je uveren in njihovu nepromenljivost (stalnost), on može odlučivati o svemu, centralizovati komandovanje do maksimuma; njegovu će akcija na taj način dobiti u pogledu koordinacije dejstva, dakle, u pogledu snage. Međutim, ako su jedan ili više od ovih faktora neizvesni, ako je njihova promenljivost verovatna, odluka se ne može unapred doneti, jer se razvoj situacije do kraja akcije ne može predvideti. Ako se, drugim rečima, može očekivati da će izvršioći u toku izvođenja akcije moći sami da preciznije utvrde ove faktore i ocene posledice koje iz toga po njih mogu da proizađu, i to pre nego što bi normalnim putem — putem veze — dostavili te podatke višoj komandi i od nje primili novo naređenje, saobraženo tim promenama, tada komandovanje treba decentralizovati. Centralizovano komandovanje bi u tom slučaju, po mišljenju pisca, moglo dovesti samo do usporavanja dejstva i neuspeha. On smatra da je jedna strana primorana na centralizaciju komandovanja, na preuzimanje komande nad sredstvima svojih potčinjenih, kada je oskudna u njima, kada se predviđa akcija posle pregrupisavanja snaga i kada bi inicijativa prepuštena potčinjenim mogla dovesti do rasparčanih akcija, bez značajnijih rezultata, i do nenadoknadivog zalaganja sredstava.

Odgovarajuća mera centralizacije odnosno decentralizacije u komandovanju može sa razmotriti za svaki konkretan slučaj. Tu ne postoji neko apsolutno pravilo. No, s obzirom da je neizvesnost pravilo, može se reći da je malo slučajeva kod kojih bi se mogla održati do kraja potpuna centralizacija u komandovanju i oduzeti potčinjenim svaka inicijativa, svaka mogućnost prilagođavanja realnim okolnostima.

Ovi su principi, uglavnom poznati, već prihvaćeni, čak i pravilno primenjeni kada su u pitanju strategija i taktika.

Međutim, problem centralizovanog i decentralizovanog komandovanja se ne postavlja samo za vreme rata. Pisac je mišljenja da on mora dobiti razumna rešenja i u slučaju kada se radi o organizaciji pozadine jednog vojišta — ratišta, ili pak pozadine jedne armije u doba mira, s obzirom na izvršavanje sve brojnijih i delikatnijih zadataka koji danas padaju u dužnost pozadini.

Razmatranja u pogledu određivanja ove mere centralizovanog, odnosno decentralizovanog komandovanja moraju se izvoditi na bazi analognoj onoj u ratnim okolnostima. Naime, pisac smatra da se konačne i krute odluke mogu doneti samo kada je moguće sigurno utvrditi postojanje stalnih (nepromenljivih) faktora. Potrebno je opet ostaviti potčinjenim, koji su u dodiru sa stvarnošću, svaku inicijativu i mogućnost prilagođavanja u okviru opšteg cilja koji se ima postići.

Prekomerna i nerazumna decentralizacija, kao i centralizacija u komandovanju, ima dosta nezgoda. Kolebanja koja proizilaze pri rdavom proračunu decentralizovanog komandovanja izgledaju veća i ozbiljnija nego kod centralizovanog. Ali to je samo spoljni izgled, a iskustvo pokazuje, ističe pisac, od kakvih posledica dovodi centralizacija u komandovanju. Često postoji težnja ka centralizmu, mada je i ona danas već daleko prevaziđena. U stvari, može se tvrditi da i danas postoje centralistički organi koji sistematski uzimaju u svoje ruke (prisvajaju) sve ono što bi, normalno, trebalo da odlučuju lokalni zainteresovani organi (i što ispravno mogu rešiti jedino oni).

Pisac je mišljenja da bi bilo sasvim prirodno i potpuno saglasno duhu, tradicijama i interesu vojske da sasvim određena hijerarhiska organizacija kakva u njoj postoji nađe odgovarajuću formu i u podeli odgovornosti.

U daljem delu članka pisac potseća do čega dovodi, tj. šta se dešava u taktici kada se centralizovano komandovanje zadrži i posle prinudnog prekida veze; pošto naređenja tada nisu više prilagođena okolnostima (situaciji), pred izvršioća se postavljaju problemi za koje on nalazi jedino rešenje ili u strogoj disciplini, iz čega eventualno može proizići neuspeh, pa i poraz, ili u inicijativi — rezultat: mogućan uspeh, koji često — zbog neposlušnosti — ispada samo poluspeh.

Zbog toga dolazi do stvarnih rasepa između pojedinih ešelona, naročito između viših i nižih štabova. Ti rasepi dolaze usled potpune razlike u mišljenju koja se vremenom može samo produžiti. Razlika u poznavanju osnovne situacije produbljuje se, ustvari, posle realno izvedene akcije — koja se, po mišljenju pisca, nažalost ne odobrava uvek zato što je rezultat inicijative. Ako je disciplina dovela do neuspeha, onda do rasepa dolazi zbog gubitka poverenja između pretpostavljenih i potčinjenih. Disciplina, pa prema tome i kasnija koordinacija napora, ne može na ovaj način ništa da dobije. U tome je dakle, prvi uzrok nesloge. Međutim, to nije sve. Iz ovako »primenjene« centralizacije u komandovanju proizilaze konačno posledice po samu organizaciju vojske kao celine.

Obrazac: jedan zadatak, jedan komandant, sredstva pretpostavlja, sasvim razumljivo, da je zadatak komandanta tačno određen, da su granice njegovih prava jasno utvrđene i da, konačno, raspolaže svim potrebnim sredstvima (rodovima, službama, pa čak i civilnim organima) za njegovo uspešno izvršenje. Pri normalnom (hijerarhijskom) redosledu izvršenja zadataka, svaki potčinjeni može na svom nivou naći potrebnu inicijativu i mogućnost.

Pisac nastavlja da razmatra posledice koje proizilaze u slučaju kada je komandovanje preterano i nerazložno centralizovano. Komanda koja sprovodi centralizovano komandovanje koristi radi pripreme, donošenja odluke i obezbeđenja njenog izvršenja organe komandovanja (rodove i službe) koje ima kod sebe. Kad bi hijerarhijski odnosi bili strogo poštovani, ovi bi se organi imali da zadovolje prenošenjem naređenja potčinjenim komandama. Ali, ova se odgovornost mesnih komandi smanjuje u njihovim sopstvenim očima pred obiljem detalja sadržanih u naređenjima komande koja sprovodi centralizaciju. Komandanti rodova i rukovodioci službi šalju svojim potčinjenim naređenja koja se, iz delokruga čisto tehničkog kao što je njihov, daleko proširuju na delokrug normalne mesne odgovornosti. Ovaj potčinjeni je, međutim, suočen sa stvarnošću. Inicijativa koju mu primljeno naređenje dopušta je slaba, dok je inicijativa koju mu stvarnost nalaže da preuzme daleko značajnija. Ra-

deći tada po svom razumu, na osnovu realnih okolnosti, a pošto ne može više da se drži zadatka koji su činjenice (okolnosti) prevazišle, on se okreće ka svojim normalnim organima za podršku. Ovi, pak, tim njegovim zahtevima suprotstavljaju direktive koje su primili pobočnim putem. Na taj način život ovog izvršioca, koji je i sam odgovorni starešina, i često više nego iko drugi svedok posledica ovakvih odluka, postaje stvarna akrobatika. On ide iz neuspeha u neuspeh i odvajajući se od jednog poziva kome više nije u stanju da odgovori. On ne zna više čak ni oblast kojom stvarno komanduje, ni ko su mu potčinjeni, ni ko ga podržava. On je nesposoban da izvrši bilo kakav zadatak i preuzme bilo kakvu inicijativu.

Centralizovano komandovanje, kao i decentralizovano, zahteva izvesne preduslove. Prepustiti potčinjenim inicijativu, ma kako ona bila neznatna, znači ustvari imati poverenja u njih. Ono je zasnovano na priznavanju njihovih intelektualnih, moralnih i stručnih osobina. U pitanju je, dakle, nešto što, prema mišljenju pisca, ne treba ni da se postavlja u jednoj organizaciji kao što je vojska, gde je pristup pojedinim činovima, položajima ili službama uslovljen baš ovim faktorima. Makoliko bilo poverenje jednog komandanta u svoje potčinjene, on ima pravo da strepi od jedne više ili manje otvorene, više ili manje naglašene, ali uvek opasne, razlike između svog i mišljenja potčinjenih, stim da tom svojom strepnjom nimalo ne vređa one kojima komanduje.

Decentralizacija, kao i centralizacija komandovanja, zahteva kontrolu izvršenja naređenja. Ali se karakter te kontrole menja od slučaja do slučaja. Decentralizacija zahteva da ta kontrola bude orijentisana ka ostvarenju određenog cilja, bez mešanja u postupke (načine) samog izvršenja koji se prepuštaju inicijativi potčinjene komande; ustvari, ona se svodi na kontrolu samo rezultata.

Isti je slučaj, bar teoretski, kod centralizovanog komandovanja. Ovde kontrola mora biti još stroža i primenjena i u toku izvođenja pojedinih faza same akcije. Vrlo često se događa da preterana i sistematska kontrola komandovanja oduzme komandantu svaku mogućnost stvarne kontrole, svaki uticaj. Raditi posao potčinjenih, spuštati se do u najsitnije

detalje akcije, ne voditi računa čak ni o okolnostima mesta i vremena, može ponekad učiniti nekorisnim svako dalje proveravanje celokupnog izvršenja akcije. Ponekad kontrola izvršenja naređenja stvara više teškoća komandovanju nego što bi proizišlo štete usled nepotpunog izvršenja njegove zamisli.

Iz svega toga proizilazi, zaključuje pisac, makako čudnovato to moglo izgledati, da decentralizacija postaje najviši oblik komandovanja. Centralizacija je, napro-

tiv, izraz slabog i nesposobnog komandovanja.

Pisac je mišljenja da postoji mogućnost proučavanja i određivanja razumne mere ova dva načina komandovanja i svim oblastima i službama. Makoliko malo bilo učinjeno u tom pogledu, to bi se ipak brzo odrazilo u ozbiljnom poboljšanju položaja (situacije) samih izvršilaca naređenja, koji ponekad postaje takoreći tragičan u postojećim uslovima rada.

V. H.

Pukovnik **Erih Forverk:**

NOĆNA OBUKA ¹⁾

Pisac je mišljenja da savremeno naoružanje, izviđanje sa zemlje i iz vazduha, to potvrđuju i ratna iskustva, nalažu da se mnoge radnje i dejstva, kao što su: snabdevanje, pokreti, smena trupa, podilaženje, posedanje polaznih položaja, odvajanje od neprijatelja, obezbeđenje i izviđanje, fortifikacioni radovi i drugo, ubuduće izvode noću. Pouka iz rata glasi: noć je najjači prijatelj, izvežbani vojnici mogu noću postići uspeh i protiv nadmoćnijih snaga.

Pisac smatra da u obuci za rad i borbu noću veliku ulogu imaju psihološki momenti i disciplina, jer primeri iz rata dokazuju da su noću moguće panike; zatim, na tok i sadržinu te obuke utiču dobre i rđave strane borbe noću, tj., s jedne strane, mogućnost neopaženog pokreta i iznenađenja, ograničenost dejstva neprijateljske vatre i veće mogućnosti manjih jedinica za uspeh i obmanu a, sa druge, ograničeno osmatranje, otežana orijentacija i veza, otežano komandovanje, opasnost od iznenađenja, otežano sadejstvo sa sredstvima za podršku, veći utrošak municije. Osnovni elementi ove obuke, po njegovom mišljenju, jesu: psihološki faktori, disciplina i tehnika borbe.

Obuka treba da počne pri povoljnom vremenu, a zatim da se izvodi po kiši, snegu i mrazu. Pisac metodičnu obuku deli na tri odeljka: a) igre, osnovne ve-

žbe, vežbe za navikavanje, b) vežbe za očvršćivanje ljudstva, male taktičke vežbe, c) vežbe delova jačine do čete.

Igrama je pisac, kao komandir čete, počinjao obuku u toku četiri godine i to četrnaest dana po dolasku regruta. Regruti su po dvojica ili trojica postavljani duž puta ili potoka, na tačkama kojima su izvodili prilazi, sa zadatkom da o približavanju neprijatelja javljaju unazad na daljinu od 50 do 100 m, kao i da »zarobljavaju« neprijatelja. »Neprijatelj«, 10—12 nastavnika, krećući se u grupama po dvojica ili trojica, imao je zadatak da zavarava o pravcu svog kretanja (kotrljanje i bacanje kamena i sl.), da se provuče između straža i da ih napadne s leđa. Mali broj regruta se pritom snalazio, dok je pri prepadu obično većina pobeгла.

U drugoj igri regruti su bili podeljeni u grupe od po 7—8, i pod komandom komandira odeljenja imali su da nastupaju 3—5 km od određene linije koju su oni dobro poznavali, i to po zemljištu na kojem dejstvuju »neprijateljska« izviđačka odeljenja, sastavljena od nastavnika. Ovi su ispitivali ponašanje regruta i u tom cilju nailazili sa strane, ispaljivali svetleća zrna i imitirali topovske udare.

Treća igra sastojala se u nastupanju iz daljine ka crkvi sa grobljem, ograđenoj zidom, a sa zadatkom da se slab neprijatelj protera sa groblja. Neprijatelj je imao zadatak da otvori vatru kad se napadač bude prebacivao preko zida. I pri ovoj igri uzbuđenje je ovladalo regruti-

¹⁾ *Truppenpraxis*, Zap. Nemačka, br. 10, 11, 12/58.

ma, a kad su se čuli pucnji dolazilo je do divljeg bekstva.

Te su igre, ističe pisac, jasno pokazale dejstvo psiholoških faktora i omogućile privikavanje ljudstva na noć; tom prilikom su se ujedno ispoljili »čvrsti noćni borci« koji su kasnije upotrebljavani za nastavnike i izdvajani za važnije uloge (za šofere komandnih tenkova, vozila radioodeljenja, municiskih vozila itd.).

Osnovne vežbe, po mišljenju pisca, trebaju da obuhvataju vežbe u nečujnom kretanju i puzanju noću, u savlađivanju prepreka (strmih obronaka, ograda, potoka, rečnih korita itd.), vežbe u maskiranju stražara i izviđača, i upoznavanju mogućnosti i slabih strana sprava sa infracrvenim zracima, vežbe u prislušivanju, vrebaju i gađanju noću, vežbe u hvatanju i bliskoj borbi (hvatanje neprijatelja koji beži ili stoji, likvidiranje pri hvatanju).

On dalje smatra da vežbe za navikavanje imaju za cilj: upoznavanje sa uslovima noći, ojačavanje discipline i jačanje volje. To je niz raznovrsnih vežbi. Najpre se regrutima pokazuje »šta je pogrešno a šta ispravno«, kao, naprimera, paljenje i pušenje cigareta, glasan razgovor (pozivanje, smeh, komande), zveket. Zatim se vrše vežbe u prenošenju usmenih zapovesti, u orijentaciji, u ubacivanju, noćnom kretanju po putevima i van njih, i to po rđavom vremenu, približavanju neprijatelju, jurišu, u nošenju tereta (municije, čamaca i drugog) preko teškog zemljišta i u blizini neprijatelja. U tim vežbama postavljaju se kontrolne stanice i svaki vojnik mora da prođe kroz stanicu. I u ovim vežbama otkrivaju se dovitljivi i snalažljivi vojnici.

Vežbe za očvršćavanje u odeljku pod b) imaju, po mišljenju pisca, za cilj navikavanje i osposobljavanje za izvršavanje zadataka noću po nepovoljnom vremenu: po kiši, lapavici, snegu, jakoj hladnoći. Zadaci se moraju izvršavati tačno, nečujno i brzo. Vežbe obuhvataju:

— duži marš noću po kiši, s pauzom za izdavanje hrane; zatim, izradu zaklona od kiše, prijem materijala i alata i izradu položaja i slično; istu takvu vežbu ali bez izdavanja hrane;

— duži marš na motornim vozilima po nepovoljnom vremenu, zatim kretanje peške po teškom zemljištu, obezbeđenje, ili postavljanje minskih polja, ili izradu lakog mosta i slično.

Pod malim vežbama pisac podrazumeva vežbe odeljenja i voda. One se dele na vežbe čiji je tok unapred predviđen i na vežbe sa slobodnim razvojem. Prve se vrše sa svim vojnicima, a druge sa nastavnicima i izabranim regrutima. Prve imaju za cilj postizanje sigurnosti u radu i saradnju u okviru odeljenja i voda, a druge i proširenje znanja i razvijanje inicijative.

Prve vežbe su »standardne«. U njima se uzima u obzir dejstvo neprijatelja i dejstvo vatre. Naprimera, pri izvođenju obuke po temi — obezbeđenje na maršu, prednje odeljenje radi slično izviđačkom, slabije snage proteruje, a pri nailasku na jačeg neprijatelja se razvija, izveštava komandira voda i preuzima izviđanje. U oba slučaja se obrađuju svi detalji rada odeljenja i vodi se računa da vežba ne protекne brzo, da se svaki rad obavi u vremenu koje je zaista potrebno. Sem toga, i rad neprijatelja mora pri tome da dođe do punog izražaja.

Za vežbe koje se slobodno razvijaju priprema se »položaj za obuku« — poligon sa izrađenim raznim elementima: otpornim tačkama, vatrenim položajem oruđa za podršku, komandnim mestom i stanicom za snabdevanje. Na njemu se mogu organizovati noćne vežbe sa raznim temama: zadaci izviđačkih odeljenja, udarnog odeljenja, izvođenje prepada, rušenje itd., kao i štabne vežbe i vežbe u snabdevanju.

Vežbe čete u odeljku pod c) planira komandant bataljona. One služe, smatra pisac, za uvežbavanje čete kao celine, kao i za proveru uspeha u prethodnoj obuci. Osobito se preporučuju dvostrane vežbe — četa protiv čete. One daju više potstrek nego i sami manevri u kojima čete ne dolaze uvek do izražaja. Postupnost mora biti zastupljena i u ovim vežbama; zadatak mora da odgovara stanju borbene obučenosti.

Danas je vreme za obuku kratko. Zato se obim praktične obuke mora povećati. Igre su se pokazale veoma korisnim. Sportske vežbe: gimnastika, trčanje, plivanje, vežbe u bacanju, mačji hod, prikradanje, nečujno prelazanje prepreka, nečujni skok, skok s motkom, znatno potpomažu osposobljavanju ljudstva.

Najzad, zaključuje pisac, noćna obuka formira kolektivni duh jedinice.

K. D.

Kapetan **Georg Hajnc Vecel:**

ISKUSTVA I POUKE IZ ZIMSKOG RATOVANJA¹⁾

U opštim razmatranjima pisac ističe da se zima — naročito u severnoj i istočnoj Evropi — karakteriše: velikom hladnoćom, snežnim padavinama (vejavicama), maglom, često ograničenom vidljivošću, kratkim danima i dugim noćima. Iznenadne promene vremena i temperature imaju veliki uticaj na prolaznost zemljišta. Tamo gde je, usled velikog mraza, močvarno i podvodno zemljište još danas bilo prolazno, sutra, usled naglog topljenja, ono može postati neprolazno. Stalne snežne padavine i vejavice dovode do prekida saobraćaja, često ga sasvim onemogućuju i na taj način otežavaju pokrete automobilskim i guseničnim vozilima, vezujući ih za čvrste puteve.

S obzirom na ove specifičnosti zime, pisac je mišljenja da one nameću potrebu preduzimanja svih mera za zaštitu ljudstva, naoružanja, borbene tehnike i ostale opreme. Iskustvo stečeno u toku Drugog svetskog rata da borbu ne treba voditi protiv zime i snega već da ih treba koristiti kao saveznike, mora, po njegovom mišljenju, naći rešenje u odgovarajućoj opremi i obučenosti ljudstva za zimsko ratovanje. Blagovremena priprema i gotovost zaštitnih mera i sredstava, obezbeđenje dovoljnih količina transportera — guseničnih vozila i saonica, stalno proveravanje ispravnosti naoružanja, opreme i borbenih vozila, u velikoj meri utiču na uspešno vođenje borbe.

Pisac smatra da opšta procena situacije mora zimi uvek biti dopunjena i sledećim zaključcima:

— kakva je zima i u kom zimskom periodu (početak, sredina ili kraj zime) otpočinje ili se vodi borba;

— u kojoj su meri sopstvene i neprijateljske trupe »pokretljive« za zimsko ratovanje i kakve su mogućnosti naprežanja sopstvenih i neprijateljskih jedinica;

— kakve se mogućnosti smeštaja pružaju sopstvenim i neprijateljskim jedini-

cama — kako u naseljenim mestima tako i na terenu;

— da li je održavanjem puteva u ispravnosti obezbeđeno uredno snabdevanje i zbrinjavanje ili je potrebno preduzeti posebne mere.

Pisac posebno ističe značaj stalnog praćenja i korišćenja meteoroloških podataka, kako bi se u određenom vremenu predviđene nagle vremenske promene ili kolebanja mogli iskoristiti.

Na osnovu iskustava i higijenskih razloga, kao i razloga sigurnosti, celishodnije je, po mišljenju pisca, pribegavati bivakovanju nego kantonovanju po naseljenim mestima. No, pri tome treba voditi računa da se često bivakovanje na otkrivenom zemljištu ne odrazi štetno na opštu bojnu gotovost i sposobnost trupe. Pre nego što se pristupi bivakovanju ili kantonovanju, treba uputiti odgovarajuće delove za izviđanje koji su dužni da:

— obeleže puteve za jedinice koje dolaze;

— podignu šatore ili izaberu i odrede zgrade za stanovanje;

— obezbede zagrevavanje šatora — prostorija za stanovanje;

— pripreme tople napitke;

— pripreme skloništa za zapaljivi materijal;

— izvide i odrede mesta za smeštaj naoružanja i vozila;

— predvide mesto zborišta u slučaju uzbune.

Ako se bivakovanje vrši na otkrivenom zemljištu, u cilju zaštite od vazdušnog napada preduzima se rastresit smeštaj jedinica. Izbor i određivanje mesta za bivakovanje uslovljeni su taktičkom situacijom. Pri tome mesto mora biti, po mogućnosti, zaštićeno od zime, vlage i vetra, a u blizini mora imati dovoljno drva i vode. Sem toga, ono mora biti dobro maskirano i teško pristupačno za neprijatelja. Prilikom izbora mesta treba se koristiti, ističe pisac, postojećim ratnim iskustvima i to:

¹⁾ Erfahrungen aus dem Kampf im Winter, von Hauptmann Georg Heinz Wetzel, *Truppenpraxis*, Zap. Nemačka, oktobar 1959.

Nepovoljne uslove pružaju:

— kotline, doline i udolja, jer su u njima temperature redovno niže nego na okolnom zemljištu i zato što privlače vlagu i što su često pod maglom;

— mesta u blizini većih vodenih površina;

— otkrivena zemljišta sa jakim vetrovima, strujanjima i snežnim smetovima.

Delimično povoljne uslove pružaju:

— snežni usovi, veće vrtache i snežni nameti na zaklonjenim mestima, jer olakšavaju izradu zemunica;

— mesta pod visokim i čvrstim snegom — u veti sa izgradnjom snežnih koliba (»iglo-a«).

Povoljne uslove omogućuju:

— šume, koje pružaju siguran zaklon od vetra i odlično skrivaju mesto bivaka;

— niži pojasevi jelovih šuma pod visokim snegom, jer omogućuju dobra skloništa i povoljne uslove za maskiranje.

Ne treba zaboraviti, napominje pisac, da izgradnja i uređenje bivaka zahtevaju duže vreme ali zato trupi obezbeđuju pun odmor i zaklon. Pokrivanjem šatora snegom postiže se bolja izolacija i toplota. Ulaze — otvore u šatore treba okrenuti na stranu zavetrine jer se na taj način smanjuje uticaj vetra.

Mesta za grejanje, kuhinje i ložišta treba da su niža od nivoa terena logora ili se, pak, moraju ukopati u zemlju.

Pošto je čovek mnogo osetljiviji na hladnoću tla nego vazduha, naročito je važno obezbediti dobre prostirke. Za tu svrhu biće dovoljna prostirka od jelovog pruća, mahovine, paprati, suvog lišća ili slame, visine 20—30 cm, pokrivena čebotom ili šatorskim krilom. Za zagrevanje nogu korisno se može upotrebiti ranac u koji se stavlja topla cigla ili toplo kamene.

Vatrogasna služba dužna je da reguliše vreme i način zagrevanja u bivaku, i da predvidi mere kako dim ne bi pružio mogućnost neprijatelju da, izvidanjem sa zemlje ili vazduha, otkrije mesto odmora.

Posebnu pažnju, po mišljenju pisca, treba obratiti borbenom obezbeđenju trupe na odmoru i kružnom osiguranju, jer iskustva pokazuju da su iznenadni napadi

neprijatelja nanosili trupama na odmoru vrlo visoke gubitke. Oko celog logora-bivaka, na otstojanju 1—2 km, organizuje se neposredno osiguranje, a ispred njega se upućuju smučarske patrole. Na periferiji bivaka vrši se najčešće izbor položaja i određuju zadaci svim jedinicama u pogledu načina i vremena njihovog posedaanja. Naročito treba obratiti pažnju na organizaciju izvidanja. Na svim mogućnim prilazima treba postavljati žičane i minske prepreke.

Za vreme velike zime ili vetra potrebno je češće smenjivati stražarska odeljenja, a oružje i pribor moraju biti zaštićeni od snega i vlage.

Pisac članka smatra da svakom maršu treba da prethodi detaljno izvidanje maršrute, koje se vrši u sadejstvu sa izviđačkom avijacijom. Pre toga treba detaljno po karti proučiti marševsku zonu, konsultovati meteorološki bilten i utvrditi visinu snežnog pokrivača. Na osnovu zaključaka pri proceni gornjih elemenata i rezultata izvidanja, donosi se odgovarajuća odluka za marš. Zapovest za marš se načelno izdaje u pismenoj formi, pri čemu se obično svim starešinama dostavljaju rezultati izvidanja i meteorološki podaci.

Raščišćavanje puteva od snega, a ponekad i izrada novih puteva, moraju biti blagovremeno obezbeđeni upućivanjem potrebnih grupa za opravku i održavanje komunikacija.

Sposobnost i brzina kretanja u velikoj meri zavise od stepena obučenosti trupe za zimsko ratovanje. Sve pokrete glavnim putevima treba u najvećoj meri izbegavati. Na osnovu ratnog iskustva, pisac preporučuje da se pešadija ne prevozi automobilima (ukoliko situacija to izričito ne zahteva), već da vrši pokret peške. Motorna vozila obrazuju zaseban eselon koji se najčešće obezbeđuje rasporedom u koloni. Brzina kretanja motorizovane kolone zavisi, po mišljenju pisca, od stanja puteva, visine snega i aktivnosti neprijateljske avijacije.

U članku se iznose podaci o srednjim normama brzine kretanja pri raznim uslovima snega. Te se brzine mogu povećavati pri povoljnim uslovima snega i puteva, kao i izvršenjem marša na smučkama i saonicama.

Pri normalnim snežnim uslovima, tj. kada visina snega ne prelazi 30 sm, kod određivanja marševskog naprezanja kori-

sno je, ističe pisac, pridržavati se sledećih normi:

- za vreme prvog časa kretanja preći 3 km,
- za vreme drugog časa 2 km,
- zatim dati zastanak od 5 minuta,
- za vreme trećeg časa 2 km,
- za vreme četvrtog časa 3 km,
- posle toga dati odmor od 3 časa.

Usled povećanog napora nužno je predvideti posle četiri časa marša odmor u trajanju od tri časa, kako bi se trupi za to vreme, po mogućnosti u naseljenom mestu, obezbedili obrok i potrebno zagrevanje.

Po mišljenju pisca, zimi i po snegu nije preporučljivo primenjivati frontalni napad, jer samo u izuzetno retkim situacijama može dovesti do uspeha. Polazni položaj za napad treba da je što bliže neprijatelju, a zadržavanje trupa na njemu što kraće, kako se ne bi bez potrebe izlagale zimi.

Korišćenjem smučki i saonica obezbeđuje se veća pokretljivost koja pozitivno može uticati na izvršenje zadatka.

Pri napadu na neprijatelja organizovanog po sistemu dobro utvrđenih, odvojenih otpornih tačaka (grupna organizacija), primenjuje se, po mišljenju pisca, obuhvatni napad, pri čemu je postupak sledeći:

- izviđačke patrole — odeljenja na smučkama izviđaju mesto, raspored i protezanje otpornih tačaka i po mogućnosti dubinu neprijateljske odbrane;

- slabije snage treba da vrše frontalni napad u cilju obmane i vezivanja neprijateljskih snaga;

- jačim snagama na smučkama ili transporterima izvodi se dvostruk obuhvat i udar s leđa, pri čemu se strogo vodi računa o izviđanju i bočnom osiguranju.

U slučaju neuspešnog napada, potrebno je izvući trupe, odmoriti ih i zagrejati pa tek onda ponoviti napad.

Osnovni principi pri organizovanju odbrane zimi po mišljenju pisca su velika dubina i snažne rezerve. Naročitu pažnju treba posvetiti organizaciji izviđanja koje se danonoćno ima sprovoditi kako bi se na vreme otkrile namere neprijatelja za napad. U cilju zaštite i odmora trupa, na

položajima se drže samo manji delovi — dežurne jedinice, dok se sve ostale snage nalaze u skloništim. Jedinice izlaze na položaje tek kad počne neprijateljski napad.

Pisac ističe da se savremena odbrana organizuje, po pravilu, po sistemu odvojenih otpornih tačaka (grupni sistem). Zbog često nepovoljnih uslova za osmatranje i zaštitu međuprostora, nužno je između pojedinih otpornih tačaka organizovati veći broj zasednih oruđa — gnezda, kako bi se sprečilo pokušaj iznenadnog prodora i daljeg uklinjavanja.

Rezerve moraju biti veoma pokretljive kako bi u slučaju potrebe mogle hitno intervenisati. U cilju obezbeđenja izvršenja protivnapada, rezerva već ranije mora izvidati verovatne pravce i osposobiti puteve i staze za brze pokrete. Rezerve moraju biti snabdevene smučkama, saonicama ili transporterima, jer bi u protivnom, pešice po snegu prerano istrošile svoju snagu, tako da je u odlučnom momentu susreta, za udar po uklinjenom neprijatelju, ne bi više imale.

Mnogo je korisnije, po mišljenju pisca, izvršiti blagovremen protivnapad, makar i na taktički slabijem, nego zakasneo na taktički boljem pravcu.

Usled veoma teškog i sporog kretanja kroz dubok sneg, mora se na svaki način obezbediti blagovremeno izvlačenje — odvajanje od neprijatelja. Ovaj su zadatak u stanju da izvrše samo jedinice na smučkama ili transporterima.

Pisac smatra da uzastopne položaje pri oštupanju treba birati na visovima, kako bi neprijatelj bio što duže izložen snažnoj i ubitačnoj vatri, i kako bi na savladivanju uspona u velikoj meri istrošio svoje snage.

Izvlačenje mora biti unapred pripremljeno. U tu se svrhu mora obeležiti i pripremiti veći broj puteva-staza. U cilju obmane neprijatelja, uređuju se i obeležavaju lažni putevi ili se brišu tragovi na putevima po kojima se izvlačenje sprovelo. Pisac je mišljenja da ukoliko se u dubini neprijatelju organizuju uzastopni položaji, onda prilazni putevi ne smeju nikada da izvode upravno na njih, već sa strane položaja i da se sastaju u dubini novih položaja, odakle se i vrši izlazak na njih. Na taj se način postiže da neprijatelj koji vrši gonjenje, prilikom nailaska na položaje, dođe pod unakrsnu vatra.

U toku samog izvlačenja, potrebno je vršiti česte bočne protivnapade i ostavljati zasede kako bi neprijatelj gubio u vremenu i kako bi mu se nanosili gubici.

Teška oruđa, usled slabije pokretljivosti, moraju se blagovremeno izvući na dublje raspoređene, uzastopne vatrene položaje kako bi na vreme mogla da vrše podršku prednjih delova. Korisno je određivati položaje u zahvatu puteva.

U zaključku izlaganja pisac ističe da svaka borbena radnja zimi zahteva od

trupe povećan fizički napor. Da bi se izbegli suvišni pokreti, potrebno je da se zemljište detaljno izuči i izvidi. Posebno je potrebno ispitati nosivost — debljinu leda, prohodnost močvare i visinu snega.

Pisac na kraju članka ističe da, bez obzira da li je trupa delimično ili potpuno motorizovana, treba pravovremeno izvršiti obuku smučara i formirati smučarske jedinice. Bez njih je nemoguće preduzeti bilo kakvu veću i raznovrsniju izviđačku delatnost.

Zl. Vaj.

Potpukovnik **Hans Joahim fon Jeden:**

ELASTIČNA ODBRANA

Pisac počinje članak¹⁾ napomenom da se u školi za usavršavanje oficira na temu odbrane uzimaju nerealni i suviše povoljni uslovi za branioca u pogledu: širine fronta, položaja, prepreka pred frontom, karaktera zemljišta, situacije u vazduhu, pretrpljenih gubitaka; zatim se pretpostavlja da se pretstraže uspešno bore, da je prvi napad neprijatelja odbijen, a da su pri drugom, masovnom napadu, rezerve odmah likvidirale prodor. Pisac pritom zaključuje da je to šablonski rad; svako ko je učestvovao u ratu zna da takav slučaj pretstavlja redak izuzetak. U odbrani je front, skoro po pravilu, najčešće suviše širok, sopstvene snage su slabe, prepreke su beznačajne, uslovi osmatranja slabi, oslonci po frontu i dubini slabi i nedovoljni, u vazduhu je situacija, u najboljem slučaju »promenljiva«, gubici su teški, pretstraže se retko mogu isturiti, a neprijatelj ispred prednjeg kraja je brži nego što se očekuje, napada bez pauze, čini više prodora koje slabe rezerve mogu s mukom da zatvore.

Zatim pisac postavlja pitanje da li je zvanična koncepcija odbrane (prema pravilima Bundesvera) adekvatna savremenim uslovima. Sumnje u adekvatnost te koncepcije imaju osnova naročito u nekim redovnim »uslovima«: *zemljište* je obično ravno i otvoreno, prepreke nedostaju, *vremena* neće biti dovoljno za iz-

viđanje i uređenje položaja, postoji *oskuđica u snagama*, rezerve nedostaju, mogućan će biti gubitak čitavih delova položaja usled eventualnog nuklearnog dejstva. Pošto nemačka ratna služba ne pruža za takve uslove odgovarajuću koncepciju odbrane, to je, po mišljenju pisca, treba potražiti.

Pravila predviđaju da bataljon brani front od 2.000 m. Međutim, praksa iz nedavne prošlosti, ističe pisac, pokazuje da je prosečna širina fronta bataljona u odbrani iznosila 4.000 m, a ukoliko je na pojedinim mestima, pri širini fronta divizije od 24 km (trostruko većoj od one koju predviđaju pravila), širina fronta nekih bataljona sužavana, drugi su dobijali suviše široke frontove. Na taj način su bataljoni u prvoj liniji pretstavljali samo zastor koji je imao jedino da uspori napad i spreči ubacivanje izviđačkih delova.

U nedostatku zvanične koncepcije odbrane koja bi odgovarala stvarnim sadašnjim uslovima, pisac predlaže jednu, po njegovom mišljenju mogućnu. Od ukupno šest grenadirskih bataljona koji bi obavezno bili u prvoj liniji, jedan bi bio zamjenjen divizijskim oklopnim izviđačkim bataljonom, tako da bi u rezervi divizije bila dva grenadirska bataljona i jedan tenkovski. Na taj bi način odbrana divizije imala ove elemente:

— liniju obezbeđenja i osmatranja, koju bi obrazovali bataljoni u prvoj liniji, raspoređeni u pojedine jake odbranbene rejone sa slabije posednutim međuprostoro-

¹⁾ *Truppenpraxis*, Zap. Nemačka, br. 12/1953.

rima; te bi se snage, po potrebi, povlačile u toku napada na drugu liniju;

— odlučujuće zemljišne prostore u sastavu prethodne linije, koje bi bili posednuti jakim snagama i odlučno branjeni;

— jake pokretne rezerve, za ispade i protivnapade;

— artiljeriju, koja bi podržavala snage u prvoj liniji, kao i dejstvo rezervi.

U sastav rezerve mogli bi se, po mišljenju pisca, odrediti i pionirski bataljon (ili njegov veći deo) i protivoklopni divizion.

Ovaj bi sistem odbrane primenjivala, na osnovu tog predloga, i oklopna divizija, a on bi, sem toga, potpuno odgovarao i novoj formaciji nemačke divizije, sasta-

va dve grenadirske brigade i jedna oklopna, stim što bi ova poslednja bila u rezervi.

Preduslovi za ovakvu odbranu, po mišljenju pisca, su: dovoljan prostor za manevar i napad, prohodno zemljište, putna mreža dovoljne moći, povoljna situacija u vazduhu, itd.

Koncepcija ovakve odbrane mogla bi se zaključuje pisac, primeniti i prilikom drugih dejstava: pri pokrivanju praznina na frontu, zatvaranju prodora, u prvoj fazi borbe u okruženju, kod zaštite boka, pri sprečavanju izvidanja, pri privremenom zastoju u napadu, za zaštitu trupa na odmoru u blizini neprijatelja itd.

L. V.

Potpukovnik **Brion:**

UPOTREBA HELIKOPTERA¹⁾

Gledišta za upotrebu helikoptera se, po mišljenju pisca, razlikuju: neki zastupaju gledište da će oni napraviti preokret u ratu, drugi ih smatraju posebnim vidom vazdušno-desantnih operacija, treći se uzdržavaju od davanja mišljenja. Da bi se približno došlo do istine, pisac predlaže ispitivanje njihovih karakteristika, razmatranje teškoća na koje nailazi njihova upotreba i na osnovu toga stvaranje zaključka o njihovoj upotrebi.

Postoje predlozi da se helikopteri naročaju teledirigovanim projektilima, mitraljezima i raketama, kako za prethodno neutralisanje ciljeva na zemlji, tako i za dejstvo uopšte protiv neprijatelja. Uglavnom, helikopter ostaje i dalje vazdušno-transportno sredstvo za prevoz ljudstva i materijala.

Pisac smatra da se helikopterima mogu postaviti zadaci izvidanja svih vrsta, pa i onog koje je nekad vršila konjica, korekturē gađanja, kao i da oni mogu poslužiti kao najbrže terensko-transportno sredstvo — za manevar. U borbi se oni mogu upotrebiti za izvršenje helikopterskog desanta, za brzo prelaženje zatrovanih zona, za desante manjih jedinica gde neprijateljski raspored nije gust, u sub-

verzivnom ratu — za borbu protiv pobunjenika, kontrolu prostoriya, desante, za prelaz preko raznih vrsta velikih i manjih prepreka, za amfibiska iskrcavanja i prilikom rata u planini.

Naročito je koristan, po mišljenju pisca, helikopterski transport rezervi kojim se štedi materijal i ljudstvo, kao i upotreba helikoptera za održavanje veze, komandovanje, postavljanje veza, za psihološke akcije — bacanje letaka i, najzad, za dotur i evakuaciju. Helikopter može da zameni kopneno vozilo svuda gde je ono zaustavljeno zemljištem ili tehničkim obzirima.

Skoro svi rodovi vojske i službe traže pridavanje helikoptera njihovom organskom sastavu što je, smatra pisac, u SAD i dovelo do organskog pridavanja i po deset helikoptera na divizion, odnosno bataljon, odnosno puk.

Međutim, u SAD je znatan deo helikoptera ostao na neposrednom raspolaganju komandi avijacije kopnene vojske. U pešadiji su se pojavile dve teze: jedni traže formiranje helikoptersko-desantnih jedinica, a drugi da se celokupna pešadija izvežba za prevoženje helikopterima, dok bi se helikopterske transportne jedinice držale centralizovano. Debata još nije završena, ali je u SAD, tvrdi pisac, usvojena četa od 21 srednjeg ili teškog aparata

¹⁾ *Revue des forces terrestres*, Francuska, oktobar 1958.

i 2 laka helikoptera kao osnovna helikopterska jedinica. 3 takve čete formiraju bataljon, koji ima jednu četvu za održavanje: Takav bataljon je u stanju da u četiri ture prebaci boračke delove jednog puka pešadije na ostojanje od 1 časa letenja.

Nedostaci helikoptera su: osetljivost na meteorološke prilike, jaka povredljivost od vatre i nemogućnost upotrebe bez prethodno osvojene prevlasti u vazduhu.

Pisac smatra da se u početnom periodu eventualnog atomskog rata, helikopterske jedinice verovatno neće mnogo upotrebljavati, a zatim će njihova upotreba zavistiti od osvojenе prevlasti u vazduhu, čiji stepen mora biti utoliko jači ukoliko je helikopterski desant većih dimenzija. Smatra se da će helikopteri morati da lete na visini od oko 400 metara da bi izmakli neprijateljskim radarima.

Neprijatelji helikoptera su brzi avioni i pav oruđa svih kalibara, kao i sva druga oruđa pešadije i artiljerije.

Opiti su pokazali, tvrdi pisac, da je povredljivost helikoptera od brzih aviona dosta mala, zbog izvanrednih mogućnosti helikoptera u pogledu manevrisanja, što, uostalom, ipak zavisi od veličine helikoptera. Povredljivost helikoptera od neprijateljske vatre sa zemlje je veća — smatra se da prosečan procent pogodaka u najvažniji deo aparata iznosi do 5%. Međutim, postoji mogućnost oklopljavanja helikoptera, zbog čega se ta povredljivost ne sme precenjivati.

Meteorološki uslovi ometaju u manjoj meri rad helikoptera nego aviona. Letenje pri slaboj vidljivosti je teže, mada je ipak izvodljivo. Vetar ne smeta mnogo, naročito ne mnogo rotorima klipnih helikoptera. Zone ateriranja se moraju osvetljivati. Helikopteri su osetljiviji od aviona, dolet i nosivost su im manji, a mogućnost nošenja goriva ograničena. Prosečno uzeto, korisno vreme korišćenja helikoptera iznosi 3—4 časa dnevno.

Zbog potreba radarske kontrole letova sopstvenog vazduhoplovstva, koja je i inače preopterećena, pisac smatra da letove helikoptera treba obavljati ispod donje granice brišućeg leta ostalih aviona. U ovojme pesimisti vide znatno ograničenu upotrebu helikoptera.

Logistička upotreba helikoptera ne stvara naročite teškoće. Što se tiče borbene upotrebe, mišljenja se grupišu u dve struje: jedna predviđa upotrebu helikop-

tera za izvidanje kao vazdušne konjice, a druga helikopterske desantne operacije većeg ili manjeg obima.

Kao »vazdušna konjica« helikopteri će se, po mišljenju pisca, upotrebljavati za izvršenje ovih zadataka: pronalaženja pogodnih itinerera za tenkovske jedinice, otkrivanja rušenja, uočavanja neprijateljskih jedinica, zaštite bokova jedinica, iskrcavanja manjih desanata na važne tačke, uspostavljanja manjih mostobrana na preprekama svih vrsta, snabdevanja okruženih jedinica, spuštanja agenata i komandosa na neprijateljsku teritoriju.

Helikoptersko-desantne operacije u porrednju s običnim vazdušnodesantnim operacijama imaju ova preimućstva: manji im je rok za pripremu, lakše je raščlanjavanje i maskiranje, postoji mogućnost promene formacije u letu, lakše je iskrcavanje, protivatomska rasturanje po iskrcavanju može se odmah preduzeti, rok prikupljanja posle iskrcavanja je manji.

Komandovanje u helikoptersko-desantnoj operaciji se može centralizovati na taj način što se određuje komandant te operacije, kome su potčinjeni komandant helikopterskih i komandant iskrcanih jedinica. Kontrola izvršenja helikoptersko-desantne operacije ostvarila bi se formiranjem ćelija za kontrolu na nivou armije, korpusa i divizije. U pripremi operacije potrebno je proučiti zemljište radi biranja pogodnih mesta za spuštanje, odrediti repere, prikupiti podatke o meteorološkim uslovima i neprijatelju, a naročito o rasporedu njegovih vatretnih sredstava. Pisac smatra da bi improvizovana helikoptersko-desantna operacija zahtevala za pripremu rok od jedne noći do deset časova. Podela jedinica za ukrcavanje vrši se tako da jedinice u jednom talasu budu združene s ostalim rodovima i sposobne za prihvatanje borbe.

Izvršenju helikoptersko-desantne operacije može, po mišljenju pisca, prethoditi vatretna priprema — kontrabatiranje i neutralisanje pav sredstava, stvaranje »prilaznih koridora« za kolone helikoptera i određivanje zaštitne zone u kojoj sopstvena oruđa ne smeju gađati. Zone ukrcavanja biraju se na dovoljnom ostojanju od linije dodira, stim da budu zaklonjene i dovoljno rasturene. Ulazak u neprijateljski raspored vrši se kroz prilazni koridor. Ispred formacije helikoptera leti grupa za

izviđanje i obeležavanje (laki helikopteri), a za njom ostali helikopteri podeljeni u talase, od kojih svaki ima starešinu i 3 odeljenja po 3 aparata. Otstojanja između helikoptera su promenljiva, a let se obavlja iznad same površine zemlje. Spuštanje na zemlju vrši se posle neutralisanja neprijateljskih sredstava koje vrše naoružani helikopteri. Ostalo se odvija na sličan način kao i kod vazdušnodesantne operacije. Sama upotreba helikoptera je vrlo raznolika — masovna ili u manjim grupama, na uskom prostoru ili širokom frontu.

Pisac smatra da ovim nisu iscrpeni svi slučajevi i napominje da se iskustva iz

Korejskog rata mogu korisno primeniti. Prikupljanje obaveštajnih podataka ima pojačan značaj, kao i problem osvajanja prevlasti u vazduhu. Pisac je na kraju mišljenja da se celo ovo pitanje još nalazi u stadijumu istraživanja i proučavanja. Najzad, on daje pregled šta sve ulazi u plan helikopterske operacije i to: u fazi planiranja, u razradi plana ateriranja, plana maršrute letenja, plana ukrcavanja, kao i plana polaska na put. Ujedno on navodi i spisak članaka o helikopterima u američkoj, britanskoj, francuskoj, švajcarskoj i italijanskoj vojnoj literaturi.

O. H.

KNJIGE

SUTJESKA II, knjiga druga Zbornika radova učesnika Bitke na Sutjesci, koja je izašla kao XXI knjiga biblioteke »Iz ratne prošlosti naših naroda« VIZ-a JNA »Vojno delo«, Beograd 1959, 580 stranica sa prilogima: pregled sastava štabova brigada i bataljona i politodela brigada, 38 dokumentarnih fotografija, 10 likovnih dela i više umetničkih vinjeta (uz tekst). Povez platno, cena 900 dinara.

U ovom delu su detaljnije obrađeni putevi, borbena dejstva i život brigada učesnica u Bici (period 15 maj — 17 jun 1943), i to: Prve proleterske, Treće krajiške, Treće dalmatinske, Druge proleterske, Četvrte proleterske (crnogorske), Druge dalmatinske, Sedme krajiške, Desete hercegovačke, Prve dalmatinske, Pete crnogorske, Treće proleterske (sandžačke), Sedme banijske, Osme banijske i Šesnaeste banijske, kao i Artiljeriskog divizionara Prve proleterske divizije i Haubičkog divizionara VŠ. Autori su komandanti, komesari i drugi rukovodioci u brigadama a svoje radove zasnivali su na ličnim sećanjima, konsultovanjima drugih učesnika i na raspoloživim dokumentima.

SUTJESKA III, knjiga treća Zbornika radova učesnika Bitke na Sutjesci, koja je izašla kao XXII knjiga biblioteke »Iz ratne prošlosti naših naroda« VIZ-a JNA »Vojno delo«, Beograd 1959, 597 stranica sa 18 dokumentarnih fotografija, 10 likovnih dela i više umetničkih vinjeta (uz tekst). Povez platno, cena 900 dinara.

Knjiga sadrži — u prvom delu — sećanja na put VŠ i AVNOJ-a, sećanja na uslove partiskog rada u pozadini neprijatelja i radove o pustošenju teritorije od strane okupatora. U drugom delu donosi radove o bolnicama, ranjenicima i bolesnicima, a u trećem sećanja pojedinaca na svoj borbeni put kroz bojište, kao i rad o Kazalištu narodnog oslobođenja u toku ove bitke. Radovi su protkani atmo-

sferom koja je događaje pratila, likovima ljudi i svim onim zbivanjima koja karakterišu ovu najsloženiju i najtežu bitku u NOR-u.

Batrić Jovanović, KOMUNISTIČKA PARTIJA JUGOSLAVIJE U CRNOJ GORI 1919—1941, XXIII knjiga biblioteke »Iz ratne prošlosti naših naroda« VIZ-a JNA »Vojno delo«, Beograd 1959, 330 stranica sa 14 fotografija; cena 600 dinara.

Delo je prvi poduhvat da se prikaže početak i razvoj revolucionarnog radničkog pokreta u Crnoj Gori. Autor je, pored izvorne građe, koristio i podatke stotine živih učesnika povezujući sve to u jedinstvenu celinu. Na taj način dao je ne samo vernu sliku aktivnosti Komunističke partije, nego je zahvatio i najvažnija zbivanja u životu Crne Gore za nešto više od 20 godina. Rad je ocenjen kao »veoma krupan prilog obradi istorije Crne Gore i posebno Komunističke partije, odnosno Saveza komunista Crne Gore«.

PRIRUČNIK ZA POSADU TENKA, od grupe oficira oklopnih jedinica, izdanje Vojnoizdavačkog zavoda JNA »Vojno delo« Beograd 1960 godine, strana 363 cena 550 dinara.

Priručnik obuhvata gradivo iz okvira obuke posade tenka i, u skladu sa Nastavnim planom i programom oklopnih jedinica, obrađuje predmete: taktički postupci, rešavanje vatrene zadatka, tehničku službu, službu veze, inženjerisku obuku, ABH odbranu i sanitetsku službu.

Knjiga je praktičan priručnik svakom članu posade tenka, kao i mladim oficirima oklopnih jedinica, a može korisno poslužiti i pripadnicima ostalih vidova, rodova i službi.

Moma Marković — Ivan Laća: **ORGANIZACIONI RAZVITAK KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE (SKJ)**, izdanje »Kultura«, Beograd 1960 godine.

U knjizi, izdatoj povodom proslave 40-godišnjice KPJ, izloženi su oblici i metod rada Partije od njenog osnivanja do

današnjih dana. Ona daje pregled svih značajnih dokumenata po pitanju organizacijske izgradnje Partije, naročito analizirajući sve statute koji su bili doneseni na kongresima, zatim rezolucije i ostale odluke rukovodećih organa kao što su plenumi CK i zemaljske konferencije.

ČASOPISI

VOJNI GLASNIK

Br. 12/1959

Potpukovnik Ante Bačinić: *Napad oklopne pešadije i tenkova*

Pisac iznosi svoje mišljenje o zajedničkom dejstvu oklopne pešadije i tenkova, posmatrano kroz njene borbene mogućnosti, efikasnost dejstva i zadatke koje joj postavljaju tenkovi, i to u onim vidovima ofanzivnih dejstava koji će u našim uslovima biti najčešći.

General-potpukovnik Branko Obradović: *Neka pitanja protivvazdušne odbrane objekta*

Ističući povezanost PVO trupa i stalnih objekata na teritoriji države, pisac ukazuje i na specifičnosti PVO objekta usled kojih će se postupci pri njenom organizovanju i izvođenju razlikovati od onih pri PVO trupa. Razmotrene su i neke karakteristike PVO objekta i neki od elemenata, kao: raspored sredstava PVO, komandovanje i veze, manevar sredstvima PVO, sistem VOJ i mere PV zaštite.

Potpukovnik Vladimir Timčenko: *O sredstvima za savlađivanje mina*

Pisac je obradio grupe raznih sredstava za razminiranje minskih polja uz kratak zaključak o njihovim nedostacima i dobrim stranama iz čega proizilazi da sredstva za razminiranje još uvek zaoštaju za potrebama.

Pored ovih »Vojni glasnik« donosi i sledeće članke:

Pukovnik Živojin Stojković: *O pripremi baterije za dejstvo*

Pukovnik Radoslav Trifković: *Savremena obuka vojnika u jedinicama veze — osvrt*

Kapetan I klase Branislav Vlašković: *Korektura po izmerenim odstupanjima pomoću snopara*

Kapetan I klase Slavko Stanić: *Posredno gađanje tenkovskim vodom*

Potpukovnik Zoran Vujičić: *O određivanju pravca poslednjeg pogotka u običnoj korekturi*

Major Dimitrije Lupinka: *Prenos vatre minobacača 82 mm pomoću snopara*

IZ NARODNOOSLOBODILAČKOG RATA

Major Petar Opačić: *Lik partizanskog komandira*

Major Radomir Petković: *Noćas napadamo na Prozor*

IZ RAZNIH DOMENA

Rezervni major Milo Đurđević: *Istoriski razvoj i formacija pešadijske čete*

IZ INOSTRANIH ARMIIJA

»Nuklearni bataljon« (D. B.)

»Kako će izgledati budući vojnik«

»Upotreba mina u savremenim uslovima«

»Infracrveni uređaji umesto radarskih«
Taktičko-tehničke i druge novosti.

VOJNI ISTORISKI GLASNIK

Br. 6/1959

Slavko Odić: *Dejstva 2 brigade 6 ličke proleterske divizije u drvarskoj operaciji*

Autor je na osnovu dokumenata prikazao dejstvo na pravcu Srb-Trubar-Drvar u Drvarskoj operaciji. Ovaj pravac zatvarala je 2 brigada 6 ličke proleterske divizije. Ona je, iako bez dovoljno municije, vodila uporne borbe protiv dveju neprijateljskih borbenih grupa: »Willam« i »Lapac« i u toku 25 i 26 maja 1944 godine zadržavala njihovo napredovanje, ostupivši tek kad je situacija u Drvaru bila potpuno račišćena i kad su se iz njega povukle ostale snage 6 ličke proleterske divizije.

Pešadiski potpukovnik Todor Radošević: *Napad 2 Udarne brigade Hrvatske na Udbinu*

Na osnovu dokumenata autor je obradio dva napada 2 udarne brigade Hrvatske na Udbinu, u kojoj je ustaško-domobranska posada bila već duže vremena okružena i snabdevala se vazдушnim putem. Prvi napad 2 brigada je izvršila noću 21/22 avgusta 1942, a drugi napad sledeće noći. Oba napada su ostala bez uspeha. Pošto je pretrpela osetne gubitke 2 brigada je odustala od daljih pokušaja da ovlada Udbinom. Autor je ukazao i na uzroke koji su doveli do neuspeha, a na kraju je istakao izvesna borbeno iskustva do kojih se došlo u toku opisanih borbi.

Pešadiski potpukovnik Miša Leković i pešadiski major Ivan Antonovski: *Osnovni podaci o divizijama NOVJ formiranim u toku NOR-a*

Autori su na osnovu dokumenata dali pregled divizija NOVJ formiranih u toku NOR-a. U pregledu se nalaze osnovni podaci: formacijski naziv, datum formiranja, brojno stanje, sastav i promene u sastavu nastale u toku rata.

BIBLIOGRAFIJA

Bibliografija jugoslovenske istoriografije 1951—1955, članci.

Bibliografija strane istoriografije o Drugom svetskom ratu.

Na kraju je dat sažetak svih članaka objavljenih u toku 1959 godine u Vojnom istoriskom glasniku.

VOJNO-EKONOMSKI PREGLED

Br. 6/1959

Pukovnik finansiske službe Rudolf Musi: *Ostvarenju prihoda u jedinicama i ustanovama JNA treba posvetiti veću pažnju*

U članku su iznete vrste prihoda po Predračunu DSNO, njihov značaj i način realizacije kao i posledice na Armiju ako se planirani prihodi do maksimuma ne ostvare.

Intendantski pukovnik Mujo Dizdarević: *Nekoliko problema ishrane vojnika u savremenim uslovima*

Autor razmatra na koji se način vojnička ishrana može podići na viši nivo i predlaže uvođenje novih artikala u vojnički obrok i savremeniju opremu vojničkih kuhinja.

Čuvanje i dekontaminacija životnih namirnica u terenskim uslovima

U članku su opisani objekti za čuvanje hrane u uslovima atomskog rata kao i metode osposobljavanja za upotrebu delimično zatrovane hrane.

Pored ovih, časopis donosi i sledeće članke:

Veterinarski potpukovnik Svetomir Rahelić: *Osnovna znanja u vezi sa procesom proizvodnje mesnih konzervi*

Mr phn Musafis Majer: *Začini — vrste, karakteristike i uloga u ishrani*

Živorad Mihailović: *Intendantska služba Kopaoničkog NOP odreda »Todor Milević«*

Intendantski kapetan I klase Franjo Šegerac: *Odluka*

Intendantski major Radovan Ciganović: *Logorska sprema — čuvanje, upotreba i opravke sa posebnim osvrtom na alat*

Pešadiski major Marko Marjanović: *Brz i efikasan metod opravke vojničkih cipela sa gumenim đonom i gumenim potpeticama*

Stariji vodnik I klase administrativne službe Ivan Kiridžija: *Vodenje evidencije o znavljanju intendantskih materijalnih sredstava*

Inžinjeriski stariji vodnik I klase Stojan Gulan: *Univerzalna drvena stelaža*

Intendantski potporučnik Dombaj Ivić: *Jedna zapostavljena mogućnost konzervisanja zeleni*

Kapetan I klase Veljko Čepić: *Mere za poboljšanje snabdevanja opremom pripadnika armije*

Kapetan I klase Trajče Galevski: *Čuvanje nove odeće i obuće*

Intendantski kapetan Paško Živković: *Čišćenje odećne opreme*

IZ INOSTRANIH ARMIJA

Intendantski kapetan I klase Miloš Četniković: »Nove vojničke ratne cipele«
 »Jurišni prtljag i borbena odelo« (J. M.)

VOJNO-TEHNIČKI GLASNIK

Br. 1/1960

Potpukovnik ABHO Severin Nemeč: *Određivanje oblika kontaminirane prostori- je i vremena taloženja radioaktivnih pa- davnina*

U članku se iznosi način kontaminira- nja zemljišta radioaktivnim padavinama, daju metode kako se pronalazi kontamini- rana prostorija i ukazuje na opasnost od kontaminiranog zemljišta.

Tehnički potpukovnik ing Božidar Ko- vačić: *Koncepcije podele tenkova na pe- šadiske i konjičke je zastarela*

U članku se iznosi mišljenje da se pod današnjim uslovima ratovanja ne može vršiti podele tenkova na pešadiske i ko- njičke, kako to smatraju neki vojni teo- retičari.

Ing Milan Milivojević: *Kontrolna geo- mehanička ispitivanja pri građenju puteva i aerodroma*

Na osnovi proverenih metoda i steče- nih iskustava na praktičnim radovima, u članku se predlažu najpogodniji postupci za geomehanička ispitivanja zemljišta.

Tehnički potpukovnik ing Gojko Ho- lovac: *Klizna ležišta*

U članku se navode plastične materije koje se vrlo korisno mogu primeniti za izradu kliznih ležišta motornih vozila.

Pored ovih u ovom broju časopisa objavljeni su i sledeći članci:

Tehnički kapetan Mirčeta Panić: *Mo- torgenerator 24 V u radaru 3-MK-7 i odr- žavanje njegovog napona u granicama tolerancije*

Ing Vladimir Mudrić: *Merenje na viso- kofrekventnoj radarskoj glavi*

Ing Miodrag Rajković: *Specijalna tele- vizija*

Kapetan I klase geodetske službe Ži- vojjin Janković: *Tehnološki proces izrade reljefnih karata*

Milan Korać: *Osvrt na izvesna oruđa supermoćne zemaljske artiljerije*

Tehnički poručnik Aleksandar Kojić: *Održavanje kočnice i povratnika 76 mm brskog topa M 48 B1*

Tehnički kapetan ing Radovan Rado- vić: *Zaštita municije od korozije*

Tehnički pukovnik Ignjatije Perić: *Planiranje opravki tehničkih sredstava u TR IV stepena i TRZ V stepena*

Ing Žarko Blagoić: *Utvrđivanje utro- ška rezervnih delova i potrošnog materi- jala pri opravkama tehničkih sredstava u IV i V stepenu*

Potpukovnik oklopnih jedinica Stojan Marković: *Nedeljni pregled tenkova*